

D.T1.5.8. Local Community Strategy for sustainable tourism development

Pilot implementation of the “Strategy
for local sustainable tourism development
based on natural and cultural heritage
of the Carpathians”

01. 2022

- around Magurski National Park (Poland)

eurac
research

PRO
NATUR

**Strategia zrównoważonego rozwoju turystyki
opartej na przyrodniczym i kulturowym bogactwie
Magurskiego Parku Narodowego i jego otoczenia
na lata 2022–2030**

Dokument został opracowany w ramach projektu „Centralparks: Wzmocnienie zdolności zarządzania karpacczymi obszarami chronionymi na rzecz integracji i harmonizacji ochrony różnorodności biologicznej i lokalnego rozwoju społeczno-gospodarczego”, wspartego przez Program Interreg EUROPA ŚRODKOWA.

This document has been elaborated thanks to the project Centralparks: Building management capacities of Carpathian protected areas for the integration and harmonisation of biodiversity protection and local socio-economic development, supported by Interreg CENTRAL EUROPE Programme.

Redakcja/Editors: Bernadetta Zawilińska, Marta Wantuch

Autorzy (w porządku alfabetycznym)/Authors (names in alphabetic order):

Krzysztof Florys, Fundacja Mapa Pasji

Anna Jarzębska, Fundacja Mapa Pasji

Krzysztof Szpara, Polskie Towarzystwo Geograficzne, Oddział w Rzeszowie

Marta Wantuch, Oddział Akademicki PTTK w Krakowie

Bernadetta Zawilińska, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie

Konsultanci (w porządku alfabetycznym)/Contributors (names in alphabetic order):

Sławomir Basista, Magurski Park Narodowy

Krystyna Boczar-Różewicz, Urząd Miejski w Dukli

Jacek Borek, Magurski Park Narodowy

Anna Chłopecka, Informacja Turystyczna w Dukli

Martyna Domin, Lokalna Grupa Działania „Kraina Nafty”

Ewa Kucharczyk, Stowarzyszenie pn. Lokalna Grupa Działania Nowa Galicja

Magdalena Kuś, Magurski Park Narodowy

Gabriela Liwacz, Lokalna Grupa Działania „Kraina Nafty”

Zbigniew Niewiadomski, Stowarzyszenie Ekopsychologia

Monika Ochwat-Marcinkiewicz, Stowarzyszenie Ekopsychologia

Małgorzata Piecuch, Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania „Beskid Gorlicki”

Jacek Pięta, Urząd Gminy Sękowa

Zalecany polski sposób cytowania/ Recommended citation:

Strategia zrównoważonego rozwoju turystyki opartej na przyrodniczym i kulturowym bogactwie Magurskiego Parku Narodowego i jego otoczenia na lata 2022–2030 (2021). Interreg CENTRAL EUROPE projekt CE1359 Centralparks: Wzmocnienie zdolności zarządzania karpacczymi obszarami chronionymi na rzecz integracji i harmonizacji ochrony różnorodności biologicznej i lokalnego rozwoju społeczno-gospodarczego, Deliverable D.T1.5.8.

Local Community Strategy for sustainable tourism development based on the natural and cultural wealth of Magura National Park and its surroundings for the years 2022–2030 (2021) Interreg CENTRAL EUROPE project CE1359 Centralparks – Building management capacities of Carpathian protected areas for the integration and harmonisation of biodiversity protection and local socio-economic development, deliverable D.T1.5.8.

Spis treści

Wprowadzenie	5
1. Powiązanie z aktami prawnymi i dokumentami strategicznymi	8
1.1. Odniesienia do dokumentów międzynarodowych	8
1.2. Powiązania z dokumentami krajowymi i wojewódzkimi	10
1.3. Spójność z lokalnymi dokumentami strategicznymi i zadaniami ochronnymi Magurskiego Parku Narodowego	12
2. Diagnoza stanu i możliwości rozwoju turystyki	15
2.1. Uwarunkowania wynikające z bogactwa przyrodniczego i kulturowego	15
2.2. Uwarunkowania wynikające z aktualnego stanu rozwoju turystyki	19
2.3. Uwarunkowania społeczno-ekonomiczne	21
2.4. Analiza mocnych i słabych stron oraz szans i zagrożeń	22
3. Wizja i misja rozwoju turystyki	26
4. Cele strategiczne i operacyjne	27
5. Działania	28
I. Wymiar środowiskowy	28
Cel operacyjny: I.1. Zachowanie i ochrona walorów przyrodniczych, krajobrazowych i dziedzictwa kulturowego dla zrównoważonego rozwoju turystyki	28
I.1.1. Magurska przyroda dla rozwoju lokalnego	28
I.1.2. Magurskie krajobrazy	30
I.1.3. Uczytelnianie dziedzictwa historycznego	33
Cel operacyjny I.2. Podnoszenie poziomu wiedzy na temat lokalnego dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego oraz uznania dla jego wartości	35
I.2.1. Dziedzictwo przyrodnicze i kulturowe podstawą rozwoju turystyki zrównoważonej	35
I.2.2. Wielofunkcyjne centra dla zwiedzających	37
Cel operacyjny I.3. Zarządzanie wpływem turystyki na wrażliwe ekosystemy górskie Karpat	39
I.3.1. Monitoring ruchu turystycznego	39
I.3.2. Sieć szlaków i urzędzeń turystycznych	41
I.3.3. Powstanie dużych atrakcji turystycznych	43

II. Wymiar ekonomiczny	45
Cel operacyjny II.1. Budowa marki terytorialnej w oparciu o lokalne zasoby	45
II.1.1. Stworzenie i wypromowanie nowej regionalnej marki	45
II.1.2. Kompleksowa informacja turystyczna	47
II.1.3. Markowe produkty turystyczne	49
Cel operacyjny II.2. Zapewnienie stabilności ekonomicznej lokalnego sektora usług turystycznych.....	51
II.2.1. Ograniczenie sezonowości turystyki	51
II.2.2. Rozwój infrastruktury noclegowej, gastronomicznej i towarzyszącej	53
Cel operacyjny II.3. Współpraca na rzecz lokalnego zrównoważonego rozwoju turystyki	55
II.3.1. Formalizacja współpracy	55
II.3.2. Budowa lokalnych partnerstw i sieci współpracy	56
II.3.3. Rozwój infrastruktury transportowej i usług komunikacyjnych.....	58
III. Wymiar społeczny	60
Cel operacyjny III.1. Wzmacnianie lokalnej tożsamości jako czynnika integracji i aktywizacji społecznej	60
III.1.1. Magurskie żywe tradycje.....	60
III.1.2. Łączy nas Magura	62
III.1.3. Angażowanie trzech sektorów	64
Cel operacyjny III.2. Podnoszenie potencjału mieszkańców dla zrównoważonego rozwoju turystyki.....	66
III.2.1. Podnoszenie kwalifikacji zawodowych.....	66
III.2.2. Rozwój przedsiębiorczości.....	68
III.2.3. Wymiana doświadczeń z innymi regionami.....	69
Cel operacyjny III.3. Zwiększanie partycypacji społecznej w ochronie walorów i planowaniu zrównoważonego rozwoju turystyki.....	70
III.3.1. Wzmocnienie mechanizmów partycypacji społecznej	70
III.3.2. Magurski wolontariat	72
6. Potencjalni partnerzy i kluczowi interesariusze	74
7. Zarządzanie Strategią i finansowanie działań	75
8. Monitorowanie skuteczności działań	80
Summary	84
O projekcie CENTRALPARKS	88

Wprowadzenie

Środkowa część Beskidu Niskiego, w której utworzono Magurski Park Narodowy, to tereny nie tylko cenne pod względem przyrodniczym, ale także wyróżniające się niezwykłą przeszłością historyczną i zachwycające wyjątkowym dziedzictwem kulturowym. Tymczasem wśród polskich parków narodowych Magurski pozostaje jednym z najrzadziej odwiedzanych przez turystów. Przyrodnicze i kulturowe bogactwo regionu stanowi potencjał dla rozwoju turystyki, która może stać się czynnikiem poprawy trudnej sytuacji gospodarczej oraz sprzyjać aktywizacji tutejszej społeczności. Jednakże pozbawiony kontroli i niewłaściwy rozwój turystyki przynieść może skutki odwrotne do oczekiwanych, powodując postępującą degradację walorów, a jednocześnie nie dając spodziewanych korzyści społeczno-ekonomicznych.

Wdrażanie niniejszej „Strategii zrównoważonego rozwoju turystyki opartej na przyrodniczym i kulturowym dziedzictwie Magurskiego Parku Narodowego i jego otoczenia” (dalej zwanej **Strategią**) ma służyć powiązaniu ochrony różnorodności biologicznej i krajobrazowej oraz dziedzictwa kulturowego ze zrównoważonym rozwojem społeczno-gospodarczym regionu, a przez to również budowaniu poparcia miejscowych społeczności dla funkcjonowania Parku.

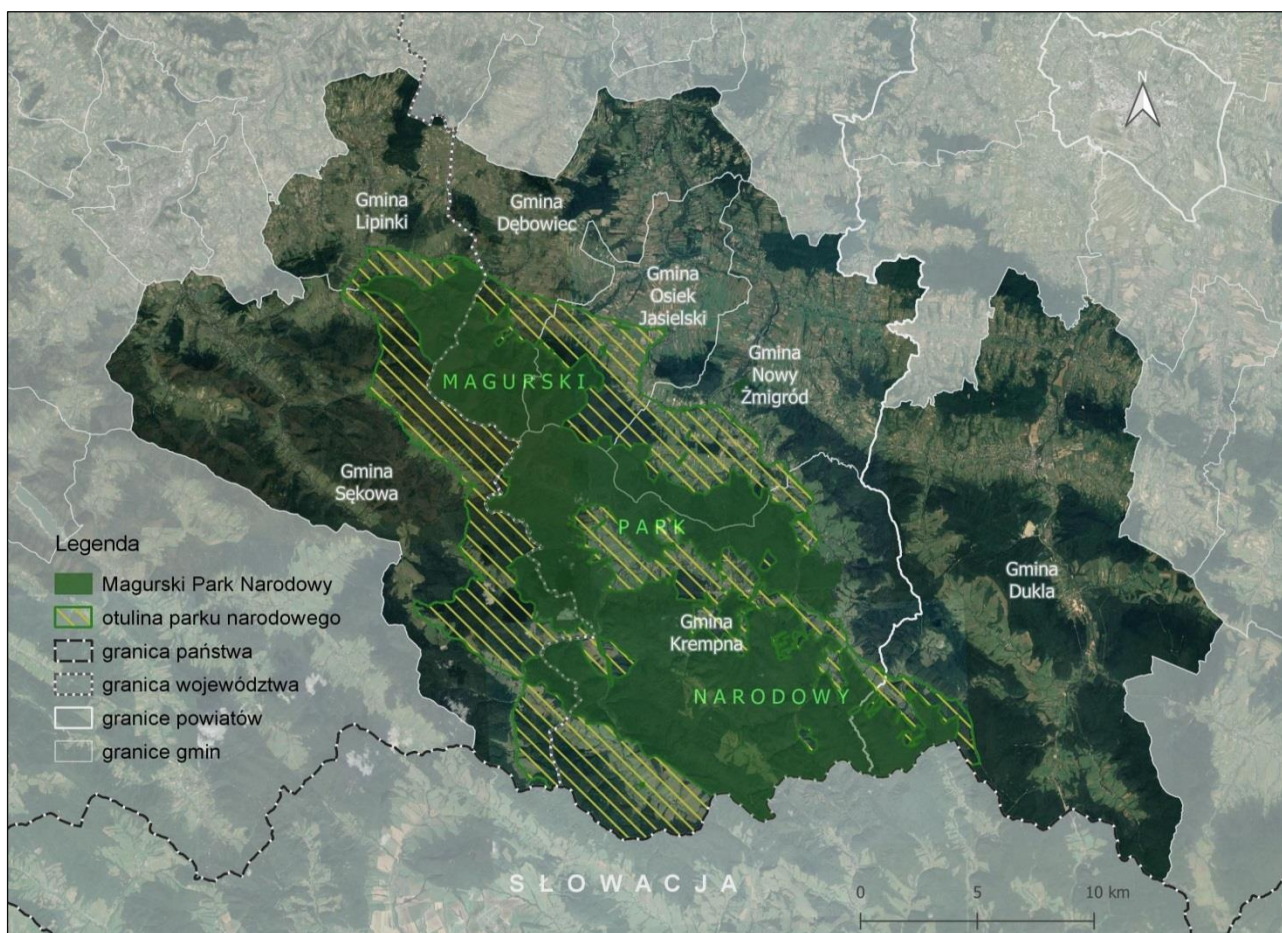
Przygotowanie Strategii jest działaniem podjętym w ramach realizacji akcji pilotażowej międzynarodowego projektu „Centralparks – Wzmocnienie zdolności zarządzania karpaccimi obszarami chronionymi na rzecz integracji i harmonizacji ochrony różnorodności biologicznej i lokalnego rozwoju społeczno-gospodarczego”. Projekt ten uzyskał wsparcie Programu Interreg Europa Środkowa i był współfinansowany przez Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego. Duży nacisk w działaniach projektu został położony na inicjatywy sprzyjające wdrażaniu „**Ramowej Konwencji o ochronie i zrównoważonym rozwoju Karpat, sporządzonej w Kijowie dnia 22 maja 2003 r.**” (Dz. U. 2007 nr 96 poz. 634)¹ – czyli tzw. **Konwencji Karpackiej** – na szczeblu lokalnym i regionalnym, zgodnie z priorytetem obecnej trzyletniej (2020–2023) polskiej Prezydencji w Konwencji Karpackiej. Jedną z nich było opracowanie przez międzynarodowy zespół ekspertów modelowej „**Strategii lokalnego zrównoważonego rozwoju turystyki opartej na przyrodniczym i kulturowym dziedzictwie Karpat**”, stanowiącej wzorzec dla niniejszego dokumentu.

Zgodnie z ogólnym celem Konwencji Karpackiej, niniejsza Strategia sprzyjać ma *poprawie jakości życia, wzmocnieniu miejscowej gospodarki i społeczności lokalnych oraz zachowaniu walorów przyrodniczych i dziedzictwa kulturowego w Magurskim Parku Narodowym i jego otoczeniu*. W szczególności realizacja Strategii wspierała będzie wdrażanie właściwego tematycznego „**Protokołu o zrównoważonej turystyce do Ramowej Konwencji o ochronie i zrównoważonym rozwoju Karpat**” (Dz. U. 2013, poz. 682)², w którym rozwinięto oraz uszczegółowiono postanowienia ww. Ramowej Konwencji *w celu maksymalizacji korzyści z turystyki dla bioróżnorodności, ekosystemów i rozwoju społeczno-gospodarczego, a także korzyści z bioróżnorodności dla turystyki, przy jednoczesnym ograniczeniu negatywnych ekologicznych, środowiskowych i społeczno-gospodarczych oddziaływań turystyki*.

¹„Ramowa Konwencja o ochronie i zrównoważonym rozwoju Karpat, sporządzona w Kijowie dnia 22 maja 2003 r.”, Dz. U. 2007 nr 96 poz. 634, <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20070960634>, dostęp 09.01.2022 r.

²„Protokół o zrównoważonej turystyce do Ramowej Konwencji o ochronie i zrównoważonym rozwoju Karpat”, Dz. U. 2013 poz. 682, <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20130000682>, dostęp 09.01.2022 r.

Biorąc pod uwagę, że podstawową jednostką samorządu terytorialnego kreującą i wdrażającą politykę w zakresie rozwoju lokalnego (w tym rozwoju turystyki) jest gmina, zasięg przestrzenny Strategii dostosowano do granic administracyjnych. Dokument obejmuje zatem wszystkie gminy, w których obszarze utworzono Magurski Park Narodowy wraz z jego otuliną: Dębowiec, Duklę, Krempną, Lipinki, Nowy Żmigród, Osiek Jasielski i Sękową (patrz rycina 1). Również zakres czasowy Strategii dostosowany został do okresu planowania przyjętego na szczeblu lokalnym – w gminach i lokalnych grupach działania (LGD) – związanego z okresem programowania polityki spójności Unii Europejskiej.

Rycina 1. Obszar objęty Strategią

Strategia opracowana została w 2021 r. metodą partnersko-ekspercką, tj. przy współpracy przedstawicieli lokalnej społeczności z ekspertami z zakresu turystyki, rozwoju lokalnego oraz ochrony przyrody i dziedzictwa kulturowego. Ważną część opracowania dokumentu stanowiły spotkania konsultacyjne o charakterze warsztatowym, które przeprowadzone zostały w dniach 21–23 czerwca 2021 r. (w Ośrodku Edukacyjno-Muzealnym im. Jana Szafrąńskiego w Krempnej) oraz 5–8 października 2021 r. (w Nowym Żmigrodzie i Krzywej). W warsztatach uczestniczyli przedstawiciele Dyrekcji i Rady Naukowej Magurskiego Parku Narodowego, Zespołu Parków Krajobrazowych w Krośnie, miejscowych samorządów, lokalnych grup działania, instytucji kultury, organizacji pozarządowych, podmiotów turystycznych oraz inne osoby aktywnie angażujące się w rozwój lokalny.

Celem warsztatów było przede wszystkim:

- rozpoznanie możliwości zrównoważonego rozwoju lokalnego poprzez rozwój turystyki w regionie magurskim,
- zawiązanie lokalnego (nieformalnego) partnerstwa na rzecz wdrażania zrównoważonego rozwoju turystyki w oparciu o zasoby dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego regionu,
- dokonanie diagnozy stanu rozwoju turystyki w regionie, a w szczególności identyfikacji mocnych i słabych stron oraz szans i zagrożeń dostrzeganych w aspekcie rozwoju tej funkcji,
- identyfikacja możliwych kierunków rozwoju zrównoważonej turystyki oraz uzgodnienie głównych celów pożądanych działań,
- rozpoznanie preferowanych form dalszej współpracy w ramach lokalnego partnerstwa na rzecz wdrażania niniejszej Strategii.

Warsztaty uzupełniło spotkanie poświęcone skoordynowaniu zapisów niniejszej Strategii z obowiązującym zarządzeniem w sprawie zadań ochronnych dla Magurskiego Parku Narodowego, projektami dokumentów strategicznych przygotowywanymi przez miejscowe samorzady i lokalne grupy działania oraz projektem planu ochrony Magurskiego Parku Narodowego. Spotkanie to odbyło się 9 grudnia 2021 r. w Ośrodku Edukacyjno-Muzealnym im. Jana Szafraniego w Kremnej. Należy zauważyć, że w dniu spotkania obowiązywało już „Zarządzenie Ministra Klimatu i Środowiska z dnia 28 listopada 2021 r. w sprawie zadań ochronnych dla Magurskiego Parku Narodowego na lata 2022–2024” (Dz. Urz. Min. Klim. i Środ. 2021, poz.90). Ponadto koordynacji planowanych działań sprzyjała zbieżność czasowa procesu przygotowywania Strategii z procesami opracowywania poszczególnych strategii rozwoju gmin. Z końcem 2021 r. wszystkie gminy, na których terenie leży Magurski Park Narodowy, były już w trakcie opracowywania dokumentów strategicznych, których przyjęcie planowane było również na 2022 r. Zgodnie z planowanym okresem obowiązywania strategii gminnych, ustalono ramy czasowe niniejszej Strategii na lata 2022–2030.

Ostatni etap prac stanowiły konsultacje przygotowanego dokumentu, które miały charakter otwarty. W szczególności prośbę o opinię i zgłoszenie uwag do projektu Strategii skierowano do urzędów gmin, Magurskiego Parku Narodowego, Zespołu Karpackich Parków Krajobrazowych w Krośnie, Lasów Państwowych (Nadleśnictwa Gorlice, Nadleśnictwa Dukla, Nadleśnictwa Kołaczyce), Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego (Centralnego Ośrodka Turystyki Górskiej oraz oddziałów w Gorlicach, Jaśle i Krośnie), regionalnych organizacji turystycznych, lokalnych grup działania, wojewódzkich ośrodków i powiatowych zespołów doradztwa rolniczego, Ośrodka Edukacji Ekologicznej w Ożennej, a także innych osób, które brały udział w spotkaniach warsztatowych (zwłaszcza przedstawicielei miejscowej branży turystycznej).

1. Powiązanie z aktami prawnymi i dokumentami strategicznymi

1.1. Odniesienia do dokumentów międzynarodowych

Podobnie jak modelowa „Strategia lokalnego zrównoważonego rozwoju turystyki opartej na przyrodniczym i kulturowym dziedzictwie Karpat” przygotowana w oparciu o nią Strategia dla regionu magurskiego służyć ma osiągnięciu wybranych „Celów Zrównoważonego Rozwoju” i związanych z nimi zadań, które zostały określone w „Agendzie na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030”, przyjętej 25 września 2015 r. przez wszystkie państwa członkowskie ONZ.

Strategia nawiązuje m.in. do dokumentów o randze międzynarodowej, w tym m.in. do **Umowy Partnerstwa**, czyli dokumentu, który określa strategię wykorzystania przez Polskę funduszy europejskich w ramach polityk unijnych. **Polityka spójności** rozpatrywana jest w czterech wymiarach: społecznym, ekonomicznym, środowiskowym i terytorialnym. Na lata 2021–2027 zdefiniowano pięć celów polityki spójności. W kontekście Strategii należy szczególnie zwrócić uwagę na cel 2. „Bardziej przyjazna dla środowiska niskoemisyjna Europa”, cel 4. „Europa o silniejszym wymiarze społecznym” oraz na cel 5. „Europa bliższa obywatelom”.

„Projekt Umowy Partnerstwa dla realizacji Polityki Spójności 2021–2027 w Polsce”, który został przyjęty Uchwałą Rady Ministrów 30 listopada 2021 r., podkreśla, że *zawijazywanie partnerstw samorządów lokalnych warunkuje dostęp do części środków polityki spójności. W tym kontekście celem jest umożliwienie realizacji powstających na poziomie lokalnym i regionalnym strategii ukierunkowanych na zmiany strukturalne w obszarze gospodarczym, społecznym, środowiskowym z wykorzystaniem zrównoważonego planowania przestrzennego.*

Zgodnie z projektem Umowy Partnerstwa w ramach celu 2. wyodrębniono obszar dotyczący wzmocnienia ochrony dziedzictwa przyrodniczego i różnorodności biologicznej oraz zielonej infrastruktury, gdzie planowane jest wsparcie systemów zarządzania i nadzoru nad obszarami chronionymi i cennymi przyrodniczo, przez m.in. *ograniczenie antropopresji poprzez budowę i rozwój infrastruktury turystycznej w celu ukierunkowania ruchu turystycznego na terenie obszarów chronionych i cennych przyrodniczo.*

Z kolei w ramach celu 4. wyodrębniono obszar dotyczący kultury i turystyki, gdzie planowane jest wsparcie *dla projektów zrównoważonej turystyki w celu zwiększania zatrudnienia i stworzenia wysokiej jakości miejsc pracy, wspieranie konkurencyjności i odporności sektora turystycznego (ulepszenie infrastruktury turystycznej, dywersyfikacja produktów, zastosowanie modeli biznesowych) oraz inwestycje w obiekty/miejsca tworzące turystyczne szlaki tematyczne (obiekty/miejsca odwołujące się do walorów historycznych, kulturowych, przyrodniczych) lub turystyczne szlaki rodzajowe (np. kajakowe, rowerowe), w tym poprawę ich dostępności dla osób ze szczególnymi potrzebami, osób z niepełnosprawnościami.*

Projekt Umowy Partnerstwa w kontekście projektów turystycznych podkreśla, że: *Przy wyborze projektów do dofinansowania, na etapie kryteriów wyboru, znajdują zastosowanie aspekty dotyczące m.in. planu współpracy z otoczeniem (z samorządem lokalnym, przedsiębiorcami, NGO), strategii promocji, partycypacji w procesie decyzyjnym lub projektowaniu działań inwestycyjnych, oferty kulturalnej w kontekście włączenia społecznego, analizy oddziaływania na bezpośrednie otoczenie i tworzenie miejsc pracy oraz trwałości finansowej projektów (w tym m.in. analizy popytu). Ponadto projekty powinny wpisywać się w strategię sektorowe lub regionalne strategię rozwoju.*

W odniesieniu do niniejszej Strategii należy wspomnieć o celu 5. Polityki Spójności 2021–2027 zatytułowanym „Europa bliższa obywatelom”, którego istotę Projekt Umowy Partnerstwa określa jako *zwiększenie wpływu wspólnot lokalnych na kształt działań nakierowanych na rozwój terytoriów i rozwiązywanie ich problemów w oparciu o endogeniczne potencjały*. W ramach realizacji tego celu mogą być finansowane projekty dotyczące ochrony, rozwoju i promowania publicznych walorów turystycznych i usług turystycznych, dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury oraz dziedzictwa naturalnego i ekoturystyki poza obszarami Natura 2000. Planowane jest tutaj wsparcie dla **strategii terytorialnych** (w tym IIT, „innych instrumentów terytorialnych”, czyli instrumentów wspierających rozwój obszarów funkcjonalnych przez realizację projektów, które wymagają współpracy jednostek samorządu terytorialnego zgodnie ze wspólnie opracowaną strategią) oraz lokalnych strategii rozwoju (LSR) opracowanych przez lokalne grupy działania (LGD).

Strategie powyższe muszą spełniać wymagania wynikające z rozporządzenia ogólnego i nie muszą być strategiami w rozumieniu art. 9 ustawy z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (Dz. U. z 2021 r. poz. 1057). Projekt Umowy Partnerstwa podkreśla, w tym przypadku, że *Strategie terytorialne i strategie rozwoju lokalnego oparte na potencjale turystycznym czy kulturowym danego obszaru, w połączeniu z działaniami z zakresu rozwoju kapitału ludzkiego i społecznego, z zastosowaniem nowych technologii, są szansą na rozwój przedsiębiorczości lokalnej i tworzenie trwałych miejsc pracy*.

Oprócz odniesień do dokumentów związanych z członkostwem Polski w Unii Europejskiej, niniejsza Strategia wpisuje się w postanowienia innych aktów prawa międzynarodowego, a w szczególności – o czym wspomniano we wstępie – **Konwencji Karpackiej**. Przede wszystkim Strategia dotyczy rozwoju turystyki zrównoważonej, a więc odnosi się do art. 9, ale jej wdrażanie sprzyjać ma również integrowaniu podejść do gospodarowania zasobami regionu (art. 3), ochronie i zrównoważonemu użytkowaniu różnorodności biologicznej i krajobrazowej (art. 4), rozwojowi zrównoważonego rolnictwa, transportu i infrastruktury (art. 7 i 8), zachowaniu dziedzictwa kulturowego i wiedzy ludowej (art. 11) oraz podnoszeniu świadomości ekologicznej, edukacji i zwiększaniu udziału społeczeństwa w procesie podejmowania decyzji dotyczących rozwoju regionu Karpat (art. 13). Konwencja Karpacka jest traktatem o charakterze ramowym, określającym ogólne cele polityki, natomiast szczegółowe zobowiązania jej Stron dotyczące poszczególnych polityk sektorowych sprecyzowane są w protokołach tematycznych. Realizacja działań zaplanowanych w niniejszej Strategii wspierać ma przede wszystkim wdrażanie wspomnianego już we wstępie **Protokołu o zrównoważonej turystyce**, a także „**Protokołu o ochronie i zrównoważonym użytkowaniu różnorodności biologicznej i krajobrazowej do Ramowej Konwencji o ochronie i zrównoważonym rozwoju Karpat, sporządzonej w Kijowie dnia 22 maja 2003 r.**” (Dz. U. 2010 nr 90, poz. 591)³, na szczeblu lokalnym, zgodnie z priorytetem obecnej trzyletniej (2020–2023) polskiej Prezydencji w Konwencji Karpackiej.

³„Protokół o ochronie i zrównoważonym użytkowaniu różnorodności biologicznej i krajobrazowej do Ramowej Konwencji o ochronie i zrównoważonym rozwoju Karpat, sporządzonej w Kijowie dnia 22 maja 2003 r.”, Dz. U. 2010 nr 90 poz. 591, <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20100900591>, dostęp 09.01.2022 r.

W szczególności niniejsza Strategia ma sprzyjać realizacji następujących zobowiązań strony polskiej, określonych w Protokole o zrównoważonej turystyce:

art. 11. *Zwiększanie udziału turystyki w zrównoważonym rozwoju gospodarki lokalnej na terenie Karpat*

ust. 4. *Każda ze Stron podejmie działania w celu promowania i wspierania rozwoju zrównoważonej turystyki w mniej wrażliwych i mniej rozwiniętych obszarach, mając na celu wsparcie zrównoważonego rozwoju gospodarczego słabiej rozwiniętych społeczności lokalnych, złagodzenie negatywnych tendencji w zakresie migracji i wyludnienia obszarów wiejskich, przyczynienie się do zmniejszenia ubóstwa oraz umożliwienie bardziej równomiernego podziału korzyści i przychodów z sektora usług turystycznych pomiędzy wszystkimi gminami regionu karpackiego.*

art. 12. *Zarządzanie ruchem turystycznym w Karpatach z korzyścią dla środowiska i dla zrównoważonego lokalnego rozwoju gospodarczego.*

ust. 2. *Mając na celu łagodzenie wpływu turystyki na wrażliwe ekosystemy górskie Karpat oraz zapewnienie bardziej równomiernego rozkładu ruchu turystycznego w regionie karpackim, każda ze Stron podejmie na terytorium swojego kraju działania mające na celu rozproszenie, przekierowanie i ukierunkowanie części ruchu turystycznego poza najpopularniejsze obecnie miejscowości turystyczne i obszary wrażliwe, takie jak obszary chronione, na obszary mniej wrażliwe ekologicznie, mniej rozwinięte i mniej wykorzystywane przez turystykę, lecz mające wystarczający potencjał umożliwiający wchłonięcie i przyjęcie części ruchu turystycznego.*

1.2. Powiązania z dokumentami krajowymi i wojewódzkimi

Strategia wpisuje się zarówno w dokumenty na szczeblu krajowym jak i wojewódzkim. Nawiązuje m.in. do „Długookresowej Strategii Rozwoju Kraju – Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności” przyjętej w 2013 r. W tym dokumencie mowa jest m.in. o odpowiedzialnym zarządzaniu środowiskiem naturalnym w celu stworzenia optymalnych warunków rozwoju w XXI w. Zwrócono też uwagę na konieczność zwiększenia dostępu do usług podstawowych, w tym komunikacyjnych m.in. na terenie objętym Strategią. Ponadto podkreślono nieco inną definicję „wiejskości”, nie tyle postrzeganej przez pryzmat rolnictwa, ale również nawiązującą do innych dziedzin gospodarki i aktywności zawodowej, w tym do turystyki lub ekologii.

Założenia niniejszej Strategii nawiązują wprost do głównego celu Strategii Rozwoju Kraju 2030, w którym mowa jest o poprawie jakości życia Polaków. Dotyczy on kompleksowego rozumienia tego pojęcia, w tym dobrostanu w obszarze środowiskowego poczucia równowagi w odniesieniu do warunków krajobrazowych, naturalnego stanu otoczenia oraz żywności, a także udziału w kulturze (ważnego dla prorozwojowego potencjału kreatywności). W celu 7. „Zapewnienie bezpieczeństwa energetycznego oraz ochrona i poprawa stanu środowiska, w kierunku interwencji – Zwiększenie poziomu ochrony środowiska”, jest mowa m.in. o wprowadzeniu monitorowania i ochrony różnorodności biologicznej i przeciwdziałaniu fragmentacji ekosystemów, podnoszeniu świadomości ekologicznej obywateli oraz o wprowadzeniu instrumentów polityki publicznej integrujących działania m.in. w sektorze turystyki.

Strategia nawiązuje również do zapisów w rozdziale 5 Strategii Rozwoju Kraju 2030. Wskazują one m.in. na to, że jednym z priorytetów polityki rozwojowej powinno być przeciwdziałanie wyludnieniu się słabiej rozwiniętych obszarów. Ważną rolę (również w przeciwdziałaniu depopulacji wsi) powinny odgrywać małe i średnie gospodarstwa rolne (w tym ekologiczne). W oparciu o nie może się rozwijać turystyka ekologiczna co wpłynie na rozwój atrakcyjności polskich obszarów wiejskich.

Na szczeblu regionalnym niniejsza Strategia nawiązuje do „**Strategii rozwoju województwa – Podkarpackie 2030**”, gdzie w diagnozie sytuacji społeczno-gospodarczej województwa podkarpackiego autorzy zwracają uwagę m.in. na potencjał przyrodniczy i kulturowy Karpat, jako jeden z czynników decydujących o możliwości rozwoju turystyki w województwie. Wskazują też na Regionalne Inteligentne Specjalizacje, w tym jakość życia, której elementem jest zrównoważona turystyka. W analizie SWOT, jako mocną stroną wskazano m.in. sprzyjające warunki środowiskowe dla rozwoju rolnictwa ekologicznego oraz turystyki zrównoważonej, przyrodniczej. Równocześnie w słabych stronach zasygnalizowano niewystarczającą liczbę markowych, wysokostandardowych produktów turystycznych oraz słabą infrastrukturę turystyczną. Wśród głównych obszarów, priorytetów i celów wskazano na rozwój infrastruktury służącej prowadzeniu działalności gospodarczej i turystyki. Wśród zakładanych działań wskazuje się m.in. na potrzebę podniesienia konkurencyjności branży turystycznej z wykorzystaniem zasobów przyrodniczych i kulturowych województwa, modernizację infrastruktury i podniesienie konkurencyjności produktów turystycznych.

Wśród dokumentów strategicznych uchwalonych w województwie podkarpackim, należy także wymienić „**Strategię rozwoju i komunikacji marketingowej turystyki województwa podkarpackiego na lata 2020–2025**”, w której zawarto rekomendacje dotyczące terytorialnych marek turystycznych. W przypadku subregionu Beskidu Niskiego, który został potraktowany w bardzo umownych, szerokich granicach, jako główny potencjał wskazano wysokiej jakości profesjonalnie udostępnione walory przyrodnicze o charakterze krajobrazowo-florystycznym w obszarze Magurskiego Parku Narodowego. Wskazano też na inne atuty tego regionu, w tym m.in. na: ofertę uzdrowiskową, dziedzictwo przemysłu naftowego, architekturę sakralną i świecką oraz enoturystykę. Jako podstawową cechę tego obszaru autorzy wskazali jego różnorodność i równowagę, która przejawia się z jednej strony w racjonalnym wykorzystaniu zasobów przyrodniczych, a z drugiej w profesjonalnym ich udostępnieniu dla różnych grup odbiorców.

W województwie małopolskim najważniejszym dokumentem strategicznym jest „**Strategia Rozwoju Województwa «Małopolska 2030»**”. Zwrócono w niej m.in. uwagę na potrzebę integracji produktów turystycznych w pakiety turystyczne w celu wydłużenia pobytu turystów oraz podkreślono istotną rolę usług agroturystycznych w dywersyfikacji dochodów ludności wiejskiej. Wśród wyzwań pojawiła się m.in. potrzeba wydłużenia czasu pobytu turysty w województwie oraz ukierunkowanie jego zainteresowań na nowe obszary. Ponadto wskazano na konieczność rozwoju konkurencyjnych, markowych produktów turystycznych o charakterze regionalnym, przy równoczesnym kształtowaniu lokalnych marek bazujących na walorach kulturowych i przyrodniczych. Z punktu widzenia niniejszej Strategii niezmiernie ważne są również zapisy dotyczące rozwoju oferty zrównoważonej turystyki, przyjaznej środowisku i oszczędzającej jego zasoby.

1.3. Spójność z lokalnymi dokumentami strategicznymi i zadaniami ochronnymi Magurskiego Parku Narodowego

Najważniejszymi dokumentami na szczeblu lokalnym, kształtującymi politykę rozwoju w regionie są strategie rozwoju powiatów i gmin. W czasie przygotowywania niniejszej Strategii aktualne dokumenty strategiczne posiadały powiat jasielski, krośnieński oraz gmina Dukła. W pozostałych powiatach i gminach dokumenty te utraciły ważność, można jednak założyć, że kierunki polityki założone w poprzednim okresie planowania będą kontynuowane. We wszystkich strategiach gmin i powiatów turystyka oraz ochrona środowiska przyrodniczego zajmują istotne miejsce. Ponadto wiele celów rozwoju dotyczy zwiększenia przedsiębiorczości i ożywienia rynku pracy, budowy kapitału społecznego, rozwoju rolnictwa oraz zachowania dziedzictwa kulturowego.

W „Strategii Rozwoju Powiatu Jasielskiego 2016–2022” rozbudowa oferty turystycznej jest jednym z priorytetów rozwojowych (pole strategiczne 1., priorytet 2.), strategia ta duży nacisk kładzie również na rozwój rolnictwa i kreowanie pozarolniczych źródeł dochodów na wsi, poszerzenie oferty usług edukacyjnych dla wszystkich grup wiekowych, wykorzystanie usług kulturalnych dla rozwoju społeczno-gospodarczego, rozwój instytucji społeczeństwa obywatelskiego, a także ochronę i efektywne wykorzystanie zasobów przyrodniczych.

W „Strategii Rozwoju Powiatu Krośnieńskiego na lata 2021–2027” rozwój turystyki oraz promocja regionu zostały umieszczone wśród głównych obszarów ważnych dla poprawy potencjału gospodarczego regionu (cel strategiczny 3). Istotne miejsca zajmują tu również wzrost przedsiębiorczości, aktywizacja lokalnego rynku pracy, rozwój rolnictwa. Planując działania powiatu w najbliższych latach wiele uwagi poświęcono także rozwijaniu kapitału społecznego, wolontariatu, budowaniu tożsamości lokalnej, ochronie zasobów naturalnych i obiektów zabytkowych.

Również w powiecie gorlickim (w „Zintegrowanej Strategii Rozwoju Powiatu Gorlickiego. Realizacja i modyfikacja zadań na lata 2014–2020”) turystyka (w tym turystyka aktywna, ochrona i popularyzacja dziedzictwa kulturowego, szlaków tematycznych, poprawa dostępności obiektów zabytkowych, tworzenie wiosek tematycznych, promocja powiatu) oraz ochrona środowiska naturalnego i bioróżnorodności były priorytetami rozwojowymi (priorytet 3. i 4.), ponadto nacisk położony był m.in. na rozwój rynku pracy, prowadzenie szkoleń zawodowych, rozwój produkcji ekologicznej żywności, kształtowanie świadomości ekologicznej młodzieży i dorosłych, a także wzrost wykorzystania odnawialnych źródeł energii.

„Strategia Rozwoju Gminy Dukła na lata 2015–2022” zakłada zwiększenie ruchu turystycznego (poprzez m.in. rozbudowę oferty turystycznej, współpracę branży, unowocześnienie form promocji oraz rozwój rolnictwa ekologicznego) jako jeden z głównych czynników wzrostu poziomu przedsiębiorczości i zatrudnienia na terenie gminy, a w efekcie budowy silnej i konkurencyjnej gospodarki. Z kolei poprzez wzrost potencjału intelektualnego mieszkańców, zwiększenie atrakcyjności oferty kulturalnej, czy rozwój społeczeństwa obywatelskiego prowadzić zamierza do podnoszenia poziomu życia w gminie.

Opracowywana Strategia doskonale wpisuje się w misję gminy Krempna, określoną w planie strategicznym przyjętym na lata 2000–2014: *Jesteśmy gminą ekologiczną atrakcyjnie położoną w Beskidzie Niskim o stabilnej polityce społeczno-gospodarczej, posiadamy zdrowe powietrze i żywność, dobrze rozwinięte gospodarstwa agroturystyczne i turystykę, gwarantujemy gościom*

krajowym i zagranicznym nie tylko zakwaterowanie i wyżywienie, ale również wiele ciekawych zabytków historycznych i krajobrazy Magurskiego Parku Narodowego. Wyznaczona wówczas polityka gminy opierała rozwój społeczno-ekonomiczny w głównej mierze na turystyce bazującej na walorach Magurskiego Parku Narodowego oraz tradycyjnym rolnictwie.

Niniejsza Strategia w pełni sprzyja również wypełnieniu misji gminy Nowy Żmigród, nakreślonej w „Strategii Rozwoju Gminy Nowy Żmigród na lata 2014–2020”: sprzyjać ma *kreowaniu warunków rozwoju społeczno-gospodarczego i rozwoju turystyki przy zachowaniu zasad zrównoważonego rozwoju, co z kolei przekładać się będzie na poprawę jakości życia jej mieszkańców. W strategii tej gminy ekologia i ochrona środowiska uznane zostały za jeden z czterech obszarów priorytetowych, wśród celów operacyjnych istotne znaczenie ma turystyka, a także wielofunkcyjny rozwój wsi i rozwój kapitału społecznego.*

Zrównoważony rozwój, a także wsparcie lokalnej kultury i ochrona środowiska naturalnego są misją Osieka Jasielskiego zapisaną w „Strategii Rozwoju Gminy Osiek Jasielski 2007–2015”. Rozwój gospodarczy, uznany za jeden z głównych obszarów priorytetowych, miał być oparty na ożywieniu turystyki, przedsiębiorczości i współpracy międzynarodowej.

Misja określona w „Strategii Rozwoju Gminy Dębowiec na lata 2014–2020”, również nawiązywała do idei zrównoważonego rozwoju zakładając łączenie celów społecznych, środowiskowych i ekonomicznych. W rozwoju tej gminy za kluczowe obszary strategiczne uznano m.in. turystykę, rolnictwo, rozwój przedsiębiorczości, a także kulturę, edukację i rozwój społeczny.

Integrację sfer społecznej, gospodarczej i przestrzennej zakładała również „Strategia Rozwoju Gminy Lipinki na lata 2014–2020”. Rozwój lokalnej przedsiębiorczości i turystyki był uznany za cel operacyjny służący wzrostowi efektywności lokalnej gospodarki. Za drugi, obok efektywności gospodarki, cel strategiczny w gminie przyjęto integrację społeczną i poprawę jakości kapitału społecznego w gminie.

Wśród dokumentów strategicznych jednostek samorządowych związanych z Magurskim Parkiem Narodowym, rozwój lokalny oparty o zrównoważone wykorzystanie zasobów środowiska naturalnego, w tym głównie rozwój turystyki i ekologicznego rolnictwa, najsilniej zaakcentowany został w „Strategii Rozwoju Gminy Sękowa na lata 2014–2020”. Oprócz dwóch funkcji, uznanych za priorytetowe w gospodarce gminy, strategia eksponowała funkcje społeczne, przyporządkowując im liczne cele i działania zmierzające do kreowania społeczeństwa obywatelskiego oraz wzrostu jakości życia mieszkańców.

Oprócz jednostek samorządowych ważną rolę w planowaniu i stymulowaniu rozwoju lokalnego pełnią **lokalne grupy działania (LGD)**, będące partnerstwami terytorialnymi łączącymi podmioty sektorów publicznego, prywatnego i społecznego. LGD opracowują **lokalne strategie rozwoju (LSR)** dotyczące obszarów swojego działania, nawiązujące swoim horyzontem czasowym do okresów programowania Unii Europejskiej. **Magurski Park Narodowy i jego otoczenie znajdują się w zasięgu działania trzech LGD: Lokalna Grupa Działania „Kraina Nafty”, Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania „Beskid Gorlicki” oraz Stowarzyszenie pn. Lokalna Grupa Działania Nowa Galicja.** Organizacje te opracowały LSR na lata 2014–2020, a w czasie sporządzania niniejszego dokumentu kończyły wdrażanie obecnej strategii i przygotowywały się do planowania kolejnego okresu, nie posiadały jednak pełnej wiedzy w zakresie szczegółowych wymagań formalnych opracowania strategii w ramach PROW 2021–2027.

Zgodnie z art. 18 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. 2004 nr 92, poz. 880) podstawowym dokumentem planistycznym regulującym kwestie związane z ochroną przyrody i udostępnianiem parku narodowego (w tym udostępnianiem dla turystyki) jest plan ochrony parku narodowego. W trakcie opracowywania niniejszej Strategii **plan ochrony dla Magurskiego Parku Narodowego** nie został jeszcze ustanowiony przez Ministra właściwego do spraw środowiska. Podstawowym dokumentem obecnie regulującym działalność Parku jest „Zarządzenie Ministra Klimatu i Środowiska z dnia 28 listopada 2021 r. w sprawie zadań ochronnych dla Magurskiego Parku Narodowego na lata 2022–2024” (Dz. Urz. Min. Klim. i Środ. 2021, poz.90). Odniesienia do zagrożeń i sposobów ich eliminacji lub ograniczania oraz zalecenia dotyczące lokalizacji poszczególnych zadań wiążących się z rozwojem turystyki uwzględnione zostały w opisach działań planowanych w Strategii.

2. Diagnoza stanu i możliwości rozwoju turystyki

2.1. Uwarunkowania wynikające z bogactwa przyrodniczego i kulturowego

Nieskażone środowisko przyrodnicze, wyjątkowy krajobraz oraz lokalne walory kulturowe stanowią niepodważalne atuty obszaru objętego Strategią umożliwiając rozwój w regionie różnych form turystyki zrównoważonej. Brak wykształconej marki regionu oraz słaba rozpoznawalność tych terenów wśród turystów dają z kolei możliwość dokonania wyboru kierunku rozwoju rynku usług turystycznych oraz znalezienia rozwiązań godzących priorytety społeczno-ekonomiczne z poszanowaniem dóbr przyrodniczych i kulturowych. Wzrost świadomości ekologicznej społeczeństwa oraz rosnące zapotrzebowanie na proekologiczne i zarazem aktywne formy podróżowania i wypoczynku są szansą dla gmin, które w zrównoważony sposób zaplanują rozwój turystyki na swoim terenie opierając go na zachowaniu lokalnych walorów przyrodniczych, krajobrazowych i kulturowych.

Obszar siedmiu gmin związanych administracyjnie z Magurskim Parkiem Narodowym i objętych niniejszą Strategią, położony jest w obrębie Zewnętrznych Karpat Zachodnich, głównie w granicach Beskidu Niskiego oraz w mniejszej części na terenie Pogórza Środkowobeskidzkiego. Region obejmuje najniższą wyniesioną część polskich Karpat. Niewielkie wysokości względne, stosunkowo urozmaicona rzeźba terenu, obecność malowniczych dolin i łagodnych przełęczy oraz licznych punktów widokowych stwarzają dogodne warunki do rozwoju turystyki pieszej, rowerowej, konnej, a także narciarstwa biegowego i turystycznego. Ukształtowanie terenu, krótki okres zalegania pokrywy śnieżnej (zaledwie 60–90 dni w roku) oraz jej niestały charakter (z powodu częstego występowania wiatrów typu fenowego) nie sprzyjają natomiast rozwojowi narciarstwa zjazdowego.

Obszar niemal wyłącznie budują osady fliszowe, czyli zespół naprzemianległych warstw zlepieńców, piaskowców, mułowców, margli i łupków. Mimo mało urozmaiconej budowy geologicznej istnieje spory potencjał dla rozwoju geoturystyki – występują złoża ropy naftowej, źródła wód mineralnych, a cały teren charakteryzuje duża różnorodność rzeźby oraz występowanie rozwiniętych wskutek wietrzenia i działalności wody opadowej ciekawych form skalnych (m.in. rezerwat przyrody Kornuty, Diabli Kamień koło Fulusza, wychodnie na stokach Zamkowej Góry nad Mrukową, grzędy i zebra skalne na Cergowej). Liczne są niewielkie groty i jaskinie będące często miejscem hibernacji rzadkich gatunków nietoperzy (z tego powodu nie powinny być udostępniane w okresie zimowym). Największe skupiska jaskiń znajdziemy na Kalinowskiej Górze w Lipowicy (m.in. Jaskinia Słowiańska-Drwali – jedna z najdłuższych jaskiń w Beskidach o długości korytarzy 601 m), na Cergowej oraz w rezerwacie przyrody Kornuty. Interesujące formy geologiczne od dawna intrygowały ludzi, dlatego wiele z nich jest także częścią lokalnej kultury niematerialnej występując w legendach i podaniach ludowych.

Rozwój turystyki poznawczej może być związany również z historią oraz miejscami wydobycia i przetwórstwa surowców mineralnych – piaskowca, ropy naftowej, gazu ziemnego czy wód mineralnych. Płytko zalegająca i samoistnie wyciekająca na powierzchnię ropa naftowa zwana olejem skalnym była od wieków wykorzystywana przez miejscową ludność (np. jako lek na różne choroby czy impregnat). W XIX w., za sprawą Ignacego Łukasiewicza, region stał się kolebką przemysłu naftowego i chociaż złoża ropy naftowej są już w większości wyczerpane (działają już tylko kopalnie w Krygu, Pielgrzymce-Foluszu, Mrukowej i Rudawce Rymanowskiej), to wciąż w terenie pozostały ślady dawnej świetności, które można wykorzystać przy tworzeniu oferty

turystycznej (np. stare kiwony). Warto również zwrócić uwagę, na lokalnie wydobywany piaskowiec, który przez wieki wykorzystywany był przez ludność łemkowską słynącą z fachowej obróbki kamienia. Zachowane do dzisiaj kamienne kapliczki i krzyże przydrożne są podobnie jak stare urządzenia wydobywcze ropy naftowej przykładem wzajemnych zależności przyrodniczo-ekonomiczno-społecznych i integralną częścią przyciągającego turystów regionalnego krajobrazu kulturowego. Obecnie piaskowiec wydobywa się w kamieniołomie w Lipowicy (gmina Dukla). Z punktu widzenia rozwoju turystyki zrównoważonej lokowanie w terenie nowych obiektów tego typu, znacznie zmieniających krajobraz, może być niekorzystne.

Na omawianym terenie występują wody mineralne oraz termalne. Funkcjonuje uzdrowisko Wapienne, w którym leczy się schorzenia: reumatyczne, ortopedyczno-urazowe, układu krążenia, dermatologiczne, układu oddechowego, nerwowego, wydzielania wewnętrznego i przemiany materii, choroby kobiece, alergie oraz przewlekły stres. Eksploatowane są dwa ujęcia wód mineralnych (wody siarczkowo-siarkowodorowe). Dodatkowym, wartym zachowania, atutem jest dla wielu kuracjuszy kameralny charakter tego miejsca. W ostatnich latach rośnie wykorzystanie odnawialnych źródeł energii w regionach turystycznych. Eksploatacja poza terenem Magurskiego Parku Narodowego wód termalnych do celów rekreacyjnych umożliwiłaby powstanie atrakcji przyciągających i zatrzymujących turystów na obrzeżach regionu (tzw. „dzbanków z miodem”), a tym samym przyczyniłaby się do ochrony położonych w granicach Parku obszarów i miejsc wrażliwych ekologicznie.

Doliny rzek i potoków wraz z nadbrzeżnymi lasami łągowymi pełnią ważną rolę korytarzy ekologicznych, są miejscem występowania rzadkich gatunków zwierząt oraz siedlisk, a co za tym idzie jednym z cennych walorów przyrodniczych umożliwiających rozwijanie turystyki poznawczej (budowa bobrowisk, wycieczki przyrodnicze). Na omawianym obszarze nie ma naturalnych zbiorników wodnych. Niewielki sztuczny zalew z zapleczem rekreacyjnym znajduje się na Wistoce w Krempnej. Z perspektywy rozwoju turystyki zrównoważonej budowa w regionie dużych zbiorników zaporowych może być niekorzystna, stanowiąc znaczną ingerencję w lokalny krajobraz oraz środowisko przyrodnicze.

Rosnącym problemem na świecie jest obecnie zanieczyszczenie światłem. Nadmierne sztuczne oświetlenie nie tylko utrudnia obserwacje astronomiczne, ale również negatywnie wpływa na zdrowie człowieka oraz na florę i faunę. W regionie magurskim dzięki niewielkiej gęstości zaludnienia wciąż jeszcze istnieją strefy „ciemnego nieba”. Umożliwiają one rozwijanie turystyki astronomicznej m.in. poprzez utworzenie obszaru ochrony ciemnego nieba. Uświadomienie mieszkańcom potrzeby ochrony środowiska przed światłem oraz hałasem może się ponadto przyczynić do rozwijania oferty wycieczek przyrodniczych opartych na obserwacjach (również nocnych) dzikich zwierząt w ich środowisku naturalnym.

Wizytówką regionu jest wyjątkowy magurski krajobraz kulturowy tworzony przez wieki dzięki współdziałaniu czynników naturalnych oraz ludzkiej działalności. Z punktu widzenia rozwoju turystyki zrównoważonej bardzo istotne jest utrzymanie, odtwarzanie oraz uczynienie szczególnie cennych krajobrazów kulturowych, tym bardziej, iż są one najczęściej wartością nieodtwarzalną. Dbałość o ład przestrzenny i estetykę krajobrazu powinna być zatem jednym z priorytetów gmin magurskich. Zanik autentyczności krajobrazu kulturowego i architektury poprzez wprowadzanie obcych tradycjom regionu form architektonicznych, rozpraszanie zabudowy, urbanizację terenów wiejskich czy zmianę sposobu użytkowania gruntów może znacznie obniżyć atrakcyjność turystyczną regionu.

Cechą charakterystyczną magurskiego krajobrazu jest mozaikowy układ lasów, muraw, łąk, pastwisk i pól uprawnych skutkujący nie tylko dużą różnorodnością biologiczną, ale również specyficzną malowniczością i sieliskością, poszukiwaną przez wielu turystów. Tereny leżące w granicach Beskidu Niskiego odznaczają się wysoką lesistością. Występuje głównie buczyna karpacka, w wielu miejscach bardzo dobrze zachowana o puszczańskim charakterze, co sprzyja m.in. utrzymaniu ostoi rzadkich i chronionych drapieżników (wilk, ryś, żbik). Spotykane na tym terenie lasy jodłowe są ważne nie tylko ze względów przyrodniczych, ale stanowią również miejsce zbioru spadzi jodłowej służącej do produkcji Podkarpackiego miodu spadziowego posiadającego europejskie oznaczenie Chronionej Nazwy Pochodzenia. Szczególnie cenne są zbiorowiska nieleśne, wykształcone i utrzymywane pod wpływem gospodarki hodowlanej, w tym pasterskiej: półnaturalne pastwiska, murawy i łąki będące siedliskiem wielu ciekawych gatunków roślin (np. wykorzystywanych w obrzędach ludowych czy ziołolecznictwie) oraz zwierząt (siedliska nieleśne są m.in. miejscem żerowania orlika krzykliwego). Obszary łąkowe to również dobre punkty widokowe urozmaicające przebiegające w okolicy szlaki turystyczne. Zachowanie wyjątkowego lokalnego krajobrazu jest bezpośrednio uzależnione od prowadzenia zrównoważonej gospodarki leśnej, utrzymania ekstensywnej gospodarki rolnej oraz tradycyjnego pasterstwa, które z kolei z powodzeniem można powiązać z rozwojem turystyki zrównoważonej (m.in. poprzez włączenie do oferty turystycznej prac rolniczych czy lokalnych produktów np. kozich serów).

Region magurski jest zatem idealnym terenem do rozwijania turystyki przyrodniczej. Mają tu swe ostoje bardzo atrakcyjne dla turysty gatunki – wilk, ryś, żbik, orzeł przedni czy orlik krzykliwy. Bogactwo flory i fauny oraz różnorodność leśnych i nieleśnych zbiorowisk roślinnych umożliwia stworzenie ciekawej, i co ważne całorocznej, oferty mniej lub bardziej specjalistycznych obozów, zielonych szkół, warsztatów czy szkoleń o tematyce przyrodniczej. Wiele obiektów można też w interesujący sposób udostępnić albo bezpośrednio do zwiedzania (np. tworząc obserwatorium kolonii nietoperzy na strychu budynku, chatownię do obserwacji ptaków) albo instalując kamerę umożliwić prowadzenie obserwacji na żywo przez Internet (np. gniazd z pisklętami, nor z młodymi zwierzętami). Należy jednak pamiętać, że rozwijanie różnych rodzajów turystyki poznawczej, prowadzenie gospodarstw ekologicznych czy wyrób ekologicznych produktów lokalnych wymagają posiadania specjalistycznej wiedzy. Bardzo ważne jest w związku z tym zapewnienie mieszkańcom dostępu do informacji oraz edukacji poprzez rozwijanie różnych programów np. podnoszących ich zawodowe kwalifikacje.

Gwarancją zachowania walorów przyrodniczych oraz magnesem przyciągającym turystów jest utworzony w 1994 r. Magurski Park Narodowy. Siedziba Dyrekcji Parku wraz z Ośrodkiem Edukacyjno-Muzealnym im. Jana Szafrąńskiego znajduje się w Krempnej. Wschodnie fragmenty gmin Dukla oraz Krempna obejmuje swoim zasięgiem Jałiski Park Krajobrazowy należący do Zespołu Karpackich Parków Krajobrazowych w Krośnie (siedziba Dyrekcji ZPKP wraz z Salą Informacyjno-Edukacyjną mieści się w Dukli). Na obszarze objętym niniejszą Strategią istnieje 7 rezerwatów przyrody, 13 obszarów Natura 2000, 21 pomników przyrody oraz 4 użytki ekologiczne. Brak jest natomiast zespołów przyrodniczo-krajobrazowych i stanowisk dokumentacyjnych, których ustanowienie leży w wyłącznych kompetencjach rady gminy. Część terenu objętego Strategią obejmują obszary chronionego krajobrazu (Południowomałopolski Obszar Chronionego Krajobrazu oraz Obszar Chronionego Krajobrazu Beskidu Niskiego). Magurski Park Narodowy oraz Zespół Karpackich Parków Krajobrazowych stanowią ważne zaplecze edukacyjno-dydaktyczne regionu. Na terenie gminy Krempna, w Ożennej znajduje się ponadto Ośrodek Edukacji Ekologicznej działający w strukturze Młodzieżowego Domu Kultury w Jaśle.

Obszar objęty Strategią wyróżnia się wyjątkowymi walorami kulturowymi. Nie ma tu dużych kompleksów staromiejskich, spektakularnych budowli obronnych ani innych obiektów kulturowych przyciągających szerokie rzesze turystów. Jednak bogactwo tej krainy tkwi w ukrytych wśród gór „perłkach” drewnianej architektury, wspomnieniach dramatycznych – często owianych tajemnicą – wydarzeń (obydwu wojen światowych, tragedii ludności łemkowskiej), krajobrazie kulturowym dawnych wsi, tajnikach przemysłu naftowego i w mieszkańcach – ich tradycjach, zwyczajach, legendach, opowieściach, pieśniach, tańcach, rzemiośle, rękodziele, kuchni, gościnności. Te elementy tworzą odmiennosc regionu będąc jednocześnie podstawą jego przyszłej przewagi konkurencyjnej. Rozwój turystyki powinien być ukierunkowany w sposób sprzyjający ich ochronie i rewitalizacji.

Wśród kilkuset obiektów wpisanych do rejestru zabytków, najliczniejszą grupę stanowi 48 cmentarzy wojennych (głównie z I wojny światowej) i parafialnych różnych wyznań. Liczne są również kościoły i cerkwie murowane oraz drewniane (łącznie 32), obiekty wiejskiej zabudowy mieszkalnej, gospodarczej (szczególnie połemkowskiej), kaplice. Są też trzy pałace oraz zespół dworski. Większość obiektów zabytkowych stanowią cmentarze z okresu I wojny światowej, chyże i drewniane cerkwie. Na szczególną uwagę zasługują dwa drewniane obiekty sakralne umieszczone na Liście światowego dziedzictwa kulturalnego i przyrodniczego UNESCO w ramach dwóch wpisów zbiorowych: kościół w Sękowej (wraz z pięcioma innymi drewnianymi kościołami południowej Małopolski) oraz cerkiew w Owczarach (wraz z piętnastoma innymi drewnianymi cerkwiemi w polskim i ukraińskim regionie Karpat). Oczywiście lista obiektów wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych nie obejmuje w pełni zasobów dziedzictwa materialnego tych terenów. Liczne są kościoły, cerkwie, cerkwiska, cmentarze, kapliczki i krzyże przydrożne, budynki mieszkalne, gospodarcze, układy urbanistyczne, ruralistyczne, pamiątki techniki, okopy, pomniki nie będące formalnie zabytkami, które stanowią ważne walory krajoznawcze i krajobrazowe. Poza tym bogate jest dziedzictwo zabytków ruchomych oraz archeologicznych.

Warto również podkreślić niematerialny wymiar obiektów i miejsc wynikający z pełnionej przez nie funkcji sakralnej, związany z wydarzeniami historycznymi czy interesującymi osobami. W gminach objętych Strategią znajdziemy m.in. sanktuaria (maryjne oraz świętych i błogostawionych) – obrządku łacińskiego i greckokatolickiego, liczne pola bitew, miejsca potyczek zbrojnych, egzekucji. Istnieją też obiekty i miejsca związane ze znanymi osobami (np. z Nikiforem Krynickim). Ciekawe, nie tylko dla turystów, ale również dla mieszkańców, może okazać się odkrywanie historii zapisanej w miejscowym nazewnictwie, które przez wieki kształtowało się wraz z rozwojem osadnictwa. Omawiany obszar to przede wszystkim jednak region o żywym folklorze, z licznymi zespołami ludowymi, w którym odbywa się wiele imprez kulturalnych związanych z tradycjami wsi (np. dożynki). Istotną rolę w kultywowaniu miejscowych tradycji odgrywają lokalne stowarzyszenia, koła gospodyń wiejskich oraz ochotnicze straże pożarne.

Interesujący potencjał regionu tworzą artyści i twórcy ludowi specjalizujący się w malarstwie na szkle, wyrobie łemkowskiej biżuterii, ceramice artystycznej, kowalstwie artystycznym, hafciarstwie, bibułkarstwie, rzeźbie ludowej. Wciąż znajdziemy tutaj ludzi trudniących się tradycyjnymi, rzadkimi i ginącymi współcześnie zawodami, takimi jak: snycerstwo, zduństwo, kowalstwo, plecionkarstwo, wikliniarstwo, słomkarstwo. Wiele osób zajmuje się pszczelarstwem, zielarstwem, tradycyjnym wypiekiem chleba, wyrobem wędlin i innych produktów spożywczych. Podstawą rozwoju produktów turystycznych mogą być również tradycje gospodarki rolnej, w tym ciekawostki związane z uprawą roślin, hodowlą zwierząt i produkcją żywności (np. uprawa

winorośli i produkcja wina, chów owiec, krów, kóz i wyrób serów, pszczelarstwo i pozyskiwanie miodu) oraz tradycyjnymi pracami w gospodarstwach rolnych (np. sianokosy, żniwa, obróbka wełny, lnu). Wymienione powyżej przykłady zawodów i działalności gospodarczej mieszkańców są z jednej strony walorem kulturowym i mogą stać się atrakcją turystyczną, z drugiej zaś rozwój turystyki, organizacja warsztatów tematycznych (np. pokazujących dawne zawody) i zakup przez turystów tradycyjnych wyrobów sprzyjał będzie podtrzymywaniu tych form aktywności w regionie.

2.2. Uwarunkowania wynikające z aktualnego stanu rozwoju turystyki

Według Banku Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego (BDL GUS) na obszarze siedmiu gmin związanych administracyjnie z Magurskim Parkiem Narodowym (Dębowiec, Dukla, Krempna, Lipinki, Nowy Żmigród, Osiek Jasielski, Sękowa), w 2021 r. funkcjonowało 20 turystycznych obiektów noclegowych, w tym 8 całorocznych. Dysponowały one 669 turystycznymi miejscami noclegowymi, w tym 278 całorocznymi. Miejsca noclegowe nie były rozłożone równomiernie na badanym obszarze. Najwięcej znajdowało się na terenie gmin Dukla (37,8%), Sękowa (32,4%) i Krempna (22,0%). Mały udział miały miejsca noclegowe w gminach Dębowiec (3,7%), Osiek Jasielski (2,5%) i Nowy Żmigród (1,5%). W gminie Lipinki statystyki GUS podają brak turystycznej bazy noclegowej. W przypadku bazy noclegowej całorocznej najwięcej miejsc noclegowych znajduje się na terenie gmin Sękowa (52,9%) i Dukla (36,7%), a najmniej w gminach Osiek Jasielski (6,1%) i Krempna (4,3%). Według GUS baza tego typu nie występuje natomiast w gminach Dębowiec, Nowy Żmigród i Lipinki.

Należy jednak zaznaczyć, że dane publikowane przez GUS nie są pełne, ponieważ dotyczą obiektów noclegowych posiadających 10 lub więcej miejsc noclegowych, co w przypadku bazy noclegowej w Beskidzie Niskim może powodować spore niedoszacowanie. Ponadto w związku z koniecznością zapewnienia tajemnicy statystycznej, dane szczegółowe dla turystycznej bazy noclegowej (np. liczba turystów, liczba udzielonych noclegów, liczba wynajętych pokoi) są dostępne od poziomu powiatu, co uniemożliwia ich podanie dla konkretnych gmin lub grup gmin.

Analiza danych umieszczonych na stronie internetowej Magurskiego Parku Narodowego pokazuje bardzo duże rozbieżności z oficjalną statystyką GUS. Według tych danych na terenie siedmiu gmin związanych administracyjnie z Parkiem znajduje się 55 turystycznych obiektów noclegowych, w tym 44 całoroczne. Dysponują one co najmniej 729 miejscami noclegowymi, w tym co najmniej 603 całorocznymi. Najwięcej miejsc noclegowych znajduje się na terenie gmin Dukla (32,5%), Krempna (31,0%), nieco mniej w gminach Sękowa (12,3%), Nowy Żmigród (12,1%) i Dębowiec (7,0%), a najmniej w gminach Lipinki (3,0%) i Osiek Jasielski (2,1%). W przypadku bazy całorocznej najwięcej miejsc noclegowych znajduje się w gminach Krempna (34,8%) i Dukla (28,4%), nieco mniej w gminach Sękowa (14,9%), Nowy Żmigród (10,8%) i Dębowiec (6,1%), a najmniej w gminach Lipinki (3,6%) i Osiek Jasielski (1,3%).

Dane na temat wielkości bazy noclegowej zweryfikowano w urzędach gmin. Zwrócono się z prośbą o przekazanie informacji na temat liczby obiektów i miejsc noclegowych. W przypadku sześciu gmin (Dukla, Krempna, Lipinki, Nowy Żmigród, Osiek Jasielski i Sękowa) przekazano pełne informacje, a w jednej (Dębowiec) informacje na temat liczby obiektów noclegowych. Na podstawie zgromadzonych informacji stwierdzono, że na badanym obszarze w 2021 r. znajdowało się 140 całorocznych turystycznych obiektów noclegowych, które

dysponowały co najmniej 1898 miejscami noclegowymi. Bazę tę uzupełniało 26 sezonowych turystycznych obiektów noclegowych z 158 miejscami noclegowymi, a także 4 pola namiotowe oraz 1 pole kamperowe. Całoroczne miejsca noclegowe nie były rozłożone równomiernie na badanym obszarze. Najwięcej znajdowało się na terenie gmin Dukla (31,1%), Sękowa (30,5%) i Krempna (23,8%). Niewielki udział miały miejsca noclegowe w gminach Nowy Żmigród (10,7%), Lipinki (2,3%), Osiek Jasielski (1,6%) i Dębowiec.

Do najważniejszych atutów regionu należą walory przyrodnicze i kulturowe, w tym szczególnie Magurski Park Narodowy. Na jego terenie znajduje się około 95 km szlaków pieszych, w tym fragment Głównego Szlaku Beskidzkiego. Rozwinięta jest również sieć szlaków rowerowych. Przez region prowadzi ponadto odcinek Transbeskidzkiego Szlaku Konnego. Sieć szlaków turystycznych uzupełniają ścieżki przyrodnicze (Ścieżka przyrodnicza „Folusz”, Ścieżka przyrodnicza „Kiczera” im. prof. Jana Rafińskiego, Ścieżka przyrodnicza „Hałbów – Kamień”, Ścieżka przyrodnicza „Buczynowa”), przyrodniczo-kulturowe (Ścieżka przyrodniczo-kulturowa „Świerzowa Ruska”) i przyrodniczo-historyczne (Ścieżka przyrodniczo-historyczna „Olchowiec”). Infrastrukturę uzupełniają m.in. wieża widokowa na górze Ferdel oraz schrony turystyczne. Dbając o bezpieczeństwo turystów i jakość świadczonych usług Park organizuje szkolenia dla przewodników górskich beskidzkich. Wykaz osób, które ukończyły szkolenie organizowane przez Park i posiadają ważne uprawnienia na jego terenie znajduje się na stronie internetowej Magurskiego Parku Narodowego. Cenioną atrakcją turystyczną jest Ośrodek Edukacyjno-Muzealny im. Jana Szafrąńskiego, gdzie znajduje się interesująca ekspozycja pobudzająca wszystkie zmysły odwiedzających. Ponadto organizowane są tam warsztaty, prelekcje i gry terenowe.

W oparciu o cenne walory kulturowe regionu przygotowano również Szlak Architektury Drewnianej. Na terenie Parku i jego otuliny znajdują się dwa fragmenty tras obejmujące odcinki: cerkiew w Chyrowej – cerkiew w Olchowcu – cerkiew w Krempnej – cerkiew w Kotani – cerkiew w Świątkowej Małej – cerkiew w Świątkowej Wielkiej – cerkiew w Pielgrzymce oraz cerkiew prawosławna i cerkiew greckokatolicka w Bodakach – cerkiew prawosławna i cerkiew greckokatolicka w Bartnem – drewniana zabudowa wiejska w Bartnem.

W związku z zaprzestaniem publikowania przez GUS danych dotyczących wielkości ruchu turystycznego na poziomie gmin trudno oszacować to zjawisko. Jednak przy założeniu, że większość turystów i odwiedzających jednodniowych trafia do największej i najważniejszej atrakcji turystycznej regionu, jaką jest niewątpliwie Magurski Park Narodowy, można przyjąć dane dotyczące Parku jako pokazujące rząd wielkości zjawiska. Udostępnione przez Magurski Park Narodowy dane szacunkowe ekstrapolowane na obszar Parku na podstawie monitoringu ruchu turystycznego pokazują, że przez większość czasu jego istnienia ruch turystyczny był na poziomie około 50 tys. turystów rocznie. Od momentu utworzenia Parku w 1995 r. wzrósł on pięciokrotnie. W ostatnich latach widać wyraźny wzrost wielkości ruchu turystycznego, który w 2021 r. osiągnął nienotowaną nigdy wcześniej wartość około 75 tys. turystów. Prawdopodobnie jest to związane z obserwowanym również w innych miejscach przyrodniczo cennych zwiększeniem ruchu w czasie pandemii COVID-19. Analizując dane dotyczące miesięcznej frekwencji osób odwiedzających Ośrodek Edukacyjno-Muzealny im. Jana Szafrąńskiego w Krempnej można zauważyć wyraźną sezonowość ruchu turystycznego. Największe natężenie ruchu notowane jest od maja do października, a w pozostałych miesiącach jest on znacznie mniejszy lub prawie w ogóle nie występuje.

Można założyć, że analogiczną sezonowością charakteryzuje się ruch turystyczny w całym Magurskim Parku Narodowym i jego otulinie. Powoduje to również sezonowe wykorzystanie istniejącej infrastruktury, co nie jest korzystne z punktu widzenia gospodarki turystycznej w regionie. Stanowi to uzasadnienie konieczności rozwijania takich produktów i form turystyki (zwłaszcza poznawczej i kwalifikowanej) zalecanych w Strategii, które mogą wpłynąć na wydłużenie sezonu turystycznego. To z kolei może wpłynąć pozytywnie na bardziej stabilne przychody miejscowej branży turystycznej w ciągu całego roku.

Do wiodących form turystyki na obszarze objętym Strategią można zaliczyć:

- formy turystyki przyrodniczej,
- formy turystyki kulturowej,
- formy turystyki aktywnej (piesza, rowerowa, konna, narciarska),
- turystykę wiejską, agroturystykę,
- turystykę zdrowotną, uzdrowiskową.

Na terenie objętym Strategią widać wyraźnie braki bazy noclegowej (szczególnie całorocznej) i gastronomicznej, a także infrastruktury drogowej i innej (parkingi przy atrakcjach turystycznych, toalety, wypożyczalnie sprzętu np. rowerów). Słabo rozwinięta jest informacja turystyczna. Punkty informacji turystycznej znajdują się tylko w gminach Dukla, Nowy Żmigród i Osiek Jasielski. Jednym z najważniejszych problemów jest niewystarczająco dobrze rozwinięta oferta turystyczna, pozwalająca zapewnić turystom inne możliwości aktywnego wypoczynku oraz/lub poznawania dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego regionu magurskiego, szczególnie w przypadku np. niesprzyjającej pogody. Wyjątkowo cenne mogą być produkty turystyczne atrakcyjne dla rodzin z małymi dziećmi lub grup szkolnych.

2.3. Uwarunkowania społeczno-ekonomiczne

Obszar siedmiu gmin związanych administracyjnie z Magurskim Parkiem Narodowym wg stanu na dzień 31 grudnia 2020 r. zamieszkiwało 51,2 tys. osób. Gęstość zaludnienia była bardzo niska i wynosiła średnio 54 osoby/km², wahając się od zaledwie 9 osób/km² w gminie Krempna (jedna z najłagodniej zaludnionych gmin w Polsce) do 103 osób/km² w gminach Dębowiec i Lipinki. Region dotknięty jest zjawiskiem depopulacji, w latach 2010–2020 liczba ludności zmniejszyła się o 3,8%. Nieznaczny przyrost ludności zanotowały w tym okresie jedynie gminy Dębowiec i Sękowa. Największy spadek liczby mieszkańców od 2010 r. wystąpił w gminie Krempna (-8,1%). Główną przyczyną depopulacji w regionie był odpływ migracyjny ludności, zaznaczający się najsilniej w gminach Krempna i Nowy Żmigród, w których w wyniku migracji od 2010 r. ubyło odpowiednio 8,2% i 3,7% mieszkańców. W wyniku silniejszego odpływu migracyjnego kobiet niż mężczyzn wszystkie gminy charakteryzuje niski współczynnik feminizacji, zjawisko to zaznacza się najsilniej w gminach Krempna i Nowy Żmigród na 100 mężczyzn przypada odpowiednio 91 i 99 kobiet (w Polsce 107 kobiet).

Bardzo niska gęstość zaludnienia gmin stwarza dogodne warunki dla rozwoju wielu form turystyki aktywnej i wypoczynkowej, lecz jednocześnie powodować może niedobór kadr dla obsługi ruchu turystycznego. Odpływ migracyjny jest dla gospodarki gmin zjawiskiem bardzo niekorzystnym, wskazuje na brak miejsc pracy i perspektyw rozwoju zawodowego dla mieszkańców. Zjawisko to skutkuje zmniejszeniem zasobów pracy, a zwłaszcza dostępności kadr o wyższym poziomie kwalifikacji. Wyjeżdżają bowiem zazwyczaj osoby młode, które po zdobyciu wykształcenia nie widzą perspektyw rozwoju zawodowego w miejscu dotychczasowego zamieszkania.

O problemach na rynku pracy świadczy również wysoki poziom bezrobocia w części omawianych gmin. W 2019 r. udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym w gminach Dębowiec, Krempna, Nowy Żmigród i Osiek Jasielski był wyższy niż średni w Polsce. Najwyższy zanotowała gmina Krempna (8,7%, w Polsce 3,8%). We wszystkich gminach bezrobocie wśród kobiet było wyższe niż wśród mężczyzn (w gminie Krempna osiągnęło 10,1%, w Polsce 4,4%).

Mieszkańców analizowanych gmin cechuje niski poziom przedsiębiorczości, na 1000 osób przypadają jedynie 63 podmioty wpisane do rejestru REGON (w Polsce średnio 118 podmiotów). Na tle powiatów gortlickiego (78 podmiotów) i jasielskiego (76 podmiotów) pozytywnie wyróżnia się jedynie gmina Sękowa, gdzie na 1000 mieszkańców przypadają 84 podmioty gospodarcze. W latach 2015–2019 we wszystkich gminach wzrósł poziom przedsiębiorczości, a także wzrósł udział małych podmiotów (zatrudniających do 9 osób). W aspekcie rozwoju turystyki zjawisko to należy uznać za bardzo pozytywne, choć stosunkowo nieduży jest udział podmiotów, których działalność można wiązać bezpośrednio z turystyką, 22% stanowią podmioty w sekcji G (handel hurtowy i detaliczny oraz naprawa pojazdów), a z kolei co piąty podmiot należy do sekcji F (budownictwo). Na terenach tych nie ma dużych zakładów pracy, jedynie 11 podmiotów zatrudnia powyżej 50 pracowników, 97% stanowią jednostki zatrudniające do 9 osób.

Z perspektywy sytuacji na rynku pracy oraz uwarunkowań demograficznych rozwój funkcji turystycznej w regionie wydaje się bardzo pożądany. Turystyka daje bowiem możliwość dywersyfikacji zawodów, tworząc miejsca pracy zarówno dla osób niewykwalifikowanych, jak i dla specjalistów w bardzo zróżnicowanych zawodach (m.in. branża IT, przewodnicy, instruktorzy różnych dyscyplin sportu, producenci żywności). Daje możliwość zatrudnienia pracowników w każdym wieku (w szczególności osób starszych i osób rozpoczynających życie zawodowe) oraz rozwoju zawodowego kobiet, których sytuacja na rynku pracy w obszarach peryferyjnych jest trudniejsza.

2.4. Analiza mocnych i słabych stron oraz szans i zagrożeń

Możliwości rozwoju turystyki w Magurskim Parku Narodowym i jego otoczeniu kształtowane są przez zróżnicowane czynniki wewnętrzne i zewnętrzne, zarówno dostrzegane obecnie, jak i takie, które mogą pojawić się w przyszłości. Dokonując diagnozy sytuacji w zakresie rozwoju turystyki w regionie zastosowano technikę SWOT, analizując mocne (*Strengths*) i słabe strony (*Weaknesses*), czyli czynniki wewnętrzne wynikające z walorów przyrodniczych i kulturowych oraz uwarunkowań społeczno-ekonomicznych siedmiu gmin, które stanowią atuty i ograniczenia rozwojowe, a także szanse (*Opportunities*) i zagrożenia (*Threats*), na które składają się uwarunkowania zewnętrzne rozwoju turystyki w regionie oraz zjawiska i procesy, które mogą pojawić się w analizowanych gminach w przyszłości (patrz tabela 1).

Analizę oparto na dwóch źródłach:

- wynikach prac warsztatowych przedstawicieli lokalnych samorządów, Dyrekcji Magurskiego Parku Narodowego, organizacji pozarządowych, instytucji kultury i podmiotów sektora turystycznego w dniach 21–23 czerwca 2021 r.,
- analizie danych zastanych (źródeł wtórnych).

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> ▪ funkcjonowanie Magurskiego Parku Narodowego i innych obszarów chronionych, jako gwarantów zachowania walorów przyrodniczych i krajobrazowych ▪ atrakcyjne walory środowiska przyrodniczego, wynikające z urozmaiconej rzeźby terenu, dużej lesistości oraz wysokiej różnorodności biologicznej i występowania interesujących dla turystów gatunków roślin, zwierząt i grzybów ▪ atrakcyjne walory krajobrazowe, wynikające z połączenia elementów przyrodniczych z dawną i obecną działalnością człowieka (np. krajobrazy kulturowe wsi) ▪ liczne punkty widokowe ▪ wody mineralne i termalne oraz uzdrowisko Wapienne ▪ dziedzictwo historyczne związane z wydarzeniami konfederacji barskiej (szańce) oraz I wojny światowej (cmentarze wojenne) ▪ walory dla rozwoju turystyki militarnej związanej z wydarzeniami I i II wojny światowej (Operacja karpacko-dukiewska) ▪ walory dla rozwoju turystyki industrialnej związanej z wydobyciem i przetwórstwem ropy naftowej ▪ bogactwo architektury drewnianej i budownictwa ludowego (kościóły i cerkwie, łemkowskie chyże, przydrożne krzyże i kapliczki), dwa obiekty sakralne wpisane na Listę światowego dziedzictwa kulturalnego i przyrodniczego UNESCO ▪ ośrodki kultu (w Dębowcu, Dukli, Skalniaku) ▪ wielokulturowe dziedzictwo, żywa kultura ludowa (w tym Łemkowszczyzna), twórcy i przedstawiciele ginących zawodów (snycerstwa, zduństwa) oraz produkty lokalne, w tym rękodzieło artystyczne i wyroby tradycyjne (np. krywulka, ceramika, wyroby z łyka), kulinaria (np. sery, proziaki, pielmieni sękowskie) ▪ miejsca związane ze znanymi postaciami (np. Nikiforem Krynickim) ▪ obiekty edukacyjne i muzealne (w tym Ośrodek Edukacyjno-Muzealny im. Jana Szafraniego w Krempnej, Ośrodek Edukacji Ekologicznej w Ożennej, Muzeum Historyczne – Pałac w Dukli, Sala Informacyjno-Edukacyjna ZPKP w Dukli, Muzeum Narciarstwa im. Stanisława Barabasa w Cieklinie, muzea kultury łemkowskiej w Olchowcu i Zydranowej) ▪ wydarzenia kulturalne i sportowe (w tym o charakterze cyklicznym, np. Łemkowski Kermesz, Krempniańska Parada Historyczna, Bitwa pod Gorlicami, Bieg Beskidnika) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ brak wykształconej marki regionu, brak zidentyfikowanego wyróżnika marki, słaba rozpoznawalność regionu wśród turystów ▪ brak podmiotu koordynującego działania w zakresie rozwoju turystyki w regionie ▪ mała aktywność lokalnych organizacji turystycznych ▪ słaba współpraca i koordynacja działań pomiędzy podmiotami tworzącymi ofertę turystyczną i prowadzącymi promocję turystyczną w regionie ▪ brak sieciowania produktów i usług oraz brak w ofercie pakietów turystycznych ▪ brak działań planistycznych z zakresu turystyki ▪ wysoka sezonowość ruchu turystycznego ▪ brak tradycji rozwoju turystyki w części gmin, skutkujący niskim zainteresowaniem miejscowych samorządów turystyką jako szansą lokalnego rozwoju gospodarczego dla MPN i otoczenia postrzeganego jako regionu funkcjonalnego ▪ słabo rozwinięta informacja turystyczna (niewystarczająca liczba punktów informacji turystycznej w terenie, brak portalu internetowego przedstawiającego kompleksowo walory i ofertę turystyczną regionu) ▪ brak tradycji współpracy pomiędzy miejscowymi gminami oraz gminami i Dyrekcją MPN w zakresie koordynacji działań prorozwojowych i realizacji projektów na rzecz rozwoju całego regionu ▪ niewystarczające kadry wyspecjalizowane w pozyskiwaniu środków finansowych i realizacji projektów ▪ niedobór miejscowych kadr przewodnickich, w tym osób wykwalifikowanych do obsługi specjalistycznych form turystyki (przyrodniczej, aktywnej) ▪ słabo rozwinięta oferta turystyczna będąca alternatywą dla aktywności w plenerze (np. w przypadku niesprzyjającej pogody) ▪ niedostatecznie rozwinięta baza noclegowa, gastronomiczna (zwłaszcza obiektów serwujących potrawy lokalnej kuchni) i towarzysząca, w szczególności niedobór usług towarzyszących (np. wypożyczalni sprzętu turystycznego) ▪ słaba oferta towarzysząca gospodarstw agroturystycznych ▪ niewiele gospodarstw podejmujących produkcję ekologicznej żywności ▪ mały udział specjalistycznych produktów turystycznych ▪ bardzo słabo rozwinięta oferta lokalnych pamiątek ▪ słabo rozwinięta oferta materiałów edukacyjnych dotyczących regionu

Tabela 1. Analiza SWOT (cd.)

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> ▪ rozwinięta sieć szlaków turystycznych dla różnych form turystyki aktywnej, wyposażonych w urządzenia małej infrastruktury oraz występowanie szlaków kulturowych (np. Szlaku Architektury Drewnianej, Szlaku Rzemiosła) ▪ dogodne warunki dla rozwoju turystyki aktywnej (w tym rowerowej, konnej, narciarstwa turystycznego) ▪ instytucje i organizacje pozarządowe działające na rzecz rozwoju lokalnego, w tym rozwoju turystyki w regionie (w tym: Magurski Park Narodowy, lokalne grupy działania i lokalne organizacje turystyczne, gminne ośrodki kultury, PTTK) ▪ rozwinięta oferta edukacyjna MPN, w tym szkoleń dla przewodników ▪ mała gęstość zaludnienia i funkcjonowanie małych, rodzinnych gospodarstw, sprzyjających rozwojowi agroturystyki ▪ znaczne niewykorzystane zasoby pracy ▪ położenie w pobliżu ważnych szlaków komunikacyjnych (dróg krajowych nr 19 i 28 oraz wojewódzkiej nr 977) ▪ brak dróg o bardzo wysokim natężeniu ruchu, strefy ciszy, w których słychać jedynie dźwięki przyrody ▪ strefy „ciemnego nieba” ▪ dogodne warunki dla rozwoju ekologicznego rolnictwa, pszczelarstwa oraz produkcji zdrowej żywności ▪ bardzo niski stopień zanieczyszczenia powietrza i wód 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ brak odpowiednio zagospodarowanych atrakcji przyciągających i zatrzymujących turystów na obrzeżach regionu (tzw. „dzbanków z miodem”) ▪ słabo rozwinięte zagospodarowanie rekreacyjne w miejscowościach na obrzeżach regionu (np. kąpieliska, place zabaw) ▪ zbyt mała liczba parkingów, a zwłaszcza obiektów wyposażonych w toalety i małą infrastrukturę turystyczną ▪ słaby rozwój społeczeństwa obywatelskiego i oddolnych inicjatyw ▪ zbyt mała wiedza mieszkańców na temat możliwości rozwoju różnych form turystyki w oparciu o miejscowy potencjał ▪ niskie zrozumienie i poparcie ze strony mieszkańców dla działań podejmowanych przez instytucje ochrony przyrody ▪ bardzo słaba wewnętrzna dostępność komunikacyjna, brak komunikacji zbiorowej pomiędzy miejscowościami wschodniej i zachodniej części regionu, niewystarczająca ilość lokalnych połączeń oraz połączeń z miejscowościami po słowackiej stronie granicy ▪ słaby dostęp do Internetu, w wielu miejscach brak zasięgu telefonii komórkowej skutkujące ograniczeniami w prowadzeniu działalności turystycznej, w tym promowaniu obiektów i wydarzeń w mediach społecznościowych ▪ brak monitoringu ruchu turystycznego poza MPN
Szanse	Zagrożenia
<ul style="list-style-type: none"> ▪ wzrost świadomości ekologicznej społeczeństwa i poparcia dla ochrony przyrody ▪ kurczenie się terenów przyrodniczych, nieprzekształconych przez człowieka lub o nieznacznym stopniu zagospodarowania (zarówno w skali Karpat, Polski, jak i w szerszej skali przestrzennej) ▪ wzrost popularności turystyki aktywnej, w tym form mogących rozwijać się poza sezonem letnim (np. turystyki rowerowej, narciarstwa biegowego i turystycznego, turystyki konnej) ▪ wzrost popularności terenowych form edukacji przyrodniczej i kulturowej (np. w ramach zielonych szkół) ▪ rozwój koncepcji wellness, promocji zdrowego trybu życia, wzrost zainteresowania naturalnymi produktami 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ zagrożenie degradacją walorów, zwłaszcza krajobrazowych, wskutek niekontrolowanego rozwoju zagospodarowania turystycznego i zabudowy mieszkaniowej ▪ rozwój turystyki masowej niosący zagrożenie dla atmosfery regionu i nasilenia presji inwestycyjnej ▪ zmniejszanie przestrzeni turystycznej poprzez wykupy gruntów, rozwój nowych inwestycji i gromadzenie posiadłości ▪ intensyfikacja ruchu samochodowego wewnątrz obszaru ▪ wzrost popularności rajdów samochodami i motocyklami terenowymi ▪ konkurencja ze strony innych regionów turystycznych, o lepszej dostępności z głównych ośrodków emisji ruchu turystycznego

Tabela 1. Analiza SWOT (cd.)

Szanse	Zagrożenia
<ul style="list-style-type: none"> ▪ wzrost zainteresowania niekonwencjonalną ofertą („turystyka doświadczeń”), w tym ofertą warsztatów z lokalnymi twórcami, warsztatami fotograficznymi, specjalistycznymi ofertami z zakresu turystyki przyrodniczej ▪ wzrost popularności winiarstwa w Karpatach i enoturystyki ▪ wzrost popularności caravaningu ▪ w wyniku pandemii COVID-19 wzrost popularności wypoczynku w Polsce, z dala od dużych skupisk ludzkich oraz indywidualnych form turystyki ▪ rozbudowa trasy Via Carpatia (poprawa dostępności komunikacyjnej regionu i możliwość przekierowania części turystów przejeżdżających tranzytem) ▪ rozwój masowej turystyki i intensywna komercjalizacja oferty w popularnych regionach turystycznych ▪ intensywna działalność samorządów województw małopolskiego i podkarpackiego na rzecz rozwoju turystyki ▪ sąsiedztwo ze Słowacją i możliwość budowy transgranicznych produktów turystycznych ▪ plany budowy kompleksu rekreacyjnego w Sękowej wykorzystującego energię geotermalną ▪ wzrost zainteresowania lokalnych samorządów rozwiązaniami proekologicznymi oraz rozwój działań na rzecz poprawy estetyki wsi i odnowy przestrzeni publicznych ▪ wzrastająca znajomość języków obcych wśród mieszkańców ▪ poprawa zasięgu telefonii komórkowej i dostępu do Internetu ▪ dostępność środków zewnętrznych, m.in. z Funduszy Europejskich na realizację projektów sprzyjających rozwojowi turystyki 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ konkurencja ze strony innych obszarów o wysokich walorach przyrodniczych i bogatym dziedzictwie kulturowym ▪ duża konkurencja przy pozyskiwaniu środków finansowych w ramach konkursów ▪ uciążliwość rozwijającego się ruchu turystycznego dla mieszkańców ▪ ujemne saldo migracji, a zwłaszcza odpływ mieszkańców młodych, wykształconych i operatywnych ▪ rozbudowa trasy Via Carpatia jako zagrożenie dla spójności przestrzennej terenów turystycznych w gminie Dukla oraz zwiększenie izolacji turystyki tranzytowej od walorów turystycznych regionu ▪ brak systemu zachęt dla rozwoju przedsiębiorczości i tworzenia nowych miejsc pracy w turystyce lub branżach związanych z turystyką ▪ brak programów wspierających rozwój turystyki regionalnej (takich jak np. „Turystyka wspólna sprawa”) ▪ słaba intensyfikacja działań na rzecz wdrażania Konwencji Karpackiej

3. Wizja i misja rozwoju turystyki

Wizja

W 2030 r. obszar objęty Strategią jest regionem zrównoważonego rozwoju, który:

- wyróżnia się dobrze zachowanymi i skutecznie chronionymi walorami przyrodniczymi, krajobrazowymi i kulturowymi postrzeganymi jako atuty dla lokalnego rozwoju turystyki,
- jest ważną, konkurencyjną na arenie krajowej i europejskiej, sprawnie zarządzaną destynacją ekoturystyczną, odznaczającą się wysoką jakością oferowanych usług turystycznych,
- zamieszkaną jest przez społeczność świadomą wartości miejscowego dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, dumną z lokalnych tradycji i kultywującą je oraz utożsamiającą się z regionem,
- zapewnia atrakcyjne warunki dla rozwoju osobistego (w tym zawodowego) mieszkańców, sprzyjające niwelowaniu dysproporcji rozwojowych oraz aktywizacji społeczności, prowadzącej do wzrostu poziomu i jakości ich życia.

Misja

Wzmocnienie lokalnej gospodarki oraz poprawa jakości życia mieszkańców w otoczeniu Magurskiego Parku Narodowego poprzez rozwój turystyki, oparty na zrównoważonym wykorzystaniu miejscowego dziedzictwa przyrodniczego, krajobrazowego i kulturowego oraz wspierający ochronę tych walorów, postrzeganych jako ważne czynniki atrakcyjności regionu, budujące jego przewagę konkurencyjną.

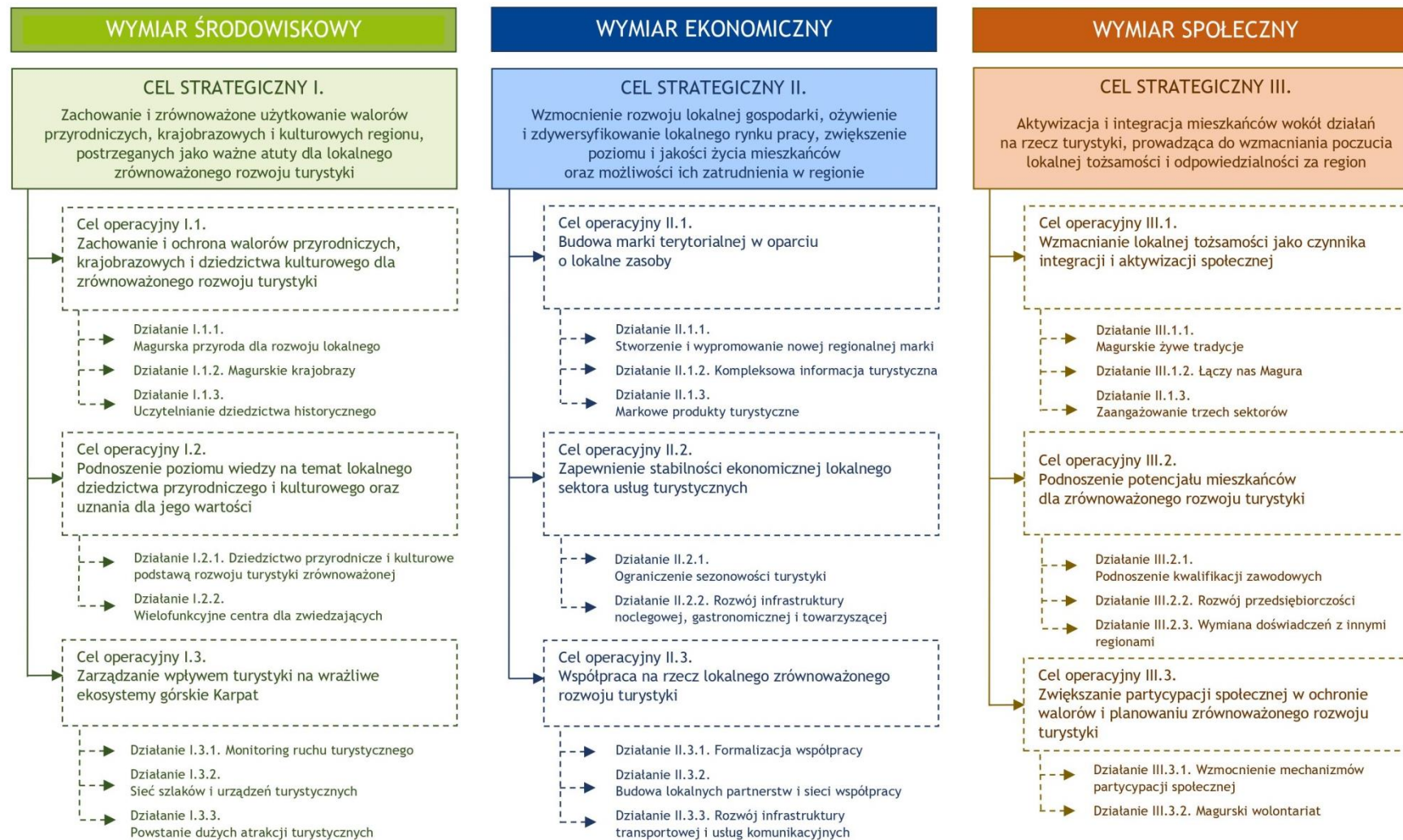

4. Cele strategiczne i operacyjne

Celem ogólnym Strategii jest **zwiększenie znaczenia turystyki zrównoważonej w rozwoju gospodarczym miejscowości położonych w otoczeniu Magurskiego Parku Narodowego**. W nawiązaniu do idei zrównoważonego rozwoju, **cele strategiczne** dokumentu korespondują z trzema wymiarami: środowiskowym, gospodarczym i społecznym.

- I. W **wymiarze środowiskowym** za cel strategiczny przyjęto zachowanie i zrównoważone użytkowanie walorów przyrodniczych, krajobrazowych i kulturowych regionu, postrzeganych jako ważne atuty dla lokalnego zrównoważonego rozwoju turystyki.
- II. W **wymiarze gospodarczym** celem strategicznym jest wzmocnienie rozwoju lokalnej gospodarki, ożywienie i zdywersyfikowanie lokalnego rynku pracy, zwiększenie poziomu i jakości życia mieszkańców oraz możliwości ich zatrudnienia w regionie.
- III. W **wymiarze społecznym** cel strategiczny stanowi aktywizacja i integracja mieszkańców wokół działań na rzecz turystyki, prowadząca do wzmocnienia poczucia lokalnej tożsamości i odpowiedzialności za region.

W każdym z powyższych trzech wymiarów, do każdego z wynikających z nich celów strategicznych przyjęto po trzy cele operacyjne, którym odpowiadają działania zestawione w rozdziale 5 (patrz rycina 2).

Rycina 2. Cele strategiczne i operacyjne wraz z odpowiadającymi im propozycjami działań

5. Działania

I. Wymiar środowiskowy

Cel strategiczny I. Zachowanie i zrównoważone użytkowanie walorów przyrodniczych, krajobrazowych i kulturowych regionu, postrzeganych jako ważne atuty dla lokalnego zrównoważonego rozwoju turystyki.

Cel operacyjny I.1. Zachowanie i ochrona walorów przyrodniczych, krajobrazowych i dziedzictwa kulturowego dla zrównoważonego rozwoju turystyki

Działania realizowane w ramach celu operacyjnego I.1. nawiązują do art. 9 i 17 Protokołu o zrównoważonej turystyce. Art. 9 dotyczy rozwoju, promowania i marketingu karpaccich regionalnych produktów, usług i pakietów zrównoważonej turystyki, w szczególności opartych na wspólnym dziedzictwie przyrodniczym, kulturowym, obyczajowym i historycznym Karpat. Art. 17 dotyczy zwiększenia wkładu turystyki w ochronę i promowanie dziedzictwa kulturowego i wiedzy ludowej społeczności lokalnych na terenie Karpat, w tym zrównoważonych działań w obszarze turystyki, sprzyjających ochronie i promowaniu dziedzictwa kulturowego.

I.1.1. MAGURSKA PRZYRODA DLA ROZWOJU LOKALNEGO

Charakterystyka

Przyroda, krajobraz i dziedzictwo kulturowe to bardzo ważny kapitał regionu magurskiego, który umiejętnie wykorzystany może być siłą napędową lokalnego rozwoju. Pierwszym krokiem na drodze do czerpania korzyści społeczno-ekonomicznych z miejscowych walorów przyrodniczych i krajobrazowych powinna być ich identyfikacja oraz zrozumienie wzajemnych zależności łączących środowisko przyrodnicze, społeczeństwo i gospodarkę.

Działanie ma na celu identyfikację na terenie siedmiu gmin administracyjnie związanych z Magurskim Parkiem Narodowym specyficznych i unikatowych walorów przyrodniczych i krajobrazowych, które jako atrakcyjne dla turystów mogą być wykorzystane podczas tworzenia oferty turystycznej. Inwentaryzację należy zlecić ekspertom (z Magurskiego Parku Narodowego, parków krajobrazowych, nadleśnictw, instytucji naukowych, regionalnych i lokalnych organizacji turystycznych i/lub organizacji pozarządowych), ważne jednak by brali w niej udział również specjalnie przeszkoleni do wykonania tego zadania mieszkańcy (np. w ramach wolontariatu), którzy mogliby się stać w przyszłości „opiekunami społecznymi” wybranych miejsc i obiektów. W oparciu o wyniki inwentaryzacji powinna zostać opracowana koncepcja/strategia udostępniania poszczególnych miejsc (np. punktów widokowych) i obiektów (np. skałek, jaskiń, pomnikowych drzew), która określałaby priorytety i równowagę pomiędzy udostępnianiem a ochroną dziedzictwa przyrodniczego.

Ważne by końcowym etapem działania było upowszechnienie wśród mieszkańców wiedzy na temat wyników inwentaryzacji np. poprzez:

- wycieczki przyrodnicze prezentujące zarówno obiekty i możliwość ich wykorzystania przy tworzeniu oferty turystycznej, jak również zagrożenia jakie mogą dla nich wynikać z niewłaściwego sposobu udostępniania,
- spacerów interpretacyjnych dających ludziom możliwość indywidualnego doświadczenia znaczenia dziedzictwa przyrodniczego,
- zorganizowanie w oparciu o zinwentaryzowane obiekty warsztatów fotograficznych lub pleneru malarskiego wraz z konkursem oraz wystawą pokonkursową (np. w Ośrodku Edukacyjno-Muzealnym im. Jana Szafrąńskiego w Krempnej, ośrodkach kultury),
- zorganizowanie prowadzonych przez specjalistów warsztatów z zakresu ochrony przyrody, opartych o najnowszą wiedzę i wyniki badań terenowych z obszaru objętego Strategią,
- podjęcie wspólnie ze społecznością lokalną różnych inicjatyw na rzecz ochrony i zachowania zinwentaryzowanych obiektów np. prac rewitalizacyjnych, akcji zbierania śmieci itp. (patrz działanie III.1.2.).

Utworzona w ramach działania baza danych będzie punktem wyjścia do tworzenia w regionie magurskim interesującej i różnorodnej oferty turystycznej odpowiadającej na wzrastającą popularność form turystyki związanych z aktywnym wypoczynkiem na świeżym powietrzu oraz edukacją przyrodniczą i kulturową. Umiejętnie wykorzystana przyczyni się również do bardziej równomiernego rozłożenia ruchu turystycznego w gminach objętych Strategią oraz do odciążenia miejsc cennych przyrodniczo. Wybrane obiekty mogą zostać umieszczone na interaktywnej mapie i wraz z opisem znaleźć się na portalu internetowym utworzonym w ramach działania II.1.2. stając się atrakcją turystyczną i wizytówką regionu. Ustalenia ekspertów dotyczące możliwych sposobów udostępniania obiektów warto wziąć pod uwagę przy tworzeniu dokumentacji planistycznej i strategicznej gmin.

Lokalizacja

Cały obszar objęty Strategią.

Realizatorzy i ich zadania

- Urzędy gmin – zlecenie inwentaryzacji zasobów przyrodniczych i krajobrazowych oraz opracowania na jej podstawie bazy danych, zaangażowanie w inwentaryzację mieszkańców gminy, zapewnienie mieszkańcom dostępu do danych na temat zasobów przyrodniczych gminy, wspieranie oddolnych inicjatyw mieszkańców dotyczących ochrony lokalnych zasobów przyrodniczych i krajobrazowych,
- eksperci z Magurskiego Parku Narodowego, parków krajobrazowych, nadleśnictw, instytucji naukowych, regionalnych i lokalnych organizacji turystycznych lub/i organizacji pozarządowych – wykonanie inwentaryzacji, opracowanie bazy danych, wsparcie merytoryczne inicjatyw mieszkańców,
- Magurski Park Narodowy, ośrodki kultury, muzea, organizacje pozarządowe – organizacja plenerów, warsztatów fotograficznych, konkursów, wystaw,
- mieszkańcy – udział w inwentaryzacji, podejmowanie różnych inicjatyw na rzecz ochrony i zachowania zinwentaryzowanych obiektów.

I.1.2. MAGURSKIE KRAJOBRAZY

Charakterystyka

Człowiek przez wieki wpływał na magurską przyrodę kształtując różnorodne ekosystemy i tworząc niepowtarzalną mozaikę siedlisk naturalnych, półnaturalnych i antropogenicznych. Ochrona tego wyjątkowego krajobrazu kulturowego jest ważna nie tylko dla przetrwania związanych z nim gatunków roślin i zwierząt, ale również dla zachowania poczucia tożsamości lokalnych mieszkańców oraz turystycznej atrakcyjności regionu.

Działanie ma na celu zachowanie i ochronę regionalnego krajobrazu kulturowego, w szczególności terenów nieleśnych położonych poza granicami Magurskiego Parku Narodowego. W jego realizacji kluczowe będzie zaangażowanie społeczne oraz aktywny udział lokalnych samorządów. Podstawowym zadaniem powinno być opracowanie i realizacja (przy współpracy z ekspertami z różnych instytucji oraz organizacji) rzetelnego programu edukacyjnego wraz z materiałami promocyjno-edukacyjnymi (również w formie elektronicznej) obejmującego:

- cykl warsztatów i wycieczek przyrodniczo-krajoznawczych (dla mieszkańców, szkół) zakończony konkursem fotograficznym i wystawą pokonkursową, prezentujący estetyczną, przyrodniczą i ekonomiczną wartość lokalnego krajobrazu kulturowego oraz wskazówki jak go zachować i chronić ze szczególnym uwzględnieniem:
  - **zbiorowisk nieleśnych** – wrażliwych na wszelkie zmiany sposobu użytkowania gruntów, cennych pod względem kulturowym oraz przyrodniczym i mogących być podstawą rozwoju zróżnicowanej oferty turystycznej (np. obserwacje ptaków, wycieczki botaniczne, warsztaty zielarskie, wypas kulturowy),
  - **korytarzy ekologicznych** i ich znaczenia nie tylko dla zwierząt, którym umożliwiają swobodne przemieszczanie się, ale również dla jakości krajobrazu, który dzięki miedzom czy zadrzewieniom śródpolnym nabiera malowniczego charakteru poszukiwanego przez wielu turystów,
  - **tradycyjnego ekstensywnego rolnictwa i pasterstwa** oraz związanych z nimi produktów, obrzędów, krajobrazu jako elementu dziedzictwa kulturowego, mogącego być częścią oferty turystycznej (np. poprzez włączenie do niej degustacji lokalnych produktów czy prac rolniczych jak sianokosy, wykopki i wypas), a których utrzymanie jest kluczowe do zachowania różnorodności krajobrazowej,
- cykl praktycznych szkoleń i wizyt studyjnych dla osób zainteresowanych tworzeniem oferty turystycznej opartej na walorach krajobrazowych obejmujący tematy jak wyżej ze szczególnym naciskiem na promowanie ekstensywnego rolnictwa (szczególnie ekologicznego) w tym chowu krów, owiec, kóz i koni oraz promocję lokalnych produktów i usług związanych z rolnictwem i pasterstwem,
- szkolenia dla rolników i leśników prezentujące opracowane przez ekspertów strategie prośrodowiskowych działań uwzględniających zarówno społeczno-ekonomiczne potrzeby rolników i leśników jak i wymogi ochrony przyrody,

- szkolenia zawodowe dla mieszkańców z zakresu ekoagroturystyki, ekstensywnej gospodarki rolnej, zrównoważonej gospodarki leśnej, tradycyjnego pasterstwa, pszczelarstwa, przetwórstwa, sadownictwa opartego na uprawie starych odmian drzew owocowych, ogrodnictwa z wykorzystaniem tradycyjnych odmian roślin uprawnych z jednoczesnym zaniechaniem uprawy gatunków inwazyjnych itd.,
- szkolenia dla mieszkańców, samorządowców i lokalnych liderów z zakresu architektury krajobrazu kształtujące u odbiorców poczucie estetyki, promujące zachowanie elementów budownictwa wiejskiego (np. wykorzystanie starych chat jako obiektów turystycznych), a także propagujące tradycyjne, regionalne wzorce architektoniczne oraz wykorzystywanie tradycyjnych umiejętności i tradycyjnych materiałów do budowy obiektów infrastruktury turystycznej oraz budynków użyteczności publicznej,
- konferencje oraz szkolenia dla samorządowców, miejscowych liderów i mieszkańców podnoszące świadomość na temat ochrony walorów krajobrazowych – ukazujące koszty rozpraszania budownictwa, przyrodnicze skutki zabudowy terenu oraz wpływ sposobów gospodarowania przestrzenią w regionach górskich na gospodarkę wodną, zaznajamiające z „Kodeksem Dobrej Praktyki Kształtowania Przestrzeni w Karpatach”⁴, zachęcające do opracowywania przez gminy **studium ochrony wartości krajobrazu i dziedzictwa kulturowego**, włączania mieszkańców w planowanie przestrzeni publicznej oraz aktywizowanie rynku na rzecz rozwoju zrównoważonej turystyki.

Główną przeszkodą w realizacji działań z zakresu ochrony przyrody i krajobrazu oraz rozwoju turystyki zrównoważonej nie jest, wbrew obiegowej opinii, brak środków finansowych, ale brak świadomości ekologicznej oraz odpowiedniej motywacji wśród mieszkańców. Prawidłowe formowanie i ochrona krajobrazu są bezpośrednio uzależnione od ustaleń zawartych w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego stąd szczególnie istotne są działania edukacyjne dotyczące tworzenia tego typu dokumentów oraz włączające w ten proces mieszkańców.

Podkreślić tutaj należy ogromne znaczenie prowadzenia racjonalnej polityki przestrzennej. Brak prawidłowego planowania przestrzennego umożliwiającą m.in. nadmierne rozpraszanie zabudowy skutkuje nie tylko utratą walorów estetyczno-widokowych oraz niszczeniem korytarzy ekologicznych, ale również niesie ze sobą straty społeczno-ekonomiczne. Chaotyczna, rozproszona zabudowa:

- podnosi w gminach koszty budowy i utrzymania infrastruktury technicznej liniowej – dróg, sieci kanalizacyjnych, wodociągowych, telekomunikacyjnych i oświetleniowych,
- utrudnia organizację opieki nad dziećmi i niesamodzielnymi osobami starszymi powodując wzrost bezrobocia wśród ich opiekunów.

Lokalizacja

⁴„Kodeks Dobrej Praktyki Kształtowania Przestrzeni w Karpatach” – <http://www.informatoriumkarpackie.pl/spolecznosci-lokalne/planowanie-przestrzenne/kodeks>, dostęp 09.01.2022 r.

Cały obszar objęty Strategią.

Realizatorzy i ich zadania

- Urzędy gmin, Magurski Park Narodowy, LGD, organizacje turystyczne/pozarządowe, centra informacji turystycznej – zlecenie opracowania programu edukacyjnego oraz jego koordynacja,
- eksperci z Magurskiego Parku Narodowego, parków krajobrazowych, nadleśnictw, instytucji naukowych i oświatowych, ośrodków doradztwa rolniczego, regionalnych i lokalnych organizacji turystycznych i/lub organizacji pozarządowych itp. – opracowanie programu edukacyjnego, prowadzenie działań edukacyjnych wraz z opracowaniem materiałów edukacyjno-promocyjnych,
- gospodarstwa rolne, pasieczne, agroturystyczne – miejsca organizacji szkoleń, spotkań i warsztatów.

I.1.3. UCZYTELNIANIE DZIEDZICTWA HISTORYCZNEGO

Charakterystyka

Beskid Niski jest obszarem o wyjątkowo interesującej historii, związanej w szczególności z losami ludności łemkowskiej, wydarzeniami obydwu wojen światowych i wydobywaniem ropy naftowej. Niestety dziedzictwo historyczne jest słabo uwypuklone w ofercie turystycznej regionu, wiele jego elementów nie jest znanych mieszkańcom, a część śladów dawnej historii niszczeje i ulega stopniowemu zatarciu.

Działanie obejmie identyfikację kluczowych tematów i związanych z nimi elementów dziedzictwa historycznego, a także opracowanie i wdrożenie projektów ich renowacji, uczytelniania w przestrzeni oraz interpretacji. W szczególności działanie powinno obejmować:

- zachowanie i renowację, a w uzasadnionych przypadkach również odbudowę obiektów budownictwa drewnianego (w szczególności łemkowskich chyży),
- remonty lub odbudowę przydrożnych krzyży, kapliczek oraz cmentarzy łemkowskich i wojennych,
- zabezpieczenie starych piwnic i studni oraz innych pozostałości dawnych wsi,
- wykaszenie i odkrzaczanie cmentarzy, miejsc pamięci, cerkwi, otoczenia przydrożnych krzyży i kaplic oraz innych obiektów i miejsc ważnych dla zachowania krajobrazu kulturowego (w działanie to mogą być włączani wolontariusze, w tym mieszkańcy miejscowości),
- utrzymanie drzew owocowych w dawnych siedliskach,
- symboliczne akcentowanie w terenie (np. w postaci miniatur cerkwi w miejscach ich dawnej lokalizacji, czy drzwi do chyży) nieistniejących już obiektów kulturowych,
- wizualizacje miejscowości, obiektów i wydarzeń za pomocą tablic informacyjnych, przy czym tablice powinny być przygotowane w taki sposób, aby nie stanowiły dominant w krajobrazie,
- przygotowanie opracowań multimedialnych (w tym aplikacji umożliwiających poznanie historii wsi w wirtualnej rzeczywistości),
- wydanie tradycyjnych publikacji w formie przewodników i broszur,
- opracowanie aktywizujących form interpretacji dziedzictwa w postaci gier i zagadek terenowych oraz inscenizacji (w część zadań mogą zostać włączeni mieszkańcy),
- szkolenia dla lokalnej społeczności i przewodników dotyczące interpretacji lokalnego dziedzictwa (warsztaty budowania opowieści przewodnickiej – *storytelling*),
- przygotowanie oferty wycieczek tematycznych dla turystów, związanych z odkrywaniem dziedzictwa historycznego oraz przeprowadzenie w tym zakresie specjalistycznych szkoleń dla przewodników (zwłaszcza mieszkających w regionie).

Odpowiednie wyeksponowanie elementów dziedzictwa historycznego, wraz z ich interpretacją będzie stanowiło ważny element podnoszenia atrakcyjności turystycznej regionu i podstawę kreowania nowych produktów turystycznych, przyczyniając się do rozwoju lokalnego rynku pracy (m.in. dywersyfikacji zawodów). W tym aspekcie jest ono silnie związane z działaniami II.1.3. i II.2.1. Ochrona i uczytelnianie w terenie elementów dziedzictwa będzie służyło ochronie krajobrazu kulturowego, a także będzie istotnym elementem kształtowania wyróżników marki

lokalnej, nawiązując tym samym do działań I.1.2. i II.1.1. Działanie przyczyni się również do podnoszenia wiedzy mieszkańców na temat historii regionu oraz będzie sprzyjało ich integracji wokół podejmowanych inicjatyw, prowadząc do wzmacniania poczucia lokalnej tożsamości (w nawiązaniu do działania I.2.1. oraz wszystkich działań celu III.1.).

Lokalizacja

- Miejsca związane z wydarzeniami I wojny światowej, w tym cmentarze wojskowe,
- wsie łemkowskie (w szczególności: cerkwiska, cmentarze, miejsca po dawnej zabudowie),
- miejsca wydobywania ropy naftowej,
- punkty węzłowe głównych miejscowości (np. centra informacji turystycznej, muzea).

Realizatorzy i ich zadania

- Magurski Park Narodowy, gminne ośrodki kultury, stowarzyszenia (w tym PTTK) – identyfikacja zasobów, gromadzenie materiałów, organizacja wydarzeń, przygotowanie oferty wycieczek, prowadzenie szkoleń dla przewodników,
- Magurski Park Narodowy, urzędy gmin, LGD – opracowanie i skoordynowana realizacja projektów uczytelniania dziedzictwa, w tym pozyskanie środków na odbudowę lub renowację obiektów.

Cel operacyjny I.2. Podnoszenie poziomu wiedzy na temat lokalnego dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego oraz uznania dla jego wartości

Działania realizowane w ramach celu operacyjnego I.2. nawiązują do art. 18 Protokołu o zrównoważonej turystyce, który dotyczy zwiększenia wkładu turystyki w edukację społeczeństwa, w tym społeczności lokalnych, turystów i usługodawców. Mowa w nim również o podnoszeniu świadomości w kwestiach związanych ze zrównoważonym rozwojem, w tym w zakresie zwiększenia znajomości i poszanowania naturalnych ekosystemów i zasobów biologicznych oraz dziedzictwa kulturowego Karpat.

I.2.1. DZIEDZICTWO PRZYRODNICZE I KULTUROWE PODSTAWĄ ROZWOJU TURYSTYKI ZRÓWNOWAŻONEJ

Charakterystyka

Kształtująca się obecnie świadomość ekologiczna społeczeństwa wpływa bardzo mocno na decyzje dotyczące zakupu dóbr i usług, sposoby spędzania wolnego czasu, wybór miejsca i formy wypoczynku oraz celu wyjazdu. Ważnym motywem podróży staje się chęć ucieczki od cywilizacji i powrót do natury. W tym kontekście niezmiernie istotne jest szybkie uzmysłowienie mieszkańcom potrzeby zachowania wielowymiarowej różnorodności przyrodniczej i kulturowej regionu magurskiego jako podstawy do rozwoju turystyki zrównoważonej.

Działanie ma na celu podniesienie poziomu wiedzy mieszkańców na temat lokalnych, unikatowych zasobów przyrodniczych, krajobrazowych i kulturowych, które mogą być wykorzystane do zrównoważonego rozwoju turystyki, a także uświadomienie korzyści wynikających z ich zachowania oraz użytkowania. Działanie będzie polegać na opracowaniu oraz realizacji (przy współpracy z ekspertami z różnych instytucji oraz organizacji) **kompleksowego programu edukacyjnego** obejmującego kilka projektów skierowanych do:

- szkół – opracowanie różnorodnych materiałów edukacyjnych (m.in. scenariuszy lekcji opartych na lokalnych zasobach), jedno- lub kilkudniowe szkolenia dla nauczycieli, warsztaty oraz zajęcia terenowe z elementami zabawy i przygody dla uczniów, podsumowujący konkurs dla klas na najciekawiej przygotowaną i przeprowadzoną lekcję w terenie (nagrodą może być wycieczka przyrodnicza z pracownikami Magurskiego Parku Narodowego lub zielona szkoła),
- mieszkańców – nocne wyprawy astronomiczno-przyrodnicze uwrażliwiające na problem zanieczyszczenia światłem i na korzyści wynikające z zachowania „stref ciemnego nieba” oraz właściwego oświetlenia miejsc bytowania nietoperzy,
- lokalnych społeczności – włączenie mieszkańców w badania naukowe, inwentaryzacje przyrodnicze i pozyskiwanie danych terenowych z obszaru objętego Strategią (patrz działanie I.1.1.),
- instytucji oświaty i kultury, organizacji turystycznych i pozarządowych, przewodników – szkolenia, warsztaty, wycieczki dotyczące ciekawych metod prezentacji i interpretacji magurskich walorów przyrodniczych i kulturowych, opracowanie i dystrybucja materiałów edukacyjnych, doposażenie bibliotek,

- samorządowców, miejscowych liderów, przedsiębiorców, właścicieli gospodarstw agroturystycznych, rolników, rzemieślników, rękodzielników – wizyty studyjne w regionach, które czerpią korzyści z rozwoju turystyki zrównoważonej, szkolenia i warsztaty prezentujące dobre praktyki z innych regionów pokazujących zasoby przyrodnicze i krajobrazowe jako podstawę rozwoju różnych form turystyki zrównoważonej oraz związanego z nią zrównoważonego rolnictwa i przetwórstwa, tradycyjnego pasterstwa, rzemiosła czy rękodzielnictwa,
- samorządowców, LGD, lokalnych liderów, służb ochrony przyrody, leśników, przedsiębiorców – szkolenia dotyczące uwzględniania potrzeb ochrony zasobów i rozwoju turystyki zrównoważonej w dokumentach strategicznych i planistycznych oraz włączenia mieszkańców w tworzenie tych dokumentów.

W trakcie opracowania i realizacji programu edukacyjnego szczególny nacisk należy położyć na działania realizowane w terenie i dające ich uczestnikom możliwość osobistego doświadczenia lokalnego dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego.

Podniesienie poziomu świadomości ekologicznej oraz wiedzy na temat lokalnych zasobów daje szansę na zaangażowanie mieszkańców w działania mające na celu zachowanie miejscowej różnorodności przyrodniczo-kulturowej, a także na rozwijanie w oparciu o nią turystyki zrównoważonej i innych przyjaznych środowisku form gospodarowania. Udział we wspólnych projektach przedstawicieli samorządów, służb ochrony przyrody, organizacji pozarządowych oraz przedsiębiorców umożliwia zrozumienie wzajemnych potrzeb i priorytetów, zachęca również do tworzenia międzysektorowych partnerstw, a samorządy lokalne do budowania sprzyjającego klimatu dla rozwoju turystyki zrównoważonej i wdrażania dobrych praktyk w tej dziedzinie. Działanie może być kontynuacją działania I.1.1. upowszechniając wśród mieszkańców wiedzę na temat wyników przeprowadzonej inwentaryzacji.

Lokalizacja

Cały obszar objęty Strategią.

Realizatorzy i ich zadania

- Urzędy gmin, Magurski Park Narodowy, LGD, organizacje turystyczne/pozarządowe, centra informacji turystycznej – zlecenie opracowania programu edukacyjnego oraz jego koordynacja,
- eksperci z Magurskiego Parku Narodowego, parków krajobrazowych, nadleśnictw, instytucji naukowych i oświatowych, ośrodków doradztwa rolniczego, regionalnych i lokalnych organizacji turystycznych i/lub organizacji pozarządowych – opracowanie programu edukacyjnego, prowadzenie działań edukacyjnych wraz z opracowaniem materiałów edukacyjno-promocyjnych.

I.2.2. WIELOFUNKCYJNE CENTRA DLA ZWIEDZAJĄCYCH

Charakterystyka

Magurski Park Narodowy prowadzi nowoczesny Ośrodek Edukacyjno-Muzealny im. Jana Szafrąńskiego w Kremnej, wyposażony w interaktywną ekspozycję i oferujący program zajęć o charakterze warsztatowym. W regionie brakuje natomiast centrów dla zwiedzających, zlokalizowanych wokół Parku, łączących funkcje edukacyjne z informacyjnymi i rekreacyjno-handlowymi.

Celem niniejszego działania jest budowa jednego lub dwóch wielofunkcyjnych centrów dla zwiedzających. Głównym zadaniem placówek będzie popularyzacja zróżnicowanej tematycznie wiedzy o regionie, z wykorzystaniem nowoczesnych metod edukacyjnych. W szczególności centra powinny oferować pokazy multimedialne (w tym bezpłatne), umożliwiające „wirtualne zwiedzanie” regionu. Przygotowanie oferty edukacyjnej centrów powinno zostać poprzedzone opracowaniem spójnej strategii edukacji i komunikacji dla regionu objętego Strategią. Oprócz funkcji edukacyjnej placówki powinny pełnić rolę informacji turystycznych, miejsc sprzedaży pamiątek i lokalnych produktów (stanowiących wizytówkę regionu) oraz funkcje rekreacyjno-gastronomiczne.

Działalność placówek prowadzić powinna przede wszystkim do poznania i zrozumienia wartości dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, co sprzyjało będzie budowaniu poparcia turystów i mieszkańców dla jego ochrony. Ponadto zapewniając ofertę edukacyjną, handlową oraz rekreacyjno-gastronomiczną obiekty będą pełniły funkcję „dzbanków z miodem”, przyciągających i zatrzymujących turystów, co uznać należy za korzystne zarówno w aspekcie ochrony przyrody, jak i w wymiarze ekonomicznym. Placówki, poprzez działalność informacyjną, sprzyjały będą także odpowiedniemu kierowaniu i kanalizowaniu ruchu turystycznego oraz koncentracji określonych form turystyki w przeznaczonych dla nich miejscach. W szczególności promowały będą inne duże atrakcje turystyczne oraz odwiedziny w miejscach położonych poza najcenniejszymi przyrodniczo i najbardziej wrażliwymi obszarami parku narodowego. W przypadku niesprzyjających warunków atmosferycznych ośrodki będą alternatywą względem aktywności w terenie.

Oferta informacyjna centrów powinna dotyczyć w pierwszej kolejności gmin związanych z Magurskim Parkiem Narodowym, ale wskazane jest poszerzenie jej zasięgu geograficznego o tereny sąsiednie w celu rozwoju współpracy między gminami (w tym również współpracy transgranicznej) oraz wydłużenia pobytów turystów w tym regionie. W ujęciu społeczno-ekonomicznym centra będą podmiotami aktywizującymi rynek pracy, zarówno bezpośrednio oferując zatrudnienie, jak i pobudzając aktywności gospodarcze (np. poprzez sprzedaż i promocję lokalnych produktów oraz usług turystycznych). Projektując i budując ośrodki zadbać należy o formę architektoniczną wkomponowaną w krajobraz regionu i nawiązującą do miejscowych tradycji budowlanych, wykorzystanie proekologicznych technologii (w tym energii z odnawialnych źródeł) oraz możliwie jak najszersze zaangażowanie miejscowych pracowników.

Lokalizacja

Miejsca o dobrej dostępności komunikacyjnej (w pobliżu głównych dróg dojazdowych do regionu), najlepiej w węzłach rozrządowych ruchu turystycznego (np. w Sękowej, Dukli, Nowym Żmigrodzie).

Realizatorzy i ich zadania

- Urzędy gmin – ustalenie lokalizacji centrów, pozyskanie środków inwestycyjnych, budowa i prowadzenie ośrodków,
- Magurski Park Narodowy – zapewnienie wsparcia merytorycznego na każdym etapie realizacji projektów, udział merytoryczny w prowadzeniu centrów.

Cel operacyjny I.3. Zarządzanie wpływem turystyki na wrażliwe ekosystemy górskie Karpat

Działania realizowane w ramach celu operacyjnego I.3. nawiązują do art. 12 i 21 Protokołu o zrównoważonej turystyce. Art. 12 dotyczy zarządzania ruchem turystycznym w Karpatach z korzyścią dla środowiska i dla zrównoważonego lokalnego rozwoju gospodarczego. Jego zapisy podkreślają konieczność stałego i systematycznego monitorowania ruchu turystycznego oraz łagodzenie wpływu turystyki na wrażliwe ekosystemy górskie Karpat, przez działania mające na celu rozproszenie, przekierowanie i ukierunkowanie części ruchu turystycznego poza obszary wrażliwe (takie jak obszary chronione) na obszary mniej wrażliwe ekologicznie, mniej rozwinięte i mniej wykorzystywane przez turystykę, lecz mające wystarczający potencjał umożliwiający wchłonięcie i przyjęcie części ruchu turystycznego. Art. 21 dotyczy zarządzania wpływem turystyki na biologiczną i krajobrazową różnorodność Karpat, w tym uwzględnia monitorowanie skutków bieżących i planowanych działań w obszarze turystyki.

I.3.1. MONITORING RUCHU TURYSTYCZNEGO

Charakterystyka

Turystyka jest funkcją gospodarczą, która może prowadzić do aktywizacji miejscowości i poprawy życia mieszkańców, lecz jej niewłaściwy rozwój powodować może degradację walorów stanowiących podstawę atrakcyjności regionu. W celu zapobiegania lub łagodzenia negatywnego wpływu turystyki na środowisko przyrodnicze, walory kulturowe oraz lokalną społeczność, a także maksymalizacji korzyści ekonomicznych z turystyki, konieczne jest prowadzenie stałych **badań ruchu turystycznego oraz pozytywnych i negatywnych efektów rozwoju turystyki**, będących podstawą podejmowania określonych działań interwencyjnych.

Celem działania jest opracowanie i wdrożenie systemu monitoringu ruchu turystycznego, obejmującego w szczególności:

- pomiar wielkości, rozkładu przestrzennego i czasowego ruchu turystycznego, z podziałem na różne formy turystyki i sposoby przemieszczania się (ruch pieszy, rowerowy, narciarski, konny, samochodowy),
- monitoring przyrodniczych i krajobrazowych skutków rozwoju turystyki,
- rozpoznanie profilu odwiedzających, ich zachowań, preferencji i opinii,
- badania społecznych aspektów rozwoju turystyki,
- rozpoznanie ekonomicznych skutków rozwoju turystyki.

Realizacja działania obejmować powinna:

- opracowanie kompleksowej metodyki oraz wdrożenie systemu pomiarów opartego na sieci punktów pomiarowych, monitorujących ruch zarówno w oparciu o tradycyjne metody, (np. sprzedaż biletów wstępu do obiektów) jak i nowoczesne technologie, w tym czujniki ruchu),
- monitoring terenowy prowadzony przez pracowników Magurskiego Parku Narodowego i wolontariuszy,

- opracowanie metodyki i wdrożenie badań łączących monitoring o charakterze ciągłym (np. gromadzenie danych dotyczących miejsc zamieszkania osób odwiedzających ośrodki edukacyjne) z badaniami ankietowymi, prowadzonymi – w miarę możliwości finansowych i organizacyjnych – w cyklu dwu- lub trzyletnim,
- opracowanie metodyki oraz wdrożenie badań ankietowych wśród mieszkańców, prowadzonych – w miarę możliwości finansowych i organizacyjnych – w cyklu dwu- lub trzyletnim,
- opracowanie metodyki oraz wdrożenie badań ankietowych wśród gestorów obiektów turystycznych, prowadzonych – w miarę możliwości finansowych i organizacyjnych – w cyklu dwu- lub trzyletnim,
- opracowanie metodyki i wdrożenie badań ankietowych wśród turystów dotyczących wielkości, rozkładu przestrzennego i charakteru wydatków. Badania powinny być prowadzone cyklicznie, w miarę możliwości finansowych i organizacyjnych, w cyklu trzy- lub pięcioletnim.

Lokalizacja

Cały region funkcjonalny Magurskiego Parku Narodowego z otoczeniem.

Realizatorzy i ich zadania

- Magurski Park Narodowy we współpracy z instytucjami naukowymi oraz regionalnymi organizacjami turystycznymi – opracowanie metodyki badań dla poszczególnych elementów systemu monitoringu,
- Magurski Park Narodowy we współpracy z innymi podmiotami lokalnymi (np. centrami dla zwiedzających/punktami informacji turystycznej), wolontariusze – prowadzenie badań w terenie,
- Magurski Park Narodowy we współpracy z instytucjami naukowymi i specjalistycznymi podmiotami badawczymi – opracowanie wyników badań.

I.3.2. SIĘĆ SZLAKÓW I URZĄDZEŃ TURYSTYCZNYCH

Charakterystyka

Podstawowym elementem zagospodarowania turystycznego obszaru recepcyjnego jest skoordynowana sieć szlaków turystycznych przeznaczonych dla różnych form aktywności z innymi składowymi infrastruktury turystycznej i komunikacyjnej. Spójny i kompleksowy system zagospodarowania turystycznego, podnosi atrakcyjność regionu i komfort uprawiania poszczególnych form turystyki, sprzyja wzrostowi korzyści ekonomicznych dla mieszkańców, jak również jest niezbędny dla skutecznego zarządzania ruchem turystycznym, pozwalającego na ochronę wartości przyrodniczych.

Celem działania jest koordynacja przedsięwzięć z zakresu rozwoju szlaków turystycznych i towarzyszącej im infrastruktury w Magurskim Parku Narodowym i jego otoczeniu, prowadząca do powstania kompleksowej sieci szlaków i urządzeń turystycznych powiązanych z elementami infrastruktury usługowej. Działanie będzie obejmowało w szczególności:

- opracowanie koncepcji jednolitego systemu informacji wizualnej i małej infrastruktury turystycznej, co będzie sprzyjało poprawie czytelności przekazu i kształtowaniu wizerunku regionu, a także ochronie krajobrazu,
- rozmieszczenie przy głównych trasach dojazdowych do parku narodowego punktów postojowych wyposażonych w parkingi i toalety oraz elementy małej infrastruktury (wiaty, ławostoly, tablice informacyjne) wraz z treściami informacyjnymi i edukacyjnymi, miejsca te spełniałyby funkcje „witaczy” i punktów kierujących odpowiednio ruch turystyczny (w szczególności do centrów dla zwiedzających),
- rozmieszczenie (poza terenem parku narodowego) wielofunkcyjnych centrów dla zwiedzających (patrz działanie I.2.2.), a także sieci parkingów wyposażonych w elementy małej infrastruktury turystycznej, powiązanych z punktami wejściowymi na szlaki turystyczne,
- inwentaryzację, odpowiednią korektę przebiegu lub uzupełnienie szlaków turystycznych (w szczególności poza terenami parku narodowego), które zapewnią możliwość poznania walorów regionu, lecz jednocześnie kierowały będą ruch turystyczny na tereny o mniejszej wrażliwości przyrodniczej; w miarę możliwości dążyć należy do opracowania tras w postaci pętli, wyposażonych w punktach wyjścia w parkingi wraz z małą infrastrukturą wypoczynkowo-informacyjną (nowe szlaki turystyczne oraz parkingi wraz z infrastrukturą wypoczynkową powinny być lokowane poza terenem parku narodowego),
- utrzymanie i rozwój tras do narciarstwa biegowego na terenach gmin leżących poza granicami parku narodowego,
- utworzenie wypożyczalni rowerów i nart (biegowych, backcountry), w miejscowościach będących węzłami lub punktami startowymi tras rowerowych i narciarskich (wypożyczalnie mogą funkcjonować w istniejących już obiektach, np. gospodarstwach agroturystycznych, co nie będzie powodowało rozwoju nowej zabudowy),
- koncentrowanie ruchu turystycznego wokół dużych atrakcji czyli tzw. „dzbanków z miodem” i w miejscowościach turystycznych poprzez lokowanie w tych miejscach (lub modernizację) elementów infrastruktury handlowo-usługowej i informacyjno-wypoczynkowej,

- budowę lub modernizację w centrach większych miejscowości obiektów sportowo-rekreacyjnych (placów zabaw dla dzieci, siłowni plenerowych, stołów do gier, itp.), które będą atrakcyjnymi miejscami spędzania czasu dla mieszkańców i przyjezdnych, a jednocześnie zatrzymają część aktywności turystów z dala od miejsc wrażliwych przyrodniczo,
- budowa lub zagospodarowanie w granicach parku narodowego kilku miejsc, których zadaniem będzie koncentracja ruchu turystycznego i przekierowanie go na tereny mniej wrażliwe przyrodniczo (w tym przewidywanych w zadaniach ochronnych dla Magurskiego Parku Narodowego na lata 2022–2024 wież widokowych, ścieżek wśród koron drzew i platform obserwacyjno-widokowych),
- ograniczanie ruchu samochodowego w regionie poprzez odpowiednie usytuowanie wejść na szlaki turystyczne (wyposażonych w parkingi), promowanie turystyki pieszej, rowerowej, konnej oraz narciarstwa turystycznego, a także zapewnienie transportu zbiorowego (patrz działanie II.3.3.).

Lokalizacja

- Sieć szlaków turystycznych wraz z małą infrastrukturą – cały obszar objęty Strategią,
- punkty postojowe (pełniące funkcje „witaczy”) powinny zostać ulokowane przy głównych drogach, przykładowo w miejscowościach Konieczna, Rozdziele, Nowy Żmigród, Tylawa,
- zagospodarowanie o charakterze sportowym (np. trasy dla narciarstwa biegowego) i rekreacyjnym powinno być rozwijane poza granicami parku narodowego.

Realizatorzy i ich zadania

- Władze gmin we współpracy z Magurskim Parkiem Narodowym oraz właściwymi jednostkami PTTK (Centralnym Ośrodkiem Turystyki Górskiej, Oddziałami w Gorlicach, Jaśle i Krośnie) – stworzenie koncepcji kompleksowej sieci szlaków i urządzeń,
- urzędy gmin i Magurski Park Narodowy – realizacja inwestycji i utrzymanie obiektów,
- mieszkańcy – wypożyczalnie sprzętu turystycznego.

I.3.3. POWSTANIE DUŻYCH ATRAKCJI TURYSTYCZNYCH

Charakterystyka

Cechą ruchu turystycznego na obszarach przyrodniczo cennych jest często jego sezonowość oraz koncentracja w najatrakcyjniejszych miejscach. Może to prowadzić do powstawania sytuacji konfliktowych między realizacją celów ochrony przyrody a wzmożonym użytkowaniem turystycznym. Celem minimalizowania negatywnego wpływu turystyki na środowisko przyrodnicze podejmowane są różne działania, w tym m.in.: ograniczenie poruszania się turystów, różnicowanie możliwości turystycznego użytkowania w poszczególnych strefach obszarów chronionych, niekiedy również wyłączenie z ruchu wybranych fragmentów terenu. Jednym z działań może być również zachęcanie turystów do realizowania wielu form aktywności poza najcenniejszymi przyrodniczo obszarami.

Celem działania jest powstanie dużych atrakcji turystycznych tzw. „dzbanków z miodem” zatrzymujących turystów z dala od miejsc i obszarów najbardziej wrażliwych ekologicznie. Działanie będzie obejmowało w szczególności:

- powstanie dwóch do trzech miejsc atrakcyjnych turystycznie (nowoczesny skansen, tematyczny park rozrywki, termy) położonych poza obszarem parku narodowego (osłabiających wpływ turystyki na Park), na terenach nieco bardziej intensywnie przekształconych przez człowieka, o dobrej dostępności komunikacyjnej, bazujących na lokalnej kulturze i/lub zasobach środowiska naturalnego, zawierających atrakcje dedykowane dla dzieci i przystosowanych do organizacji wydarzeń o charakterze masowym,
- intensywną promocję tych miejsc,
- wkomponowanie obiektów i ich otoczenia w regionalny krajobraz,
- wykorzystywanie energii z odnawialnych źródeł oraz wprowadzanie nowoczesnych rozwiązań w zakresie gospodarki wodno-ściekowej.

Efekty działania będą obejmowały w szczególności:

- przyciągnięcie i zatrzymanie ruchu turystycznego o masowym charakterze,
- ochronę najcenniejszych walorów przyrodniczych oraz karpackiego krajobrazu, poprzez skierowanie aktywności o charakterze rekreacyjnym i rozrywkowym poza tereny parku narodowego i otuliny,
- opracowanie nowych produktów turystycznych, zwiększających atrakcyjność turystyczną regionu,
- stworzenie atrakcji umożliwiających rozwój nowych, zróżnicowanych miejsc pracy w turystyce i innych związanych z nią zawodach, będących generatorami korzyści ekonomicznych dla regionu.

Lokalizacja

Wybrane miejsca na terenie obszaru objętego Strategią poza obszarami najcenniejszymi przyrodniczo, np.: Sękowa (w oparciu o kompleks basenów termalnych), Mszana (w oparciu o kompleks wioski łemkowskiej). Poza otuliną Magurskiego Parku Narodowego, ale nie w sąsiedztwie innych obszarów cennych przyrodniczo (np. rezerwatów przyrody).

Realizatorzy i ich zadania

- Przedsiębiorcy turystyczni, urzędy gmin, Magurski Park Narodowy – stworzenie koncepcji dużych atrakcji turystycznych,
- przedsiębiorcy turystyczni, Magurski Park Narodowy – realizacja działania.

II. Wymiar ekonomiczny

Cel strategiczny II. Wzmocnienie rozwoju lokalnej gospodarki, ożywienie i zdywersyfikowanie lokalnego rynku pracy, zwiększenie poziomu i jakości życia mieszkańców oraz możliwości ich zatrudnienia w regionie

Cel operacyjny II.1. Budowa marki terytorialnej w oparciu o lokalne zasoby

Działania realizowane w ramach celu operacyjnego II.1. nawiązują do art. 9 i 11 Protokołu o zrównoważonej turystyce. Art. 9 dotyczy rozwoju, promowania i marketingu (na rynkach krajowych i zagranicznych) karpackich regionalnych produktów, usług i pakietów zrównoważonej turystyki, w tym wspólnych karpackich regionalnych marek turystycznych. Art. 11 dotyczy zwiększania udziału turystyki w zrównoważonym rozwoju gospodarki lokalnej na terenie Karpat. Rozwój ten powinien uwzględniać szersze wykorzystanie lokalnych produktów i umiejętności oraz możliwość zatrudnienia lokalnej siły roboczej. Tworzenie nowych lokalnych i regionalnych produktów turystycznych ma przyczynić się do zmniejszenia negatywnych skutków sezonowości w turystyce.

II.1.1. STWORZENIE I WYPROMOWANIE NOWEJ REGIONALNEJ MARKI

Charakterystyka

Celem działania jest stworzenie nowej regionalnej marki będącej podstawą do budowania wspólnej tożsamości oraz strategii promocji turystycznej regionu magurskiego. W tworzenie marki regionu powinni być zaangażowani lokalni partnerzy i mieszkańcy, gdyż to oni będą jej ambasadorami. Proces powstawania marki regionu powinien składać się z co najmniej następujących etapów:

- wypracowanie z przedstawicielami lokalnej społeczności założeń marki regionalnej, w szczególności:
  - wartości (co jest dla nas ważne?),
  - cech (czym charakteryzuje się nasz region?),
  - wyróżników regionu (co czyni nasz region wyjątkowym oraz z czym chcielibyśmy, aby był kojarzony?),
  - nazwy regionu, która powinna być bezpośrednią konsekwencją odpowiedzi na ww. pytania (dwie najczęściej wskazywane podczas warsztatów strategicznych propozycje to „Dzika Magura” i „Zielona Magura”, jednak wybór ostatecznej nazwy powinien być poprzedzony dalszymi badaniami i dyskusją z lokalnymi partnerami), uzasadniony byłby udział w tym procesie zewnętrznego eksperta ds. tworzenia marki regionu, warto byłoby również przeprowadzić badania wśród lokalnej społeczności, umożliwiające zdefiniowanie obecnych i pożądanых skojarzeń z regionem, kluczowe słowa, które go charakteryzują,
- zaprojektowanie logo i systemu identyfikacji wizualnej marki, odpowiadającego określonym wcześniej wartościom i skojarzeniom oraz będącego „w dialogu” z innymi kluczowymi markami regionu,

- ustalenie hierarchii i współzależności różnych marek funkcjonujących na omawianym obszarze (np. Karpating, Zagłębie Ambitnej Turystyki, Magurski Park Narodowy, herby poszczególnych gmin itp.),
- wdrożenie marki i jej upowszechnienie wśród lokalnej społeczności (budowanie lokalnej tożsamości), w tym wypracowanie zasad certyfikacji dla produktów/usług, które chcą jej używać, a następnie wdrożenie procesu certyfikacji (powołanie komisji/rady, ogłoszenie konkursu na markowe produkty/usługi, przyznanie marki dla produktów/usług spełniających kryteria, promocja markowych produktów/usług, ewentualnie również: organizacja sieci sprzedaży/dystrybucji markowych produktów),
- promocja regionu pod nową marką na zewnątrz, wśród turystów, w tym kształtowanie wizerunku regionu zgodnego z założeniami marki w oparciu o istniejące inicjatywy np. certyfikaty, akcje typu „czysta gmina”, „Slow Food Polska” itp.

Lokalizacja

Cały obszar objęty Strategią.

Realizatorzy i ich zadania

Koordinator wdrażania Strategii – powołany podmiot wraz z urzędami gmin, gestorami atrakcji i bazy turystycznej oraz zainteresowanymi mieszkańcami.

II.1.2. KOMPLEKSOWA INFORMACJA TURYSTYCZNA

Charakterystyka

Informacja turystyczna to jedno z podstawowych narzędzi służących rozwojowi turystyki. Jej zadaniem jest przede wszystkim oddziaływanie na ruch przyjazdowy. Szczególna rola tej formy obsługi ruchu turystycznego przejawia się w dwóch wymiarach: łączy wiele elementów struktury oferty turystycznej w regionie, ułatwiając turystom uzyskanie wiedzy o strukturze produktu turystycznego (walorach i atrakcjach turystycznych, infrastrukturze turystycznej i usługach świadczonych przez podmioty bezpośredniej i pośredniej gospodarki turystycznej), łączy działania przedsiębiorców turystycznych, jak i podmiotów działających na zasadach non profit (jednostek samorządu terytorialnego i organizacji turystycznych). Sprawnie i skutecznie działający system informacji turystycznej obejmuje stacjonarne, obsługiwane punkty informacyjne, sieć informacji i oznaczeń w terenie oraz bardzo ważną i zyskującą na znaczeniu część wirtualną (internetową). Ważnym aspektem funkcjonowania punktów informacji (którymi mogą też być atrakcje turystyczne) jest kompleksowość oferowanych informacji. Każdy punkt powinien dysponować informacjami o wszystkich walorach kulturowych i przyrodniczych oraz o pełnej ofercie turystycznej i okolicy turystycznej z całego obszaru objętego Strategią.

Celem działania jest zapewnienie kompleksowej informacji turystycznej w regionie poprzez stworzenie zintegrowanego systemu terenowych punktów informacyjnych oraz informacji dostępnych w Internecie (w tym na urządzenia mobilne). Działanie będzie obejmowało w szczególności:

- stworzenie portalu internetowego prezentującego region oraz powiązanej z nim aplikacji mobilnej z funkcjonalnościami takimi jak: interaktywna mapa regionu z atrakcjami, zagospodarowaniem turystycznym itp., planer podróży, kalendarz wydarzeń, system nawigacji na szlakach turystycznych, możliwość wirtualnej wędrówki po obiektach i szlakach (wykorzystanie wirtualnej i rozszerzonej rzeczywistości),
- stworzenie regionalnej sieci obsługiwanych punktów informacji turystycznych - „centrów turystycznych”, w tym wielofunkcyjnych centrów dla zwiedzających połączonych ze sklepikami produktów regionalnych (patrz działanie 1.2.2.), lokalizacja i system funkcjonowania punktów będą wypracowane z partnerami,
- stworzenie regionalnej sieci infrastruktury informacji turystycznej m.in. tablice, wiaty odpoczynkowe i przystanki autobusowe z funkcją informacyjną, kody QR kierujące do portalu i aplikacji mobilnej, beacons itp. (patrz działanie 1.3.2.),
- wdrożenie systemu szkoleń i kursów dla pracowników punktów informacji turystycznej z obsługi ruchu turystycznego oraz z języków obcych,
- wdrożenie szkoleń (w tym wizyt studyjnych) dotyczących oferty turystycznej oraz walorów regionu dla pracowników punktów informacji turystycznej oraz branży turystycznej (przedsiębiorców, przewodników, gestorów bazy turystycznej).

Efekty działania będą obejmowały w szczególności:

- zapewnienie kompleksowej informacji turystycznej dostępnej zarówno stacjonarnie w punktach informacji jak i wirtualnie, w tym na urządzenia mobilne,
- dostępność informacji w języku polskim i angielskim, a w miarę możliwości także w innych językach (w szczególności słowackim),
- zaktywizowanie lokalnego rynku pracy (praca dla tłumaczy, informatyków, grafików itp.) poprzez zwiększenie poziomu kompetencji mieszkańców w zakresie obsługi turystów i przygotowywania oferty turystycznej,
- zwiększenie zainteresowania regionem,
- zwiększenie ruchu turystycznego ogólnie w całym regionie jak i w poszczególnych, też dotychczas rzadziej odwiedzanych miejscach,
- profesjonalizację pracowników branży turystycznej.

Lokalizacja

Cały obszar objęty Strategią.

Realizatorzy i ich zadania

- Koordynator wdrażania Strategii – zaplanowanie systemu informacji, pozyskanie środków na jej wdrożenie, koordynacja działań,
- urzędy gmin – ustalenie lokalizacji centrów i punktów informacji, pozyskanie środków na inwestycje, budowa i prowadzenie punktów informacji oraz opieka nad infrastrukturą turystyczną,
- Magurski Park Narodowy – zapewnienie wsparcia merytorycznego na każdym etapie realizacji projektów, udział merytoryczny w prowadzeniu centrów,
- gestorzy atrakcji i bazy turystycznej – dostarczanie i aktualizowanie informacji.

II.1.3. MARKOWE PRODUKTY TURYSTYCZNE

Charakterystyka

Produkt turystyczny to zespół elementów, w tym dóbr i usług, a także wyobrażenie o nich, które są nabywane przez turystów w celu zaspokojenia potrzeb związanych z uprawianiem turystyki. Obejmuje on atrakcje i środowisko miejsca docelowego, infrastrukturę i usługi, dostępność, wizerunek oraz cenę. Markowe produkty turystyczne to podstawowe produkty turystyczne miejscowości lub regionu. W związku ze swoją oryginalnością i unikatowym charakterem mogą one znacząco oddziaływać na wizerunek regionu i stanowić jego przewagę konkurencyjną na rynku turystycznym.

Celem działania jest rozwój wiodących (obszarowych), markowych produktów turystycznych, które wpisują się w nową markę regionu, są jego wizytówką i wyjątkową ofertą. Ponadto celem działania jest spakietowanie oferty turystycznej opartej na motywach przyrody, dziedzictwa kulturowego i aktywności fizycznej. Działanie będzie obejmowało w szczególności:

- przygotowanie produktów turystycznych opartych na charakterystycznych dla tego regionu motywach turystycznych, w tym np.:
  - „Tropem przyrody” – w oparciu o motyw karpackiej (beskidzkiej) przyrody, np. rozpoznawanie roślin, ptaków, śladów i tropów zwierząt, fotosafari,
  - „Zanurzone w cerkwi baniach”, „Chyżo do chyży” – w oparciu o motywy regionalnego dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie Łemkowszczyzny, z uwzględnieniem sfery sacrum i profanum, również w kontekście turystyki kulinarnej,
  - „Aktywna Magura” – w oparciu o motyw turystyki aktywnej, preferowane formy turystyki aktywnej: górską piesza, rowerową, konną, narciarską (narciarstwo biegowe),
  - „Magia Magury” – w oparciu o motyw wypoczynku na obszarze przyrodniczo cennym, z dala od dużych skupisk turystów, w harmonijnym krajobrazie Beskidu Niskiego, np. w miejscowych obiektach agroturystycznych,
- uwzględnienie w trakcie tworzenia produktów turystycznych komponentów specyficznych dla regionu, w tym m.in.: przyrodę Magurskiego Parku Narodowego i jego otoczenia, ofertę Ośrodka Edukacyjno-Muzealnego im. Jana Szafráńskiego w Krempnej, ścieżki przyrodnicze, wycieczki tematyczne, krajobraz, góry, ciszę, przestrzeń, gatunki roślin i zwierząt, zabytki, architekturę drewnianą, cerkwie, aktywne formy wypoczynku, tradycje kulinarne,
- stworzenie oferty aktywizującej, angażującej zmysły, w tym rozwiązań multimedialnych, szczególnie z myślą o dzieciach,
- edukowanie i aktywizowanie mieszkańców w zakresie podejmowania oddolnych inicjatyw na rzecz sieciowania usług turystycznych,
- zaangażowanie lokalnych twórców oraz artystów, a szczególnie osób trudniących się charakterystycznymi dla regionu ginącymi zawodami,
- stworzenie produktów turystycznych, które mogą pełnić rolę „dzbanków z miodem”, czyli przechwytywać i zatrzymywać z dala od najcenniejszych przyrodniczo obszarów masowy ruch turystyczny,

- rozwój oferty lokalnych pamiątek wpisujących się w kreowaną markę regionu; wypromowanie kilku pamiątek związanych z regionem, przekazujących ważne dla niego wartości; pamiątki powinny przedstawiać wartości, nie tylko swą formą, ale również materiałem (np. lokalnego pochodzenia, promującym zrównoważone wykorzystanie surowców, upcycling), metodą wykonania (np. unikatowe lokalne rzemiosło, efekt współpracy międzypokoleniowej),
- stworzenie systemu certyfikacji lokalnych pamiątek.

Efekty działania będą obejmowały w szczególności:

- stworzenie produktów wyjątkowych, niepowtarzalnych, charakterystycznych dla regionu, a przez to cieszących się zainteresowaniem turystów,
- stworzenie bogatej oferty turystycznej szczególnie ważnej w przypadku przedstawicieli kluczowych dla regionu segmentów ruchu turystycznego, jakimi są np. rodziny z dziećmi,
- stworzenie atrakcji będących stymulatorem rozwoju gospodarczego i generatorem nowych miejsc pracy w turystyce,
- wydłużenie sezonu turystycznego.

Lokalizacja

- Cały obszar objęty Strategią,
- niektóre formy turystyki aktywnej (np. narciarstwo biegowe) – poza Magurskim Parkiem Narodowym,
- wycieczki dla turysty wymagającego i świadomego mogą być realizowane w obszarach cenniejszych przyrodniczo, jednak w niewielkich grupach i pod opieką pracowników Magurskiego Parku Narodowego lub uprawnionych przewodników.

Realizatorzy i ich zadania

Koordynator wdrażania Strategii – powołany podmiot wraz z urzędami gmin, gestorami atrakcji i bazy turystycznej oraz zainteresowanymi mieszkańcami.

Cel operacyjny II.2. Zapewnienie stabilności ekonomicznej lokalnego sektora usług turystycznych

Działania realizowane w ramach celu operacyjnego II.2. nawiązują do art. 11 Protokołu o zrównoważonej turystyce, który dotyczy zwiększania udziału turystyki w zrównoważonym rozwoju gospodarki lokalnej na terenie Karpat. Zwraca się w nim uwagę m.in. na konieczność długotrwałego efektu działań ekonomicznych w obszarze turystyki oraz potrzebę zmniejszenia negatywnych skutków sezonowości w turystyce.

II.2.1. OGRANICZENIE SEZONOWOŚCI TURYSTYKI

Charakterystyka

Wiele znanych regionów turystycznych boryka się z problemem sezonowości swojej oferty. Dotyczy to zwłaszcza miejsc nastawionych mocno na jeden rodzaj produktu np. na plażę jeździ się w lecie, a na narty w zimie. Przewagą regionów, które budują swoją ofertę na dziedzictwie kulturowym i przyrodniczym jest to, że ich oferta może być znacznie bardziej różnorodna i dzięki temu atrakcyjna w różnych porach roku. Rozłożenie ruchu turystycznego na cały rok jest również bardzo korzystne zarówno z punktu widzenia ochrony przyrody, jak i rozwoju gospodarczego regionu. Obszar realizacji niniejszej Strategii dysponuje ogromnym potencjałem, by oferować produkty turystyczne dostosowane do różnych pór roku.

Celem działania jest ograniczenie sezonowości ruchu turystycznego poprzez rozwój zróżnicowanej oferty całorocznej, prowadzący do wzrostu stabilności ekonomicznej lokalnego sektora usług turystycznych (np. niezależnienia od warunków pogodowych) oraz zwiększenia liczby miejsc pracy i dywersyfikacji zawodów. Należy w związku z tym przedsięwziąć działania nastawione na:

- rozbudowę oferty towarzyszącej dla turystów (np. warsztaty edukacyjne, kuligi, przejażdżki bryczką, jazda konna, questy),
- organizację wydarzeń tematycznych dopasowanych do pór roku/kalendarza świąt i dostępności lokalnych surowców/produktów,
- rozwój produktów lokalnych i powiązanych z nimi warsztatów np. rękodzielniczych, kulinarnych,
- skierowanie oferty do różnych grup docelowych, które mogą planować swój wypoczynek również w mniej popularnych okresach roku, czyli poza terminami gdy natężenie ruchu turystycznego gwałtownie się zwiększa (np. w trakcie tzw. „długich weekendów”) oraz poza głównymi sezonami urlopowymi (tj. letnimi wakacjami oraz feriami zimowymi).

Warto w tym celu podjąć następujące kroki:

- zorganizować serię warsztatów i indywidualnych konsultacji dla przedsiębiorców z branży turystycznej i okoturystycznej, podczas których zostaną wypracowane pomysły na urozmaicenie oferty turystycznej i dostosowanie jej do różnych pór roku,

- zaangażować specjalistów w zakresie ochrony przyrody regionu Magurskiego Parku Narodowego, którzy zaproponują, jakie ciekawostki przyrodnicze można zobaczyć w okolicy poza sezonem letnim oraz w jaki sposób można je wykorzystać do tworzenia oferty turystycznej na różne pory roku,
- zaangażować specjalistów w zakresie historii regionu, jego etnografii i kultury, którzy odpowiedzą, na jakich autentycznych elementach tradycji kulturowych i historii można bazować, tworząc ofertę turystyczną regionu na różne pory roku,
- animować współpracę przedsiębiorców z branży turystycznej i okoturystycznej, instytucji kultury i ochrony przyrody, tak aby:
  - powstająca oferta była różnorodna,
  - poszczególne podmioty uzupełniały się nawzajem, a nie konkurowały ze sobą,
  - nie wywierać nadmiernej presji na środowisko naturalne i lokalną społeczność,
- tworzyć zintegrowane produkty turystyczne bazujące na współpracy przedsiębiorców z regionu, adresowane do konkretnych grup odbiorców i dostępne w różnych porach roku.

Lokalizacja

Cały obszar objęty Strategią, przy czym aktywności związane z walorami przyrodniczymi i kulturowymi obszaru mogą być realizowane na terenie Magurskiego Parku Narodowego, a pozostałe na terenie objętym Strategią, ale znajdującym się poza Parkiem.

Realizatorzy i ich zadania

- Urzędy gmin, Magurski Park Narodowy – organizacja warsztatów i doradztwa dla lokalnych przedsiębiorców, właścicieli kwater oraz mieszkańców zainteresowanych uruchomieniem działalności turystycznej lub okoturystycznej,
- lokalni przedsiębiorcy, właściciele kwater, przewodnicy itp. – tworzenie ofert oraz produktów turystycznych, które będą dostępne poza wysokim sezonem turystycznym i dostosowane do odbiorców podróżujących poza sezonem.

II.2.2. ROZWÓJ INFRASTRUKTURY NOCLEGOWEJ, GASTRONOMICZNEJ I TOWARZYSZĄCEJ

Charakterystyka

Baza noclegowa, żywieniowa, komunikacyjna i towarzysząca to podstawowe elementy zagospodarowania turystycznego regionu, bez których rozwój turystyki – jako funkcji przynoszącej korzyści ekonomiczne – nie jest możliwy. Na obszarze objętym niniejszą Strategią infrastruktura turystyczna jest słabo rozwinięta. Wskazane jest zatem zwiększenie liczby miejsc noclegowych, gastronomicznych oraz poszerzenie oferty innych obiektów świadczących usługi turystyczne. Rozwój ilościowy bazy powinien iść w parze z podnoszeniem jakości usług, co jest konieczne zwłaszcza w aspekcie zabiegania o turystów zagranicznych. Obiekty w jak największym stopniu powinny mieć charakter całoroczny. Planując rozbudowę infrastruktury turystycznej należy mieć na uwadze ochronę walorów przyrodniczych i krajobrazowych, obiekty nie mogą stanowić dominant w krajobrazie, a ich lokalizacja nie powinna przyczyniać się do rozpraszania zabudowy i nasilania ruchu samochodowego w terenach cennych przyrodniczo.

Celem działania jest rozwój infrastruktury noclegowej, gastronomicznej i towarzyszącej, która będzie sprzyjała wzrostowi ruchu turystycznego w miejscowościach otaczających Magurski Park Narodowy, dywersyfikacji form turystyki i wydłużeniu sezonu turystycznego, a jednocześnie nie będzie przyczyną degradacji walorów przyrodniczych i krajobrazowych. Działanie będzie obejmowało w szczególności:

- zwiększenie pojemności bazy noclegowej oraz liczby obiektów gastronomicznych, mowa tu o prowadzonych przez lokalnych przedsiębiorców obiektach o niewielkiej skali, nawiązujących architekturą do lokalnego krajobrazu kulturowego, a w przypadku obiektów gastronomicznych oferujących również potrawy regionalne,
- poprawę jakości infrastruktury turystycznej, szczególnie standardu bazy noclegowej,
- unikanie rozpraszania zabudowy i jej negatywnego wpływu na środowisko przyrodnicze i krajobraz,
- wykorzystywanie form architektonicznych, materiałów i kolorystyki wpisujących się w lokalny krajobraz,
- adaptowanie (w miarę możliwości) na cele turystyczne istniejących obiektów, w tym zwłaszcza drewnianych chat i budynków gospodarczych, ponadto na potrzeby organizacji wydarzeń (spotkań, warsztatów) udostępniać można budynki komunalne (w szczególności Domy Ludowe),
- przygotowanie bezpiecznych dla użytkowników ścieżek rowerowych i tras narciarstwa biegowego jak również wypożyczalni sprzętu turystycznego i punktów serwisowych rowerów (patrz działanie I.3.2.),
- stosowanie w jak największym stopniu technologii, które są przyjazne środowisku przyrodniczemu (np. odnawialne źródła energii, nowoczesne rozwiązania gospodarki wodno-ściekowej),
- realizowanie działań infrastrukturalnych z poszanowaniem zasad zrównoważonego rozwoju, w tym z dbałością o ograniczanie fragmentacji środowiska przyrodniczego i zachowanie ciągłości ważnych korytarzy ekologicznych.

Efekty działania będą obejmowały w szczególności:

- poprawę ilościową i jakościową infrastruktury turystycznej, co pozwoli na zwiększenie ruchu turystycznego,
- rozwój bazy turystycznej, co jest warunkiem koniecznym dla wzrostu ekonomicznej roli turystyki w regionie,
- wzrost i zróżnicowanie liczby miejsc pracy w regionie, związanych nie tylko bezpośrednio z obsługą ruchu turystycznego, ale również z innymi branżami (np. architektoniczno-budowlaną),
- ograniczenie negatywnego wpływu wywieranego przez infrastrukturę turystyczną na środowisko naturalne,
- wydłużenie sezonu turystycznego.

Lokalizacja

- Baza noclegowa – we wszystkich zamieszkałych miejscowościach,
- obiekty gastronomiczne – przede wszystkim przy głównych trasach komunikacyjnych,
- infrastruktura dla turystyki masowej – poza otuliną Magurskiego Parku Narodowego, w miejscach o mniejszej wartości przyrodniczej i krajobrazowej, natomiast w otoczeniu Parku lokalizowanie obiektów o charakterze kameralnym.

Realizatorzy i ich zadania

- Gestorzy bazy noclegowej i gastronomicznej – realizacja przedsięwzięcia biznesowego,
- urzędy gmin – dbałość o utrzymanie harmonii w krajobrazie poprzez prowadzenie rozsądnej polityki zagospodarowania przestrzeni,
- Magurski Park Narodowy – realizowanie inwestycji w infrastrukturę towarzyszącą na terenie Parku (w tym zwłaszcza budowa i utrzymanie obiektów małej infrastruktury turystycznej, utrzymanie sieci szlaków turystycznych, parkingów).

Cel operacyjny II.3. Współpraca na rzecz lokalnego zrównoważonego rozwoju turystyki

Działania realizowane w ramach celu operacyjnego II.3. nawiązują do art. 6 Protokołu o zrównoważonej turystyce, który dotyczy udziału władz regionalnych i lokalnych oraz innych zainteresowanych podmiotów w przygotowaniu i realizacji polityki oraz wynikających z niej działań na rzecz rozwoju zrównoważonej turystyki w Karpatach.

Ponadto działanie II.3.3. w sposób szczególny nawiązuje do art. 16 Protokołu o zrównoważonej turystyce, który dotyczy planowania i zrównoważonego rozwoju transportu i infrastruktury turystycznej na terenie Karpat, w tym zwiększenia dostępu do sieci transportu publicznego i zmniejszenia uzależnienia od pojazdów zmotoryzowanych w obrębie i w sąsiedztwie miejscowości i ośrodków turystycznych w Karpatach.

II.3.1. FORMALIZACJA WSPÓLPRACY

Charakterystyka

Zbudowanie trwałej współpracy szerokiego grona partnerów z terenu realizacji Strategii jest kluczowe dla osiągnięcia zakładanych rezultatów. Partnerzy mogą podjąć decyzję o stworzeniu nieformalnego partnerstwa lub też założyć nową organizację, której celem będzie wdrażanie Strategii. Często praktyką na początkowym etapie współpracy jest zawiązanie nieformalnego partnerstwa, na bazie którego później powoływana jest nowa organizacja.

Szczegółowe propozycje w tym zakresie zostały zawarte w rozdziale 7 Zarządzanie Strategią i finansowanie działań.

Lokalizacja

Cały obszar realizacji Strategii, z centrum w siedzibie Magurskiego Parku Narodowego.

Realizatorzy i ich zadania

Szerokie grono partnerów z obszaru realizacji Strategii – zarówno Magurski Park Narodowy, samorządy gminne i podlegające instytucje, przedsiębiorcy z branży turystycznej oraz okoturystycznej, LGD, lokalne organizacje społeczne i aktywni mieszkańcy zainteresowani wdrażaniem Strategii.

II.3.2. BUDOWA LOKALNYCH PARTNERSTW I SIECI WSPÓŁPRACY

Charakterystyka

Współpraca w regionie turystycznym może mieć cele ekonomiczne, społeczno-kulturowe i ekologiczne. Cele ekonomiczne są związane z generowaniem dochodów płynących z turystyki zarówno dla pojedynczych podmiotów, grup partnerów, jak i dla całych społeczności lokalnych. Aby je osiągnąć, podejmowane są działania służące zapewnieniu jak najwyższego poziomu satysfakcji turysty z oferty turystycznej. Cele społeczno-kulturowe dotyczą m.in. ochrony dziedzictwa kulturowego regionu oraz budowy społeczeństwa obywatelskiego. Cele ekologiczne nawiązują do zrównoważonego rozwoju turystyki, który zapewni ochronę walorów środowiska przyrodniczego.

Korzyści współpracy wynikają z dostępu do dodatkowych źródeł zasobów (zarówno materialnych jak i niematerialnych) będących w posiadaniu partnerów. Zwiększa to zdolność konkurowania na rynku usług turystycznych oraz daje większe szanse przetrwania w konkurencyjnym otoczeniu. Taka przewaga konkurencyjna może mieć wymiar cenowy, jakościowy i informacyjny.

Celem działania jest budowa lokalnych partnerstw i sieci współpracy, które przyczynią się do skuteczniejszego funkcjonowania podmiotów na rynku usług turystycznych. Działanie będzie obejmowało w szczególności:

- budowę pozytywnych relacji i współpracy na linii samorząd – branża turystyczna i okółoturystyczna – mieszkańcy,
- udział w planowaniu polityki turystycznej w regionie, m.in. poprzez przygotowanie planu działań przed każdym sezonem turystycznym, analizowanie przyczyn problemów i przedstawianie propozycji ich rozwiązań,
- tworzenie formalnych i nieformalnych lokalnych grup współpracy,
- tworzenie wspólnej oferty turystycznej (pakietów usług),
- sieciowanie gospodarstw agroturystycznych, rzemieślników i innych przedsiębiorstw z branży turystycznej i okółoturystycznej,
- budowanie lokalnych łańcuchów dostaw i wspólnej sieci sprzedaży,
- włączanie się w istniejące szlaki dziedzictwa i szersze inicjatywy np. ogólnokarpackie,
- dbałość o rozwój turystyki w regionie z poszanowaniem walorów przyrodniczych,
- podejmowanie działań zmierzających do wydłużenia sezonu turystycznego.

Efekty działania uwidocznia się m.in. w:

- aktywizacji społecznej i gospodarczej regionu,
- rozwoju lokalnej, drobnej przedsiębiorczości,
- zwiększenie udziału turystyki w lokalnej gospodarce,
- stworzeniu unikatowych produktów turystycznych,
- wydłużeniu sezonu turystycznego.

Lokalizacja

Cały obszar objęty Strategią.

Realizatorzy i ich zadania

Podmioty zaangażowane w przygotowywanie oferty turystycznej, w tym m.in.: gestorzy bazy noclegowej i gastronomicznej, lokalni producenci, urzędy gmin, Magurski Park Narodowy.

II.3.3. ROZWÓJ INFRASTRUKTURY TRANSPORTOWEJ I USŁUG KOMUNIKACYJNYCH

Charakterystyka

Transport ma podstawowe znaczenie dla zaspokojenia potrzeb związanych z realizacją aktywności turystycznych i rekreacyjnych. Umożliwia zarówno dotarcie do miejsca docelowego jak i poruszanie się w obrębie danego regionu. Rodzaj środka transportu jest związany z celem i charakterem podróży turystycznej. W Polsce większość turystów podczas podróży krajowych korzysta z samochodów osobowych.

Nie mniej istotnym zagadnieniem jest dostępność komunikacyjna. Jest to istniejąca sieć połączeń komunikacyjnych między miejscem stałego zamieszkania turysty a celem jego wyjazdu. Pojęcie to należy jednak rozumieć również jako system połączeń komunikacyjnych i szlaków turystycznych umożliwiających turystyce odbywanie wycieczek na obszarze danego regionu turystycznego do wybranych miejsc.

Celem działania jest zapewnienie efektywnej i przyjaznej środowisku infrastruktury transportowej i usług komunikacyjnych. Działanie będzie obejmowało w szczególności:

- zorganizowanie sprawnej komunikacji publicznej na obszarze siedmiu gmin leżących na terenie Magurskiego Parku Narodowego i jego otuliny,
- zorganizowanie dojazdu komunikacją publiczną do najbardziej atrakcyjnych i innych ważnych lokalizacji (np. miejsca wyjść na szlaki turystyczne),
- zorganizowanie zrównoważonego układu drogowego poprawiającego wewnętrzną oraz zewnętrzną dostępność regionu dla turystów,
- planowanie rozwoju dróg tak, aby nie przyczyniał się on do dalszej fragmentacji obszaru, jak również stosowanie rozwiązań minimalizujących negatywny wpływ dróg na środowisko przyrodnicze i sprzyjających rozwojowi ruchu rowerowego,
- wybudowanie bezpiecznych dróg dla rowerów i infrastruktury towarzyszącej obejmującej m.in. wypożyczalnie rowerów, serwis, stojaki (patrz działanie I.3.2.),
- utworzenie sieci parkingów (w tym także przeznaczonych dla kamperów) wyposażonych w toalety publiczne (ekotoalety), kosze na śmieci zabezpieczone przed zwierzętami, wiaty,
- lokalizowanie przy parkingach elementów służących edukacji ekologicznej,
- wybudowanie stacji ładowania pojazdów elektrycznych,
- modernizację przystanków.

Efekty działania będą obejmowały w szczególności:

- zwiększenie dostępności komunikacyjnej regionu,
- wzrost liczby turystów w miejscowościach oraz bardziej równomierny rozkład ruchu turystycznego w regionie,
- zmniejszenie ruchu samochodowego turystów wypoczywających w regionie,
- poprawę bezpieczeństwa ruchu samochodowego i rowerowego,
- zwiększenie udziału turystyki w lokalnej gospodarce,
- wydłużenie sezonu turystycznego.

Lokalizacja

Cały obszar objęty Strategią, parkingi szczególnie w pobliżu atrakcji turystycznych oraz wejść na szlaki turystyczne, parkingi dla kamperów w miejscach atrakcyjnych turystycznie z dogodnym dojazdem (np. w Foluszu i Krempnej).

Realizatorzy i ich zadania

Urzędy gmin – rozwój transportu zbiorowego, dróg dla rowerów, budowa parkingów wraz z małą infrastrukturą poza Parkiem,
Magurski Park Narodowy – rozbudowa i utrzymanie parkingów na terenie Parku, prywatni przedsiębiorcy – wypożyczalnie i serwis rowerów.

III. Wymiar społeczny

CEL STRATEGICZNY III. Aktywizacja i integracja mieszkańców wokół działań na rzecz turystyki, prowadząca do wzmacniania poczucia lokalnej tożsamości i odpowiedzialności za region

Cel operacyjny III.1. Wzmacnianie lokalnej tożsamości jako czynnika integracji i aktywizacji społecznej

Działania realizowane w ramach celu operacyjnego III.1. nawiązują do art. 17 Protokołu o zrównoważonej turystyce, który dotyczy zwiększenia wkładu turystyki w ochronę i promowanie dziedzictwa kulturowego i wiedzy ludowej społeczności lokalnych na terenie Karpat, w tym wzmacniania i poszanowania ich tożsamości społeczno-kulturowej.

III.1.1. MAGURSKIE ŻYWE TRADYCJE

Charakterystyka

Silna, lokalna tożsamość kulturowa mieszkańców jest jednym z czynników budowania atrakcyjności regionu. Świadomi wartości swojego dziedzictwa mieszkańcy utożsamiają się z nim oraz przez swoje zaangażowanie stanowią prawdziwą wizytówkę regionu. Autentyczne i kultywowane przez społeczności lokalne tradycje wzbogacają walory kulturowe, są ważnym elementem kształtującym wizerunek regionu i jego atrakcyjność dla turystów, ale także przyczyniają się do integracji i aktywizacji społecznej mieszkańców. Ważne jest także łączenie tradycji z nowoczesnymi formami aktywności kulturalnych, co pozwoli dotrzeć do szerszego grona odbiorców.

Celem działania jest wzmacnianie lokalnej tożsamości przez działania związane z zachowaniem, promocją oraz upowszechnianiem lokalnych tradycji. Działanie może objąć:

- stworzenie ekomuzeum (np. Ekomuzeum Magury) jako sieci miejsc prezentujących żywe, autentyczne dziedzictwo regionu, kultywowane, zachowywane i promowane poprzez wspólną ofertę edukacyjną, turystyczną i rekreacyjną miejsc należących do ekomuzeum,
- organizację cyklicznej imprezy (np. „Dni Beskidu Niskiego”) mającej na celu promocję walorów, tradycji, produktów lokalnych regionu (np. w formie targów, kiermaszy) oraz integrację mieszkańców,
- organizację wydarzeń folklorystycznych,
- inwentaryzację magurskich tradycji oraz wydanie związanej z nimi publikacji,
- stworzenie programów edukacyjnych i kursów dla społeczności lokalnej dotyczących lokalnych tradycji, podczas których uczestnicy poznają folklor i zwyczaje regionu oraz nabędą wiedzę i umiejętności pozwalające na ich kultywowanie (np. obrzędy związane ze świętami, wytwarzanie rękodzieła, kulinaria itp.),
- rozwój miejsc w których prezentowany będzie folklor regionu oraz organizowane będą wydarzenia sprzyjające kultywowaniu tradycji (np. izby tradycji przy ośrodkach kultury, multimedialne ławki emitujące głos z opowieściami o tradycjach itp.),

- organizację konkursów dotyczących kultywowania tradycji regionu,
- wydanie książki kucharskiej z regionalnymi przepisami,
- oferowanie w miejscowych restauracjach lokalnych potraw i przetworów,
- rozwój oferty wyrabianych w regionie pamiątek inspirowanych lokalnymi tradycjami rzemieślniczymi i miejscowym folklorem (patrz działanie II.1.3.).

Efekty działania będą obejmowały w szczególności:

- wzbogacenie oferty okoturystycznej i kulturalnej regionu poprzez stworzenie i organizację atrakcyjnych wydarzeń kulturalnych, bazujących na lokalnej tradycji, w tym cyklicznej imprezy w regionie np. „Dni Beskidu Niskiego”,
- zwiększenie zainteresowania dziedzictwem kulturowym (w szczególności niematerialnym) regionu zarówno przez mieszkańców jak i turystów,
- zwiększenie liczby turystów w regionie,
- wzmocnienie lokalnej tożsamości,
- zwiększenie poziomu integracji i aktywizacji społecznej mieszkańców.

Lokalizacja

Wszystkie miejscowości objęte Strategią.

Realizatorzy i ich zadania

Podmioty zaangażowane w przygotowywanie oferty kulturalnej oraz koordynujące i wdrażające system produktu lokalnego, w tym m.in.:

- urzędy gmin – podejmowanie szerokiej współpracy z partnerami publicznymi, prywatnymi i społecznymi, wspieranie oddolnych inicjatyw mieszkańców dotyczących ochrony lokalnego dziedzictwa niematerialnego, inicjowanie i/lub koordynacja wydarzeń, konsultacji społecznych,
- eksperci z Magurskiego Parku Narodowego, parków krajobrazowych, nadleśnictw, instytucji naukowych i oświatowych, ośrodków doradztwa rolniczego, regionalnych i lokalnych organizacji turystycznych i/lub organizacji pozarządowych – pomoc merytoryczna i techniczna w inicjatywach podejmowanych przez mieszkańców,
- ośrodki kultury, muzea, galerie, biblioteki, organizacje pozarządowe, mieszkańcy – podejmowanie inicjatyw na rzecz integracji i aktywizacji społeczności lokalnej wokół działań związanych z ochroną i zachowaniem lokalnych tradycji.

III.1.2. ŁĄCZY NAS MAGURA

Charakterystyka

Skuteczna ochrona walorów przyrodniczych, krajobrazowych i kulturowych regionu magurskiego oraz wdrażanie zrównoważonego rozwoju są możliwe tylko przy aprobacie i wsparciu ze strony lokalnej społeczności. Mieszkańcy powinni mieć świadomość wartości regionu, w którym mieszkają oraz poczucie odpowiedzialności za ten region. Drogą ku temu są z jednej strony działania edukacyjne (w tym zawarte w celach operacyjnych I.1. i I.2.), a z drugiej włączanie miejscowej społeczności w proces podejmowania decyzji oraz w lokalne inicjatywy.

Działanie ma na celu aktywizację mieszkańców i wzrost ich zaangażowania w inicjatywy na rzecz ochrony i rozwoju regionu. Bardzo istotne jest, aby:

- poszczególne przedsięwzięcia były wynikiem współpracy np. między samorządami, organizacjami pozarządowymi (lub innymi formalnymi i nieformalnymi grupami społecznymi m.in. kołami gospodyń wiejskich, ochotniczymi strażami pożarnymi), społecznością lokalną i/lub przedsiębiorcami,
- włączać w realizację przedsięwzięć wszystkie grupy społeczne, również te zagrożone wykluczeniem (osoby starsze, osoby niepełnosprawne),
- rozwijać wolontariat (patrz działanie III.3.2.),
- popierać oddolne inicjatywy mieszkańców.

Działanie może objąć:

- podejmowanie przez samorzady i organizacje pozarządowe wraz z mieszkańcami różnych inicjatyw na rzecz ochrony zasobów: kampanie społeczne, happeningi, pikniki, organizacja konkursów, wystaw fotograficznych, utworzenie użytku ekologicznego (chroniącego np. oczko wodne jako miejsce rozrodu płazów czy skarpe jako miejsce lęgowe ptaków), usuwanie gatunków inwazyjnych, czynna ochrona zbiorowisk nieleśnych np. poprzez wykaszanie i odkrzaczanie itd.,
- organizację akcji wolontariackich dla mieszkańców (zapewnienie im wsparcia technicznego, finansowego, kadrowego, pomoc w koordynacji działań), dotyczących np. sprzątnięcia szlaków bądź cmentarzy z okresu I wojny światowej, sadzenia rodzimych gatunków drzew lub roślin miododajnych, wieszania budek dla ptaków itp.,
- organizację (po uzyskaniu stosownego zezwolenia) wraz z mieszkańcami zbiórek pieniędzy na lokalne cele (np. na remont kapliczki, miniaturową cerkiew, odnowę cmentarza) w formie kwest podczas wydarzeń turystycznych, poprzez umieszczanie puszek w odwiedzanych przez turystów miejscach (takich jak Ośrodek Edukacyjno--Muzealny im. Jana Szafrąńskiego w Krempnej, sklepy spożywcze), czy stworzenie możliwości wpłaty pieniędzy poprzez aplikacje (w tym przypadku kody QR umieszczane przy danych obiektach mogą kierować do informacji na ich temat oraz elektronicznej kwesty, za pomocą której można wesprzeć finansowo określone cele),
- inicjatywy na rzecz zwiększenia atrakcyjności i poprawy estetyki miejscowości (np. budowę interaktywnego, przygodowego placu zabaw dla dzieci wykorzystującego miejscowe ukształtowanie terenu, roślinność, lokalną architekturę, rodzime gatunki roślin oraz naturalne materiały, w tym żywą wierzbę, kamienie, drewno), zorganizowanie

- konkursu na najładniejszy projekt domu nawiązujący do lokalnych form architektonicznych czy przydomowy ogródek kwiatowy z tradycyjnie uprawianymi gatunkami roślin (np. malwami, floksami, nasturcjami, nagietkami, daliami),
- realizację projektu opartego na współpracy władz lokalnych z organizacjami pozarządowymi, dotyczącego partycypacyjnego rozwiązywania problemów lokalnych np. gospodarki wodno-ściekowej czy rozwoju infrastruktury transportowej i usług komunikacyjnych (patrz działanie II.3.3.), obejmującego:
    - badanie opinii publicznej w celu zidentyfikowania istotnych problemów lokalnych oraz poznania preferencji mieszkańców co do sposobów ich rozwiązania i gotowości ich osobistego zaangażowania się w działania,
    - zorganizowanie wydarzenia (np. festynu, rodzinnego pikniku) tematycznie związanego z problemem, który chcemy rozwiązać,
    - warsztaty partycypacyjne, w trakcie których określone zostaną możliwe rozwiązania danego problemu,
    - uwzględnienie opinii mieszkańców w podejmowaniu ostatecznych decyzji.

Wspólna realizacja działań na rzecz ochrony walorów przyrodniczych i kulturowych oraz rozwoju lokalnego wzmacnia poczucie odpowiedzialności za region, a także mobilizuje mieszkańców do czynnego udziału na rzecz rozwoju i poprawy warunków życia lokalnej społeczności. Wymiana informacji oraz aktywizacja mieszkańców i rozbudzanie inicjatyw mogą odbywać się z wykorzystaniem portali społecznościowych.

Lokalizacja

Cały obszar realizacji Strategii, z centrum w siedzibie Magurskiego Parku Narodowego.

Realizatorzy i ich zadania

- Urzędy gmin – podejmowanie szerokiej współpracy z partnerami publicznymi, prywatnymi i społecznymi, wspieranie oddolnych inicjatyw mieszkańców dotyczących ochrony lokalnych zasobów przyrodniczych i krajobrazowych, inicjowanie i/lub koordynacja wydarzeń, konsultacji społecznych,
- eksperci z Magurskiego Parku Narodowego, parków krajobrazowych, nadleśnictw, instytucji naukowych i oświatowych, ośrodków doradztwa rolniczego, regionalnych i lokalnych organizacji turystycznych i/lub organizacji pozarządowych – pomoc merytoryczna i techniczna w inicjatywach podejmowanych przez mieszkańców,
- organizacje pozarządowe, mieszkańcy – podejmowanie inicjatyw na rzecz integracji i aktywizacji społeczności lokalnej wokół działań związanych z ochroną i zachowaniem lokalnych walorów przyrodniczych, krajobrazowych i kulturowych.

III.1.3. ANGAŻOWANIE TRZECH SEKTORÓW

Charakterystyka

Wzmacnianie lokalnej tożsamości powinno być realizowane przez przedstawicieli każdego sektora działalności społeczno-gospodarczej (publicznego, prywatnego oraz pozarządowego). Wspólne zaangażowanie w realizację tego celu ułatwi jego osiągnięcie oraz pozwoli uzyskać lepszy efekt. Poczucie, że zarówno dla samorządu, przedsiębiorców jak i organizacji pozarządowych ważne jest miejscowe dziedzictwo przyrodnicze i kulturowe wzmocni pozytywne postrzeganie „lokalności” oraz jej potencjału przez mieszkańców.

Działanie ma na celu zaangażowanie każdego sektora działalności społeczno-gospodarczej w inicjatywy na rzecz wzmacniania lokalnej tożsamości. Kluczowe będzie tutaj podjęcie współpracy między samorządami, społecznością lokalną, organizacjami pozarządowymi (lub innymi formalnymi i nieformalnymi grupami społecznymi m.in. kołami gospodyń wiejskich, ochotniczymi strażami pożarnymi, ośrodkami kultury) i/lub przedsiębiorcami. Bardzo ważne, aby w realizację przedsięwzięć włączać jak najszersze grono mieszkańców z różnych grup społecznych, w tym zagrożonych wykluczeniem (osoby starsze, osoby niepełnosprawne). Działanie może objąć:

- realizację w partnerstwie trójsektorowym projektów (inwestycji, wydarzeń, spotkań, warsztatów itp.) mających na celu poznanie oraz promocję dziedzictwa przyrodniczo-kulturowego regionu (przykładowe rodzaje przedsięwzięć patrz działanie III.1.2.),
- zaangażowanie się przedsiębiorców z regionu w organizację ww. działań (sponsoring, partnerstwo strategiczne, pomoc rzeczowa w tym np. lokalowa i sprzętowa, wolontariat pracowniczy, CSR – społeczna odpowiedzialność biznesu),
- stworzenie Funduszu Rozwoju Regionu Magury dofinansowującego inicjatywy lokalne mieszkańców oraz organizacji pozarządowych mające na celu ochronę i promocję dziedzictwa regionu, w tym ww. projekty. Operatorem Funduszu byłby koordynator działań w regionie, przedstawiciele członków powstałego partnerstwa zasiadali w radzie programowej Funduszu, a przedsiębiorcy byłiby fundatorami (przykład stanowić może Fundusz Kropli Beskidu),
- rozwój lokalnego wolontariatu na rzecz ochrony i promocji dziedzictwa regionu (patrz działanie III.3.2.),
- stworzenie zbioru dobrych praktyk architektonicznych zawierających wytyczne dotyczące budownictwa oraz małej architektury nawiązującej do tradycyjnego budownictwa w regionie.

Efekty działania będą obejmowały w szczególności:

- wzrost poczucia wartości swojej „małej ojczyzny” poprzez podniesienie poziomu wiedzy na temat lokalnych walorów przyrodniczo-kulturowych oraz pozytywne emocje związane z realizacją wspólnych działań na rzecz ochrony dziedzictwa,
- wzmocnienie poczucia współodpowiedzialności wśród mieszkańców regionu, w tym przedstawicieli każdego sektora działalności społeczno-gospodarczej, za zachowanie lokalnych wartości,

- zwiększenie poziomu emocjonalnego przywiązania do regionu,
- wzrost szacunku i zaufania do poszczególnych partnerów realizujących wspólne projekty lokalne w tym do przedsiębiorców zauważających potrzebę takich działań.

Lokalizacja

Cały obszar objęty Strategią.

Realizatorzy i ich zadania

- Urzędy gmin (w tym ich jednostki takie jak domy kultury, biblioteki, jednostki oświatowe) – podejmowanie szerokiej współpracy z partnerami publicznymi, prywatnymi i społecznymi, wspieranie oddolnych inicjatyw mieszkańców dotyczących ochrony lokalnych zasobów przyrodniczych, krajobrazowych i kulturowych, inicjowanie i/lub koordynacja wydarzeń,
- organizacje pozarządowe, mieszkańcy – podejmowanie inicjatyw na rzecz wzmocnienia lokalnej tożsamości,
- przedsiębiorcy – inicjowanie i wspieranie przedsięwzięć.

Cel operacyjny III.2. Podnoszenie potencjału mieszkańców dla zrównoważonego rozwoju turystyki

Działania realizowane w ramach celu operacyjnego III.2. nawiązują do art. 11 Protokołu o zrównoważonej turystyce, który dotyczy zwiększania udziału turystyki w zrównoważonym rozwoju gospodarki lokalnej na terenie Karpat, w tym rozwoju umiejętności społeczności lokalnych w dziedzinie przygotowania propozycji projektów rozwoju zrównoważonej turystyki oraz umiejętności pozyskiwania funduszy na ich realizację.

III.2.1. PODNOSZENIE KWALIFIKACJI ZAWODOWYCH

Charakterystyka

Od jakości obsługi ruchu turystycznego zależy satysfakcja turysty, a co za tym idzie postrzeganie regionu jako atrakcyjnego, profesjonalnie przygotowanego na przyjęcie turystów. Praca w turystyce wymaga starannego przygotowania, odpowiedniego wykształcenia i predyspozycji do pracy z ludźmi. Konieczna jest znajomość języków obcych, techniki pracy biurowej, przepisów prawnych, geografii turystyki regionu, programów komputerowych i aplikacji internetowych oraz wiedza z socjologii i psychologii. Pracownik powinien orientować się w regułach obyczajowych i mieć odpowiednie postawy moralne, osoba obsługująca turystów musi wykazywać się wysoką kulturą osobistą. Jednocześnie pracownik turystyki powinien być przedsiębiorczy, energiczny i umieć rozwiązywać problemy. Ważne są także zdolności analityczne, inicjatywa, odporność na stres, zdolności przywódcze i pewność siebie. Dlatego bardzo ważne jest szkolenie osób bezpośrednio związanych z turystyką oraz kadr usług okołoturystycznych. Szkolenia są także niezbędne dla poszerzania i sieciowania oferty turystycznej oraz budowy markowych produktów turystycznych.

Działanie ma na celu podniesienie kwalifikacji zawodowych mieszkańców w zakresie obsługi ruchu turystycznego oraz rozwoju produktów i usług związanych bezpośrednio oraz pośrednio z turystyką. Będzie ono obejmowało w szczególności organizację szkoleń i specjalistycznych kursów zawodowych dla mieszkańców, między innymi z zakresu:

- prowadzenia działalności gospodarczej,
- obsługi ruchu turystycznego, w tym kurs na przewodnika beskidzkiego (uprawnienia państwowe) oraz szkolenia dla osób oprowadzających po poszczególnych obiektach, prowadzących warsztaty i lekcje w terenie (w tym warsztaty budowania opowieści przewodnickiej, nauka pracy z turystami indywidualnymi oraz grupami turystycznymi), a także szkolenia dla przewodników beskidzkich chcących uzyskać licencję Magurskiego Parku Narodowego,
- tworzenia tras w aplikacjach turystycznych,
- uprawiania różnych form rekreacji ruchowej (turystyka rowerowa, jazda konna, narciarstwo biegowe i przelajowe, nordic walking, fitness, joga, bieganie) oraz umiejętności przydatnych w obsłudze klientów sektora spa i wellness (m.in. kursy masażu, specjalisty odnowy biologicznej itp.),

- zakładania, rozwijania i promowania oferty agroturystycznej,
- rozwoju lokalnych liderów (w tym warsztaty autoprezentacji),
- sadownictwa, pszczelarstwa, ogrodnictwa, chowu zwierząt gospodarskich,
- podtrzymywania ginących zawodów i tradycyjnego rzemiosła itp.

Lokalizacja

Cały obszar realizacji Strategii.

Realizatorzy i ich zadania

- Koordynator wdrażania Strategii – organizacja szkoleń,
- Magurski Park Narodowy, urzędy gmin, inkubatory przedsiębiorczości – organizacja i prowadzenie szkoleń,
- ośrodki doradztwa rolniczego – prowadzenie szkoleń dotyczących agroturystyki, produktu lokalnego, rolnictwa itp.,
- miejscowi liderzy i osoby działające w lokalnych organizacjach pozarządowych, gestorzy bazy turystycznej – uczestnictwo w szkoleniach,
- oddziały PTTK, PTT – współorganizacja szkoleń, zapewnienie kadry szkoleniowej,
- LGD – organizacja i finansowanie szkoleń.

III.2.2. ROZWÓJ PRZEDSIĘBIORCZOŚCI

Charakterystyka

Korzyści dla regionu płynące z turystyki są tym większe im lepiej rozbudowana i zróżnicowana jest oferta turystyczna oraz w im większym stopniu bazuje ona na lokalnych zasobach, w tym zasobach ludzkich. Innymi słowy, dochody z turystyki czerpane przez miejscową społeczność będą rosły wraz ze wzrostem przedsiębiorczości mieszkańców oraz ich zaangażowania w rozwój oferty turystycznej i okołoturystycznej, a także obsługę ruchu turystycznego.

Działanie ma na celu wsparcie przedsiębiorczości mieszkańców, ich aktywizację w zakresie kreowania oferty turystycznej i okołoturystycznej (zgodnej z założeniami Strategii) oraz obsługi ruchu turystycznego. W szczególności działanie może obejmować:

- założenie inkubatora przedsiębiorczości – instytucji wspierającej początkujących przedsiębiorców poprzez np. udostępnienie im przestrzeni biurowej, doradztwa prawnego, obsługi księgowej, szkoleń podnoszących kompetencje, doradztwa w zakresie rozwijania oferty turystycznej zgodnej z założeniami Strategii,
- stworzenie systemu zachęt i ułatwień dla przedsiębiorców chcących działać w obszarze turystyki np. w postaci obniżenia podatków od nieruchomości, korzyści ze wspólnej promocji produktów i usług turystycznych, pomocy w uzyskaniu zewnętrznych dotacji na produkty i usługi wpisujące się w założenia Strategii,
- organizowanie szkoleń z zakresu tworzenia produktów turystycznych i obsługi ruchu turystycznego (patrz działanie III.2.1.),
- organizowanie konkursów na najlepszy „zrównoważony” produkt turystyczny w regionie.

Lokalizacja

Cały obszar realizacji Strategii.

Realizatorzy i ich zadania

- Koordynator wdrażania Strategii, urzędy gmin, Magurski Park Narodowy – promowanie oferty turystycznej,
- Urzędy gmin – wprowadzenie zachęt podatkowych, stworzenie inkubatora przedsiębiorczości,
- LGD, ośrodki doradztwa rolniczego – finansowanie i realizacja szkoleń.

III.2.3. WYMIANA DOŚWIADCZEŃ Z INNYMI REGIONAMI

Charakterystyka

Korzystanie z dobrych praktyk w zakresie zrównoważonego rozwoju turystyki jest niezbędnym działaniem zapewniającym podążanie za aktualnymi trendami, jak również sprawdzonymi, skutecznymi aktywnościami w regionach o podobnych uwarunkowaniach społeczno-gospodarczo-geograficznych zarówno w kraju jak i za granicą. Partnerstwa między regionami oferują wymianę doświadczeń, uczenie się na cudzych błędach i sukcesach. Dzięki współpracy i wizytom studyjnym poznajemy bliżej organizacje, instytucje lub miejsca, by zrozumieć sposób ich funkcjonowania, ofertę, tajemnicę sukcesu. Wymiana doświadczeń może dotyczyć sposobu zarządzania turystyką (w tym partnerstwem) w regionie lub marką lokalną, jak również podejmowania różnych inicjatyw.

Celem działania jest wymiana doświadczeń z innymi, partnerskimi regionami w Polsce i na świecie poprzez:

- nawiązanie współpracy z partnerami – podobnymi regionami w Polsce oraz za granicą, podpisanie umów o współpracy partnerskiej,
- organizację wizyt studyjnych u partnerów w Polsce oraz za granicą, dla liderów oraz przedstawicieli wszystkich trzech sektorów zaangażowanych w rozwój regionu,
- prezentacje dobrych praktyk rozwoju zrównoważonego turystyki podczas wizyt, spotkań,
- wymianę doświadczeń między uczestnikami wizyt studyjnych, wspólnych projektów itp.,
- analizę dobrych praktyk stosowanych przez partnerów,
- pozyskiwanie metodycznego i merytorycznego wsparcia ekspertów,
- nawiązywanie kontaktów i współpracy pomiędzy szkołami, bibliotekami, ośrodkami kultury, organizacjami pozarządowymi,
- tworzenie nowych rozwiązań na potrzeby szkół, bibliotek, ośrodków kultury, organizacji pozarządowych, uczestniczących w sieciach partnerskich,
- stworzenie oferty wizyty studyjnej w regionie magurskim.

Efekty działania będą obejmowały w szczególności:

- poszerzenie kompetencji uczestników wizyt, spotkań, projektów itp.,
- wzrost wiedzy, wymianę doświadczeń, zarówno tych pozytywnych, jak i negatywnych, inspirującą do dalszego rozwoju,
- wdrożenie dobrych rozwiązań w zakresie rozwoju regionu,
- nawiązanie partnerskich relacji z innymi regionami.

Lokalizacja

Cały obszar realizacji Strategii oraz obszar działania partnerów.

Realizatorzy i ich zadania

Magurski Park Narodowy, LGD, urzędy gmin oraz inne instytucje państwowe, szkoły, ośrodki kultury, przedsiębiorcy, organizacje pozarządowe – inicjowanie i realizowanie wymian doświadczeń, wspólnych projektów.

Cel operacyjny III.3. Zwiększanie partycypacji społecznej w ochronie walorów i planowaniu zrównoważonego rozwoju turystyki

Działania realizowane w ramach celu operacyjnego III.3. nawiązują do art. 13 Konwencji Karpackiej, który dotyczy podnoszenia świadomości, edukacji i udziału społeczeństwa w procesie podejmowania decyzji dotyczących ochrony i zrównoważonego rozwoju Karpat oraz wdrażania Konwencji Karpackiej.

Działania nawiązują też do art. 6 Protokołu o ochronie i zrównoważonym użytkowaniu różnorodności biologicznej i krajobrazowej, który dotyczy udziału władz regionalnych i lokalnych oraz innych zainteresowanych podmiotów we wspólnych działaniach, w szczególności, w celu rozwijania i wzmacniania synergii podczas wdrażania polityk ochrony, odtwarzania i zrównoważonego użytkowania biologicznej i krajobrazowej różnorodności Karpat.

Ponadto działania nawiązują do art. 6 Protokołu o zrównoważonej turystyce, który dotyczy udziału władz regionalnych i lokalnych oraz innych zainteresowanych podmiotów w przygotowaniu i realizacji polityki oraz wynikających z niej działań na rzecz rozwoju zrównoważonej turystyki w Karpatach.

III.3.1. WZMOCNIENIE MECHANIZMÓW PARTYCYPACJI SPOŁECZNEJ

Charakterystyka

Aby skutecznie wdrażać Strategię, konieczne jest wzmocnienie mechanizmów partycypacji społecznej, czyli rozwoju podejścia opartego na dialogu z mieszkańcami regionu. Dialog ten powinien dotyczyć nie tylko samego wdrażania Strategii, ale także innych procesów realizowanych w poszczególnych gminach regionu. Chodzi bowiem o to, by mieszkańcy całego obszaru mieli poczucie, że władze samorządowe są gotowe słuchać ich opinii i uwzględniać je w prowadzonej przez siebie polityce. Przekonanie to przełoży się bezpośrednio na skuteczność wdrażania Strategii. Bez udziału mieszkańców nie będzie możliwe osiągnięcie jej zakładanych rezultatów.

Działanie ma na celu rozwijanie kultury partycypacji społecznej – dialogu władz samorządowych i Magurskiego Parku Narodowego z mieszkańcami oraz włączania mieszkańców w przedsięwzięcia inicjowane przez władze publiczne. Będą temu służyły między innymi następujące działania:

- promocja konsultacji społecznych oraz wypracowanie katalogu dobrych praktyk konsultacji samorządów ze społecznością lokalną planowanych i realizowanych w regionie działań,
- rozwój akcji informacyjnych skierowanych do mieszkańców, mających na celu lepsze poznanie i zrozumienie działań podejmowanych przez władze samorządowe i Magurski Park Narodowy (obejmujących wyjaśnianie przyczyn i skutków działań),
- zapewnienie mieszkańcom uczestnictwa w podejmowaniu decyzji dotyczących ochrony dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego (w zakresie adekwatnym do koniecznych kompetencji) oraz rozwoju lokalnego (w tym rozwoju turystyki),

- tworzenie w poszczególnych gminach młodzieżowych i senioralnych rad gmin, których zadaniem jest bieżące konsultowanie prowadzonych lub planowanych przez samorządy lokalne działań oraz inwestycji,
- edukacja najmłodszych mieszkańców gmin w zakresie dialogu i partycypacji społecznej np. warsztaty dla dzieci w szkołach pt. "Moja gmina w przyszłości".

Lokalizacja

Cały obszar realizacji Strategii.

Realizatorzy i ich zadania

- Urzędy gmin, władze Magurskiego Parku Narodowego – konsultowanie i wyjaśnianie podejmowanych działań, wspieranie inicjatyw społecznych,
- szkoły, instytucje kultury, organizacje pozarządowe – edukacja w zakresie dialogu i partycypacji społecznej, inicjowanie i wspieranie działań.

III.3.2. MAGURSKI WOLONTARIAT

Charakterystyka

Zaangażowanie mieszkańców oraz turystów ma kluczowe znaczenie w ochronie walorów przyrodniczych, krajobrazowych i kulturowych. Udział miejscowej ludności jest też konieczny w planowaniu i rozwijaniu, opartej na tych walorach, turystyki zrównoważonej. Jednym ze sposobów budowania poparcia społecznego dla zrównoważonego rozwoju turystyki jest rozwój wolontariatu.

Działanie polega na rozwoju idei wolontariatu w regionie magurskim. Program może być realizowany przez powołane w tym celu centrum wolontariatu bądź przez poszczególne instytucje czy organizacje. Program powinien objąć m.in.:

- kampanię promującą różne formy wolontariatu wśród mieszkańców oraz turystów, ukazującą korzyści płynące z udziału w wolontariacie i uświadamiającą, że praca wolontariacka daje nie tylko satysfakcję z czynienia dobra, podnosi samoocenę, jest sposobem spędzania wolnego czasu czy realizacji zainteresowań, ale również, jako jedna z form edukacji nieformalnej, pomaga w zdobyciu doświadczenia, umiejętności, kwalifikacji i referencji zawodowych ważnych na obecnym rynku pracy,
- akcje zachęcające przedsiębiorców do prowadzenia staży dla wolontariuszy, a także wolontariatu pracowniczego polegającego na aktywizowaniu pracowników fizycznie (np. akcje sadzenia drzew) lub na dobrowolnym angażowaniu się pracowników w różnego rodzaju prace na rzecz społeczności lokalnej (np. nieodpłatne prowadzenie rachunkowości lub udzielanie porad prawnych organizacjom pozarządowym),
- szkolenia (warsztaty, seminaria, wizyty studyjne) dotyczące zarządzania wolontariatem oraz rozwijania wolontariatu w różnych placówkach oraz środowiskach skierowane do przedstawicieli instytucji państwowych, organizacji pozarządowych, przedsiębiorców oraz wolontariuszy,
- działania umożliwiające zaangażowanie wolontariuszy (zarówno mieszkańców, jak i przyjezdnych z różnych grup społecznych, również tych zagrożonych wykluczeniem w tym osób niepełnosprawnych, seniorów, osób bezrobotnych, matek z małymi dziećmi) w realizację przedsięwzięć mających na celu ochronę lokalnych zasobów oraz lokalny zrównoważony rozwój turystyki, w szczególności w ramach projektów, które są oparte na lokalnej społeczności, w tym szkolenia podnoszące kwalifikacje i kompetencje wolontariuszy,
- organizowanie (po zakończeniu danego przedsięwzięcia) różnych wydarzeń turystycznych oraz kulturalnych angażujących wolontariuszy np. utworzenie sieci przeszkolonych wolontariuszy, gotowych następnie pomagać w monitoringu zasobów przyrodniczych (patrz działanie I.1.1.),
- tworzenie bazy danych wolontariuszy, którzy po zakończeniu wolontariatu mogą się stać ambasadorami regionu magurskiego.

Włączenie wolontariuszy, zarówno mieszkańców jak i przyjezdnych, w realizację zadań dotyczących ochrony lokalnych walorów przyrodniczo-kulturowych oraz wspieranie działań związanych z zarządzaniem obszarami chronionymi prowadzi do wzmocnienia poczucia wspólnej odpowiedzialności za zachowanie lokalnych wartości oraz zwiększa emocjonalne przywiązanie do regionu. Ponadto wolontariat może odgrywać istotną rolę w aktywizacji zawodowej i społecznej osób zagrożonych wykluczeniem.

Lokalizacja

Cały obszar realizacji Strategii.

Realizatorzy i ich zadania

Magurski Park Narodowy, LGD, urzędy gmin oraz inne instytucje państwowe, przedsiębiorcy, organizacje pozarządowe, centrum wolontariatu (jeżeli powstanie) – opracowanie i wdrożenie programu wolontariatu, rola koordynatora wolontariatu, angażowanie wolontariuszy w działania na zasadach zgodnych z obowiązującymi aktami prawnymi oraz z uwzględnieniem dobrych praktyk wypracowanych w tym zakresie.

6. Potencjalni partnerzy i kluczowi interesariusze

Sektor publiczny

1. Urząd Gminy Dębowiec
2. Urząd Miejski w Dukli
3. Urząd Gminy Krempna
4. Urząd Gminy Lipinki
5. Urząd Gminy Nowy Żmigród
6. Urząd Gminy Osiek Jasielski
7. Urząd Gminy Sękowa
8. Magurski Park Narodowy
9. Zespół Karpaccich Parków Krajobrazowych w Krośnie
10. Ośrodek Edukacji Ekologicznej w Ożennej
11. Nadleśnictwo Dukla
12. Nadleśnictwo Gorlice
13. Nadleśnictwo Kołaczyce
14. Szkoły i placówki oświatowe
15. Samorządowe instytucje kultury
16. Małopolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego z siedzibą w Karniowicach
(Powiatowy Zespół Doradztwa Rolniczego w Gorlicach)
17. Podkarpacki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Boguchwale
(Powiatowe Zespoły Doradztwa Rolniczego w Jaśle i Krośnie)

Sektor prywatny i organizacje pozarządowe

18. Lokalna Grupa Działania „Kraina Nafty”
19. Stowarzyszenie pn. Lokalna Grupa Działania Nowa Galicja
20. Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania „Beskid Gorlicki”
21. Centralny Ośrodek Turystyki Górskiej PTTK
22. PTTK Oddział w Gorlicach
23. PTTK Zarząd Oddziału w Jaśle
24. PTTK Oddział w Krośnie
25. Małopolska Organizacja Turystyczna
26. Podkarpacka Regionalna Organizacja Turystyczna
27. Lokalna Organizacja Turystyczna „Beskid Niski”
28. "Beskid Zielony" Lokalna Organizacja Turystyczna
29. Turystyczne, kulturalne i ekologiczne organizacje pozarządowe
30. Koła gospodyń wiejskich
31. Ochotnicze straże pożarne
32. Indywidualni aktywiści i lokalni animatorzy
33. Podmioty świadczące usługi turystyczne i okołoturystyczne oraz ich związki
34. Firmy świadczące usługi wspierające działania planowane w Strategii
35. Rolnicy i inni lokalni producenci oraz ich związki

7. Zarządzanie Strategią i finansowanie działań

Rozdział 7 Strategii nawiązuje do art. 27 Protokołu o zrównoważonej turystyce:

art. 27. *Wdrażanie*

ust. 2. *Każda ze Stron zbada możliwości wspierania środkami finansowymi wdrażania postanowień niniejszego Protokołu.*

Zarządzanie Strategią powinno przede wszystkim uwzględniać specyfikę obszaru objętego dokumentem oraz partnerów i interesariuszy, których zaangażowanie jest konieczne do jej efektywnego wdrażania. Należy przede wszystkim zadbać, by główni partnerzy instytucjonalni (Magurski Park Narodowy oraz samorządy lokalne i podległe im jednostki), jak również organizacje społeczne i aktywni mieszkańcy czuli współodpowiedzialność i zarazem moc sprawczą swoich działań. Aby to osiągnąć, konieczne jest zbudowanie trwałej struktury współpracy o charakterze formalnym lub nieformalnym, złożonej z przedstawicieli kluczowych interesariuszy (Magurski Park Narodowy, samorządy i podległe im jednostki, lokalne organizacje społeczne, przedsiębiorcy z branży turystycznej lub okółoturystycznej, aktywni mieszkańcy zainteresowani realizacją Strategii). Możliwe formuły współpracy partnerów na rzecz wdrażania Strategii przedstawia tabela 2.

Określenie precyzyjnej formuły zarządzania wdrażaniem Strategii i powołanie odpowiedniej do tego struktury będzie miało kluczowe znaczenie dla powodzenia dalszych działań. Struktura ta może ulegać zmianom w czasie. Z doświadczeń innych regionów (np. Grupy Partnerskiej „Zielone Bieszczady”) wynika, że na początkowym etapie dobrze sprawdza się nieformalne partnerstwo, ponieważ można je powołać stosunkowo szybko, bez żadnych nakładów, by móc niemal natychmiast rozpocząć wspólne działania. Z czasem, jeśli nieformalna struktura przestanie partnerom wystarczać do realizacji wspólnych celów, można rozważyć powołanie formalnej organizacji np. stowarzyszenia lub fundacji.

Pamiętać należy, by były spełnione co najmniej następujące warunki:

- **nieformalne partnerstwo** powinno działać w oparciu o **podpisane przez partnerów dokumenty (deklarację partnerstwa, regulamin)**, które zawierają co najmniej:
  - cele działania partnerstwa,
  - zasady członkostwa,
  - sposób podejmowania decyzji,
  - sposób reprezentacji partnerstwa na zewnątrz,
  - strukturę organizacyjną partnerstwa (np. prezydium, zespoły tematyczne – sposób ich wyłaniania i zakres kompetencji; struktura organizacyjna powinna uwzględniać fakt, że Strategia obejmuje obszar siedmiu gmin i każda jednostka samorządu terytorialnego powinna być reprezentowana w tym partnerstwie tj. powinna oddelegować do wdrażania Strategii co najmniej jedną osobę, która będzie stale zaangażowana we wspólne działania),
  - sposób realizacji partnerskich projektów na rzecz wdrażania Strategii,
- **fundacja** powołana do wdrażania Strategii powinna:
  - zostać powołana wspólnie przez szerokie grono partnerów (fundatorów),

- posiadać w swym statucie zapisy, które umożliwiają monitorowanie sposobu wdrażania Strategii przez szerokie grono partnerów (np. Radę Programową, która nadzoruje zarząd Fundacji i doradza w bieżących sprawach),
- otrzymać (przynajmniej na początkowym etapie swojego działania) wsparcie instytucjonalne od swoich fundatorów, by móc się rozwijać – np. zaplecze w postaci biura, obsługi prawno-księgowej, pracownika oddelegowanego do działania na rzecz fundacji,
- mieć zarząd, który sprawnie podejmuje decyzje oraz zespół profesjonalistów oddelegowany do pracy przy wdrażaniu Strategii,
- **stowarzyszenie** (zarówno rejestrowe, jak i związek jednostek samorządu terytorialnego lub lokalna organizacja turystyczna) musi w swych działaniach i statucie uwzględnić fakt, że nie wszyscy potencjalni partnerzy mogą być jego pełnoprawnymi członkami (patrz tabela 2). Kluczowe jest zatem stworzenie mechanizmów angażowania wszystkich partnerów w sposób nieformalny (np. na zasadzie członków wspierających, honorowych). Należy pamiętać, że ta „nierówność członków” może zaburzać partnerską współpracę i powodować pewne tarcia lub faktyczny brak zaangażowania części podmiotów.

Tabela 2. Formuły współpracy partnerów na rzecz wdrażania Strategii

Rodzaj struktury	Zalety	Wady
Nieformalne partnerstwo	<ul style="list-style-type: none"> ▪ rozpoczęcie działań może nastąpić natychmiast ▪ brak kosztów administracyjnych ▪ każdy może być członkiem ▪ dowolnie można kształtować sposób współpracy ▪ elastyczna struktura 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ brak osobowości prawnej ▪ brak możliwości aplikowania o środki finansowe ▪ zagrożenie brakiem stabilności funkcjonowania
Stowarzyszenie (rejestrowe)	<ul style="list-style-type: none"> ▪ ma osobowość prawną, więc może otrzymać dotacje ▪ organizacja członkowska (partnerzy są współodpowiedzialni za rozwój organizacji) ▪ wszyscy członkowie są równi (1 członek = 1 głos) ▪ możliwość pobierania składek członkowskich 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ instytucje (JST, MPN) nie mogą być członkami (tylko osoby fizyczne) ▪ brak gwarancji stabilności (zarząd musi być kadencyjny, więc istnieje ryzyko „przejęcia” kierownictwa i zmiany kierunku działania organizacji) ▪ generuje koszty administracyjne ▪ walne zgromadzenie jest niezbędne do podejmowania ważnych decyzji
Stowarzyszenie JST	<ul style="list-style-type: none"> ▪ ma osobowość prawną, więc może otrzymać dotacje ▪ członkami są instytucje – reprezentacja obszaru, charakter terytorialny ▪ JST mogą płacić składki członkowskie 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ MPN i osoby fizyczne nie mogą być członkami ▪ ma pewne ograniczenia w pozyskiwaniu funduszy z konkursów grantowych ▪ generuje koszty administracyjne
Lokalna organizacja turystyczna	<ul style="list-style-type: none"> ▪ ma osobowość prawną, więc może otrzymać dotacje ▪ członkami mogą być zarówno osoby fizyczne jak i osoby prawne (JST, lokalne organizacje) ▪ ma charakter branżowy – związany z rozwojem turystyki, co wpisuje się w Strategię ▪ członkowie mogą płacić składki członkowskie 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Park narodowy nie może być członkiem takiej struktury (a dla wdrażania niniejszej Strategii MPN jest kluczową instytucją) ▪ generuje koszty administracyjne

Tabela 2. Formuły współpracy partnerów na rzecz wdrażania Strategii (cd.)

Rodzaj struktury	Zalety	Wady
Fundacja	<ul style="list-style-type: none"> ▪ ma osobowość prawną, więc może otrzymać dotacje (także od lokalnych JST) ▪ duża swoboda kształtowania statutu fundacji – jej celów, zadań, sposobu działania ▪ trudno zmienić cele statutowe, co można uznać za narzędzie wpływu fundatorów (partnerów) na profil działania fundacji 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ nie jest organizacją członkowską (może to być demotywujące dla partnerów, ponieważ nie mają oni bezpośredniego wpływu na działanie fundacji) ▪ nie jest demokratyczna (zarząd ma dużą swobodę, jeśli nie ma kontroli w postaci dodatkowego organu nadzorczego/programowego) ▪ brak funduszy ze składek ▪ konieczny fundusz założycielski (min. 1000 zł) oraz koszty administracyjne

Ostateczna decyzja dotycząca sposobu zarządzania wdrażaniem Strategii powinna zostać podjęta wspólnie przez zainteresowanych partnerów. Poza ww. aspektami, należy wziąć również pod uwagę dodatkowe czynniki takie jak: potencjał do pozyskiwania funduszy, potencjał ludzki, możliwe do wykorzystania zaplecze (lokalowe, finansowe, prawne), możliwości komunikacyjne i transportowe.

Kolejnym istotnym zagadnieniem, związanym bezpośrednio z wdrażaniem Strategii jest finansowanie działań. W tym zakresie najskuteczniejszym podejściem jest montaż różnych źródeł finansowania dostępnych dla różnych partnerów zainteresowanych realizacją Strategii. Podkreślić bowiem należy, że różnego typu instytucje i podmioty z sektora publicznego, gospodarczego i społecznego mają dostęp do rozmaitych funduszy dla nich przeznaczonych. Źródła finansowania zewnętrznego (programy dotacyjne, konkursy grantowe) ulegają znacznym zmianom w czasie, dlatego nie sposób stworzyć ich pełnej listy. Warto natomiast zwrócić uwagę na różne typy finansowania dostępne dla różnych rodzajów podmiotów, których połączenie może wytworzyć korzystny efekt synergii przy wdrażaniu niniejszej Strategii (patrz tabela 3).

Tabela 3. Przykładowe źródła finansowania działań zawartych w Strategii

Rodzaj/źródło finansowania	Podmioty, dla których jest dostępne	Rodzaj działań w Strategii podlegających finansowaniu z danego źródła
Program Rozwoju Obszarów Wiejskich, projekty współpracy LGD	LGD z terenu objętego Strategią	Projekty współpracy to inicjatywy, w ramach których LGD realizują inicjatywy wykraczające poza obszar jednego LGD. Biorąc pod uwagę, że na terenie objętym Strategią funkcjonują trzy LGD, wydaje się, że realizacja wspólnej Strategii rozwoju turystyki może być doskonałym tematem projektu współpracy LGD. W ramach tego rodzaju projektów można sfinansować drobną infrastrukturę turystyczną, wspólne działania promocyjne, budowanie marki, rozwój produktów lokalnych i wiele innych (warunkiem jest, aby działania były uwzględnione w lokalnych strategiach rozwoju poszczególnych LGD)

Tabela 3. Przykładowe źródła finansowania działań zawartych w Strategii (cd.)

Rodzaj/źródło finansowania	Podmioty, dla których jest dostępne	Rodzaj działań w Strategii podlegających finansowaniu z danego źródła
Dotacje celowe dla parków narodowych z budżetu państwa	Magurski Park Narodowy	Działania związane z ochroną przyrody, udostępnianiem Parku oraz edukacją (w tym m.in. budowa i utrzymanie koniecznej infrastruktury turystycznej w granicach parku narodowego, edukacja przyrodnicza i kulturowa)
Program Rozwoju Obszarów Wiejskich, lokalne strategie rozwoju poszczególnych LGD	Lokalne NGO, lokalni przedsiębiorcy, JST i inne instytucje samorządowe z terenu poszczególnych LGD	Działania związane z rozwojem działalności pozarolniczej na terenach wiejskich – w zależności od strategicznych kierunków wpisanych w poszczególnych LSR mogą to być działania nakierowane na rozwój małej przedsiębiorczości, produkcję i promocję produktów lokalnych, rozwój agroturystyki, produktów i ofert okoturystycznych, ale także edukację i aktywizację mieszkańców tych terenów
Dochody własne JST z terenu objętego Strategią przeznaczane na działania inwestycyjne	JST z terenu objętego Strategią, z udziałem wyspecjalizowanych podwykonawców	Wykonanie koniecznej infrastruktury oraz jej bieżące odnawianie i utrzymywanie (np. drogi gminne, wiaty przystankowe, chodniki, parkingi w uzgodnionych miejscach, elementy małej architektury)
Konkursy dotacyjne JST z terenu objętego Strategią na wspieranie zadań z zakresu kultury, edukacji, turystyki, rozwoju społecznego	Lokalne organizacje i/lub nieformalne grupy mieszkańców, szkoły, ośrodki kultury, muzea i in. (w zależności od warunków danego konkursu)	Działania edukacyjne i kulturalne wpisujące się w Strategię np. organizacja wydarzeń promujących miejscową historię, dziedzictwo kulturowe, gromadzenie materiałów dot. ginących zawodów, wydawanie publikacji promocyjnych i edukacyjnych, warsztaty edukacyjne dla miejscowej młodzieży pozwalające odkryć własną historię i dziedzictwo kulturowe itp.
Konkursy dotacyjne zarządów powiatów gorlickiego, jasielskiego, krośnieńskiego na rozwój turystyki	Lokalne NGO, instytucje kultury, szkoły (w zależności od warunków danego konkursu)	Działania nakierowane na rozwój turystyki w poszczególnych powiatach, które wpisują się zarazem w niniejszą Strategię (np. tworzenie nowych produktów, ofert, wydarzeń turystycznych)
Rządowe dotacje nieinwestycyjne przyznawane w ramach ogólnopolskich programów (np. Aktywni+, NOWEFIO, PROO, Korpus Solidarności, Niepodległa, EtnoPolska, programy MKiDN takie jak „Kultura ludowa”, „Kultura Dostępna” itp.)	Organizacje pozarządowe, instytucje kultury, szkoły, grupy nieformalne	Działania nakierowane na rozwój społeczny (aktywizację mieszkańców, rozwój dialogu i partycypacji społecznej, wspieranie wolontariatu, edukację obywatelską i kulturową), a także dokumentowanie oraz upowszechnianie różnego typu zjawisk kulturowych, tradycji, wymianę międzypokoleniową, aktywizację seniorów, zachowanie i promocję lokalnej historii wśród miejscowej społeczności itp. Są to działania stanowiące ważną otoczkę dla działań inwestycyjnych, bez której nie uda się zachować autentyczności turystycznej marki regionu

Tabela 3. Przykładowe źródła finansowania działań zawartych w Strategii (cd.)

Rodzaj/źródło finansowania	Podmioty, dla których jest dostępne	Rodzaj działań w Strategii podlegających finansowaniu z danego źródła
Rządowe dotacje na działania inwestycyjne przyznawane w ramach ogólnopolskich programów	JST z terenu objętego Strategią	Większe działania inwestycyjne przewidziane do realizacji w ramach Strategii, których JST nie są w stanie sfinansować ze środków własnych (np. budowa nowych dróg, ścieżek rowerowych, inkubatorów przedsiębiorczości, nowych budynków ośrodków kultury, bibliotek, szkół, infrastruktury sportowej oraz rekreacyjnej znajdującej się poza terenem Parku)
Regionalne Programy Operacyjne i Sektorowe Programy Operacyjne finansowane z Funduszy Europejskich	JST z terenu objętego Strategią i/lub organizacje pozarządowe posiadające odpowiednie zaplecze, by przygotować projekt zgodny z wymogami konkursu (potencjalnie: podmiot wdrażający Strategię)	Większe działania inwestycyjne przewidziane do realizacji w ramach Strategii oraz wpisujące się w Regionalne lub Sektorowe Programy Operacyjne, których JST nie są w stanie sfinansować ze środków własnych (np. budowa nowych dróg, ścieżek rowerowych, inkubatorów przedsiębiorczości, nowych budynków ośrodków kultury, bibliotek, szkół, infrastruktury sportowej oraz rekreacyjnej znajdującej się poza terenem Parku)
Międzynarodowe programy grantowe (np. INTERREG, Life+, Erasmus+, Europa dla Obywateli, Mechanizm Finansowy EOG)	JST z terenu objętego Strategią i/lub organizacje pozarządowe posiadające odpowiednie zaplecze, by przygotować projekt zgodny z wymogami konkursu (potencjalnie: podmiot wdrażający Strategię). Konieczne może być zapewnienie wkładu własnego przez JST	Większe działania inwestycyjne i/lub promocyjne przewidziane do realizacji w ramach Strategii oraz wpisujące się w założenia danego programu międzynarodowego, których MPN ani JST nie są w stanie sfinansować ze środków własnych (np. budowa nowych szlaków turystycznych, ścieżek rowerowych, inkubatorów przedsiębiorczości, infrastruktury sportowej i rekreacyjnej znajdującej się poza terenem Parku, ale także kreowanie wspólnej marki regionalnej, wspólne działania promujące region wśród turystów, stworzenie magurskiego portalu internetowego, wydanie publikacji, map, tablic informacyjnych itp.). Kluczowe przy tego rodzaju projektach jest kompleksowe podejście – realizacja projektu na całym obszarze Strategii i wspólne uzgodnienie kluczowych kierunków działań zgodnych ze Strategią

Podsumowując, dostępne są różnorodne źródła i formy finansowania działań stanowiących wdrażanie niniejszej Strategii. Umiejętne zarządzanie potencjałem lokalnych partnerów w zakresie pozyskiwania funduszy, stworzenie planu operacyjnego i precyzyjny podział zadań pomiędzy partnerów jest kluczem do sukcesu. Dlatego właśnie między innymi tak ważne jest zawiązanie trwałego partnerstwa na potrzeby wdrażania Strategii i wybór sprawnego koordynatora, który będzie potrafił ten potencjał przekuć w synergię działań partnerów.

8. Monitorowanie skuteczności działań

Rozdział 9 Strategii nawiązuje do art. 24 Protokołu o zrównoważonej turystyce:

art. 24. *Monitorowanie skuteczności polityki i strategii rozwoju zrównoważonej turystyki na terenie Karpat*

ust. 1. *Każda ze Stron będzie monitorować skuteczność polityki i strategii rozwoju zrównoważonej turystyki w Karpatach, realizowanej na poziomie krajowym, regionalnym i lokalnym.*

Monitorowanie wdrażania Strategii, skuteczności podejmowanych działań oraz końcowa ocena realizacji założonych celów będzie **zadaniem podmiotu/partnerstwa powołanego w celu zarządzania Strategią**. Biorąc pod uwagę kompetencje decyzyjne, zakres realizowanych zadań, możliwość pozyskiwania danych oraz zasoby kadrowe, należy przyjąć, iż niezależnie od formuły prawnej związanej współpracy, za **monitorowanie odpowiedzialny będzie Magurski Park Narodowy i urzędy związanych z nim administracyjnie gmin**.

Proces ewaluacji będzie złożony z trzech komponentów:

- monitoringu bieżącego (ewaluacja *on-going*),
- przeglądu strategicznego w połowie okresu wdrażania Strategii (tzw. ewaluacji *mid-term*),
- oceny końcowej po zakończeniu wdrażania Strategii (tzw. ewaluacji *ex-post*).

Celem **monitoringu bieżącego** będzie regularne gromadzenie informacji i danych dotyczących realizowanych działań oraz formułowanie zaleceń dotyczących ich optymalizacji. Rekomendowane jest opracowanie formularza, w którym podejmowane działania będą od razu przypisywane do konkretnych celów operacyjnych. Formularz powinien być wypełniany w sposób zsynchronizowany (wspólnie) przez wszystkie delegowane osoby odpowiedzialne za prowadzenie monitoringu. Zestawienia zrealizowanych zadań wraz z rekomendacjami powinny być podawane do wiadomości władz parku narodowego i gmin oraz innych zainteresowanych stron w cyklu rocznym.

Zaleca się przeprowadzenie jednego **przeglądu strategicznego w połowie okresu wdrażania dokumentu w 2026 r.** Celem tej oceny będzie określenie stopnia realizacji poszczególnych celów operacyjnych i strategicznych oraz wskazanie ewentualnych konieczności wprowadzenia korekt (aktualizacji) w dokumencie lub zmian w systemie jego wdrażania.

Ocena końcowa przeprowadzona będzie po zakończeniu okresu wdrażania Strategii, a jej wyniki posłużą do przygotowania rekomendacji dla kolejnych dokumentów strategicznych.

Ewaluacja powinna obejmować zarówno **ocenę realizacji poszczególnych działań** oraz ich efektów, informując o stopniu wypełnienia założonych celów operacyjnych i strategicznych, jak i **analizę samego procesu wdrażania**. Proces ten można będzie uznać za właściwy, jeśli zostaną spełnione następujące warunki:

- związane zostanie lokalne porozumienie na rzecz wdrażania Strategii, którego sygnatariuszami będzie Magurski Park Narodowy i miejscowe gminy,

- każdy z sygnatariuszy wyznaczy osobę odpowiedzialną za koordynowanie i monitoring działań podejmowanych w związku z wdrażaniem dokumentu,
- odniesienia do dokumentu zostaną zawarte w strategiach rozwoju gmin i LGD,
- dokument zostanie rozpropagowany w środowisku lokalnym (np. za pomocą serwisów społecznościowych i stron internetowych kluczowych interesariuszy),
- Strategia będzie stanowiła podstawę zarządzania rozwojem turystyki w regionie,
- dokument będzie narzędziem pozyskiwania środków zewnętrznych,
- liczba lokalnych podmiotów zaangażowanych w realizację działań będzie wzrastała,
- informacja dotycząca działań podejmowanych w związku z realizacją Strategii będzie komunikowana lokalnej społeczności.

Monitoring realizacji poszczególnych działań, celów operacyjnych i strategicznych powinien opierać się w głównej mierze na ocenach opisowych i wskaźnikach o charakterze jakościowym. W odniesieniu do wielu planowanych inicjatyw przyjęcie wyłącznie mierników ilościowych mogłoby nie tylko nie odzwierciedlać stopnia osiągnięcia postawionego celu, lecz wręcz prowadzić do wypaczenia intencji określonego działania. Przykładowo, nie jest najważniejsza liczba obiektów zagospodarowania turystycznego, lecz ich jakość i odpowiednia lokalizacja, czy też nie można mierzyć wzrostu poziomu wiedzy samą liczbą szkoleń lub tablic informacyjnych, gdyż kluczowa jest ich treść i efekty oddziaływania.

Ewaluacje mid-term i ex-post będą miały charakter relatywny, ich zadaniem będzie wykazanie zmian jakie zaszły w gminach w związku z realizacją poszczególnych celów. Chcąc ukazać zmianę konieczne jest określenie wskaźników i sposobu pomiaru oraz przeprowadzenie badań wstępnych, w połowie realizacji Strategii oraz po zakończeniu jej wdrażania. Lista proponowanych wskaźników strategicznych zawarta została w poniższej tabeli. Wskaźniki te mogą zostać uzupełnione bardziej szczegółowymi, odnoszącymi się do poszczególnych celów operacyjnych. Prowadzona ocena będzie w dużej mierze oparta na miarach jakościowych (opiniach mieszkańców i turystów) oraz danych, które muszą zostać pozyskane w terenie (np. bezpośrednio od turystów lub gestorów obiektów turystycznych). Sugeruje się zatem włączenie zagadnień związanych z realizacją poszczególnych celów do systemu monitoringu ruchu turystycznego (patrz działanie I.3.1.) oraz przeprowadzenie badań ankietowych wśród mieszkańców. Badania ankietowe wśród turystów i mieszkańców, a także w podmiotach turystycznych powinny zostać zrealizowane co najmniej trzykrotnie.

Tabela 4. Proponowane wskaźniki strategiczne

Wskaźnik strategiczny	Źródła danych	Sposób pomiaru i proponowane mierniki
Wymiar środowiskowy		
Wzrost wiedzy mieszkańców na temat wartości przyrodniczych, krajobrazowych i kulturowych regionu oraz ich znaczenia dla rozwoju turystyki	<ul style="list-style-type: none"> ▪ badania ankietowe wśród mieszkańców 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ miernik syntetyczny skonstruowany w oparciu o zestaw pytań ankietowych

Tabela 4. Proponowane wskaźniki strategiczne (cd.)

Wskaźnik strategiczny	Źródła danych	Sposób pomiaru i proponowane mierniki
Wymiar środowiskowy		
Wzrost poparcia mieszkańców dla funkcjonowania MPN	<ul style="list-style-type: none"> ▪ badania ankietowe wśród mieszkańców ▪ dane MPN dotyczące udziału mieszkańców w inicjatywach organizowanych przez Park 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ miernik syntetyczny skonstruowany w oparciu o zestaw pytań ankietowych ▪ udział mieszkańców w inicjatywach organizowanych przez MPN
Utrzymanie presji człowieka na środowisko przyrodnicze MPN na poziomie niepowodującym zagrożeń dla utrzymania stabilności ekosystemów, procesów ekologicznych oraz zachowania różnorodności biologicznej i krajobrazu kulturowego	<ul style="list-style-type: none"> ▪ badania monitoringowe MPN 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ ocena ekspercka
Wymiar gospodarczy		
Wzrost znaczenia turystyki w gospodarce regionu	<ul style="list-style-type: none"> ▪ dane pochodzące od zarządzających obiektami i atrakcjami turystycznymi ▪ statystyki ruchu turystycznego MPN ▪ badania ankietowe w podmiotach turystycznych ▪ badania wydatków turystów ▪ statystyki urzędów gmin 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ liczba miejsc noclegowych (w tym w gospodarstwach agroturystycznych i innych obiektach indywidualnego zakwaterowania) ▪ liczba udzielonych noclegów ▪ liczba odwiedzających atrakcje turystyczne ▪ sezonowość ruchu w obiektach turystycznych ▪ wielkość i struktura przestrzenna wydatków turystycznych ▪ wzrost wpływów podatkowych w gminach od podmiotów związanych z sektorem turystycznym ▪ wzrost udziału źródeł zarobkowych powiązanych z obsługą ruchu turystycznego w strukturze dochodów gospodarstw domowych
Wzrost poziomu i jakości życia mieszkańców	<ul style="list-style-type: none"> ▪ statystyki urzędów gmin ▪ Bank Danych Lokalnych GUS ▪ badania ankietowe wśród mieszkańców 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ dochody gospodarstw domowych na 1 osobę ▪ wzrost udziału źródeł zarobkowych w strukturze dochodów gospodarstw domowych ▪ wskaźnik zatrudnienia i stopa bezrobocia (w tym długotrwałego i bezrobocia wśród kobiet) ▪ odsetek osób żyjących poniżej granicy ubóstwa relatywnego ▪ udział osób korzystających z pomocy społecznej ▪ czas dojazdu do pracy ▪ subiektywna ocena sytuacji materialnej i jakości życia

Tabela 4. Proponowane wskaźniki strategiczne (cd.)

Wskaźnik strategiczny	Źródła danych	Sposób pomiaru i proponowane mierniki
Wymiar społeczny		
Wzrost poczucia lokalnej tożsamości i integracji mieszkańców	<ul style="list-style-type: none"> ▪ badania ankietowe wśród mieszkańców ▪ dane MPN, urzędów gmin i innych podmiotów 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ identyfikacja z regionem (społecznością, kulturą) ▪ zaangażowanie w działania na rzecz społeczności lokalnej lub ochrony przyrody
Aktywizacja mieszkańców i wzrost kapitału społecznego	<ul style="list-style-type: none"> ▪ badania ankietowe wśród mieszkańców ▪ dane urzędów gmin 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ członkostwo mieszkańców w organizacjach pozarządowych ▪ udział w zebraniach publicznych ▪ podnoszenie kompetencji zawodowych ▪ wzrost liczby podmiotów gospodarczych związanych z turystyką

Summary

The Local Community Strategy for sustainable tourism development based on the natural and cultural wealth of Magura National Park and its surroundings for 2022–2030 constitutes the tangible result of cooperation initiated under the informal local partnership that emerged in result of the pilot action of the [Centralparks project](#) thematic work package No 1 “Integration of biodiversity conservation and sustainable development in the Carpathian region”, coordinated by Ekopsychology Society (PL).

This strategy has jointly been developed on the basis of inputs and feedback provided by the local stakeholders-representatives of communities inhabiting the Magura region (defined by administrative borders of seven municipalities: Dębowiec, Dukla, Kremarna, Lipinki, Nowy Żmigród, Osiek Jasielski, Sękowa) and the administration of Magura National Park (Poland), assisted by the team of experts on sustainable tourism, implementing this Centralparks pilot action in 2021–2022.

As emphasized in Chapter 3 of this Strategy, its mission is to strengthen local economies and improve quality of life of inhabitants of the region surrounding Magura National Park, through the development of tourism, based on the sustainable use of the exceptionally rich natural, landscape and cultural heritage, simultaneously supporting the protection of these unique values, perceived as important factors of the region's attractiveness, building its competitive advantages in the tourist market.

In the light of the above, it should also be emphasized that this Strategy aims at mitigating disparities in socio-economic development across the Carpathian region, and responds to the need for enhanced diversification and stability of the local economy, also in terms of reducing adverse effects of seasonality in the tourist services sector.

Other main objectives of this Strategy include preventing and mitigating negative impacts of tourism on fragile mountain ecosystems and diversity of natural habitats and species protected in Magura National Park, mainly by dispersing the spatial concentration of visitors, redirecting, and channeling part of the tourist traffic out of the most sensitive areas and sites inside the national park, to its legally established external buffer zone and the larger surrounding region, thus areas being less ecologically sensitive, currently less developed and less explored by tourism, but definitely having sufficient potential to absorb and accommodate a significant part of the expected, still growing tourist inflow to the region (as stipulated by Article 12.2 of the 2011 [Protocol on Sustainable Tourism](#) to the 2003 [Framework Convention on the Protection and Sustainable Development of the Carpathians](#)).

Therefore, the implementation of this Strategy should in fact be perceived as an important contribution of the local partnership, supporting the implementation of two thematic Protocols to the Carpathian Convention, not only the above mentioned Protocol on Sustainable Tourism, but also the 2008 [Protocol on Conservation and Sustainable Use of Biological and Landscape Diversity](#) (both in force in Poland and all other Parties to the Convention), at the local and regional level, fully in line with the related priority of the current Polish Presidency of the Convention.

The correspondence and compliance of the Strategy with numerous other legal acts and strategic policy documents adopted at the global, European Union, national, regional and local level is briefly outlined and explained in Chapter 1 of this Strategy, whereas its Chapter 2 contains the diagnosis of the current state and potential for the development of tourism, based on the analysis of the natural and cultural heritage of the Magura region (part 2.1), of the progress achieved so far in the development of tourist infrastructure, measured by different indicators (part 2.2), of the socio-economic context of the Magura region (part 2.3), followed by the SWOT analysis (part 2.4).

The objective of this Centralparks pilot action was to test the applicability and usefulness of measures recommended in the (still draft) Strategy for local sustainable tourism development based on natural and cultural heritage of the Carpathians, elaborated in 2019–2020 under the same work package No 1 of the Centralparks project, and submitted in June 2021 for the official endorsement by the Carpathian Convention.

This is why this Local Community Strategy follows the intervention logic of the above “Carpathian” strategy – both strategies address territorial challenges in accordance with the [Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development](#), by integrating and balancing the three dimensions of sustainable development: the environmental, economic, and social. This approach is well reflected in the logical structure of the three strategic objectives corresponding to the above three dimensions, resulting operational objectives, and planned activities (mentioned in Chapter 4 and further elaborated in Chapter 5).

The correspondence of this Strategy with the Protocol on Sustainable Tourism is additionally indicated by explicit references to substantially relevant Articles of this Protocol in boxes placed right under the title of each subsequent operational objective in the main Chapter 5. The above logical structure of objectives and corresponding activities to be implemented in the Magura region is presented in a simple graphics provided below this summary (Figure 3).

Further, Chapter 6 indicates the potential partners and key stakeholders to be involved in the process of implementation of this Local Community Strategy, Chapter 7 contains several suggestions on possible solutions towards the efficient management of the implementation of this Strategy (to be agreed upon at the later stage by the members of the local partnership), and indicates potentially available sources of funding which could support common activities, while Chapter 8 contains suggestions on possible indicators to be used for monitoring the effectiveness of, and progress in the implementation of this Local Community Strategy, allowing possible modifications upon the completion of the mid-term review.

The document ends with a short information on the Centralparks project, including also the explanation of the basic assumption of its work package No 1, that the reconciliation, linking the conservation of biological and landscape diversity to sustainable local socio-economic development, and raising the support of local communities for protected area operations is possible, if:

- well protected natural and landscape values,
- are properly used as the drivers and assets for the local economic development (in particular for sustainable tourism development),
- while the conservation objectives, and benefits arising from the above synergy are effectively communicated to the local stakeholders.

It is highly expected, that this Local Community Strategy for sustainable tourism development based on the natural and cultural wealth of Magura National Park and its surroundings for 2022–2030 shall soon be incorporated and integrated with the currently drafted Community Development Strategies 2022–2030, to be officially adopted by the municipality authorities of the Magura region, as well as the Local Development Strategies determining the future activities of the territorially relevant Local Action Groups (LAGs), thus involving all important stakeholders in its implementation, for the benefit and prosperity of the current and future generations inhabiting the region, accordingly to the Vision, stated in Chapter 3:

“In 2030, the area covered by the Strategy is a region of sustainable development, which:

- *is distinguished by well-preserved and effectively protected natural, landscape and cultural values, perceived as advantages for the local development of tourism,*
- *is an important, competitive on the national and European arena, efficiently managed ecotourism destination, distinguished by the high quality of tourist services offered,*
- *is inhabited by a community aware of the value of the local natural and cultural heritage, proud of and cultivating local traditions, and identifying with the region,*
- *provides attractive conditions for the personal development (including professional development) of the inhabitants, favouring the elimination of development disproportions and the activation of the community, leading to an increase in the level and quality of their lives”.*

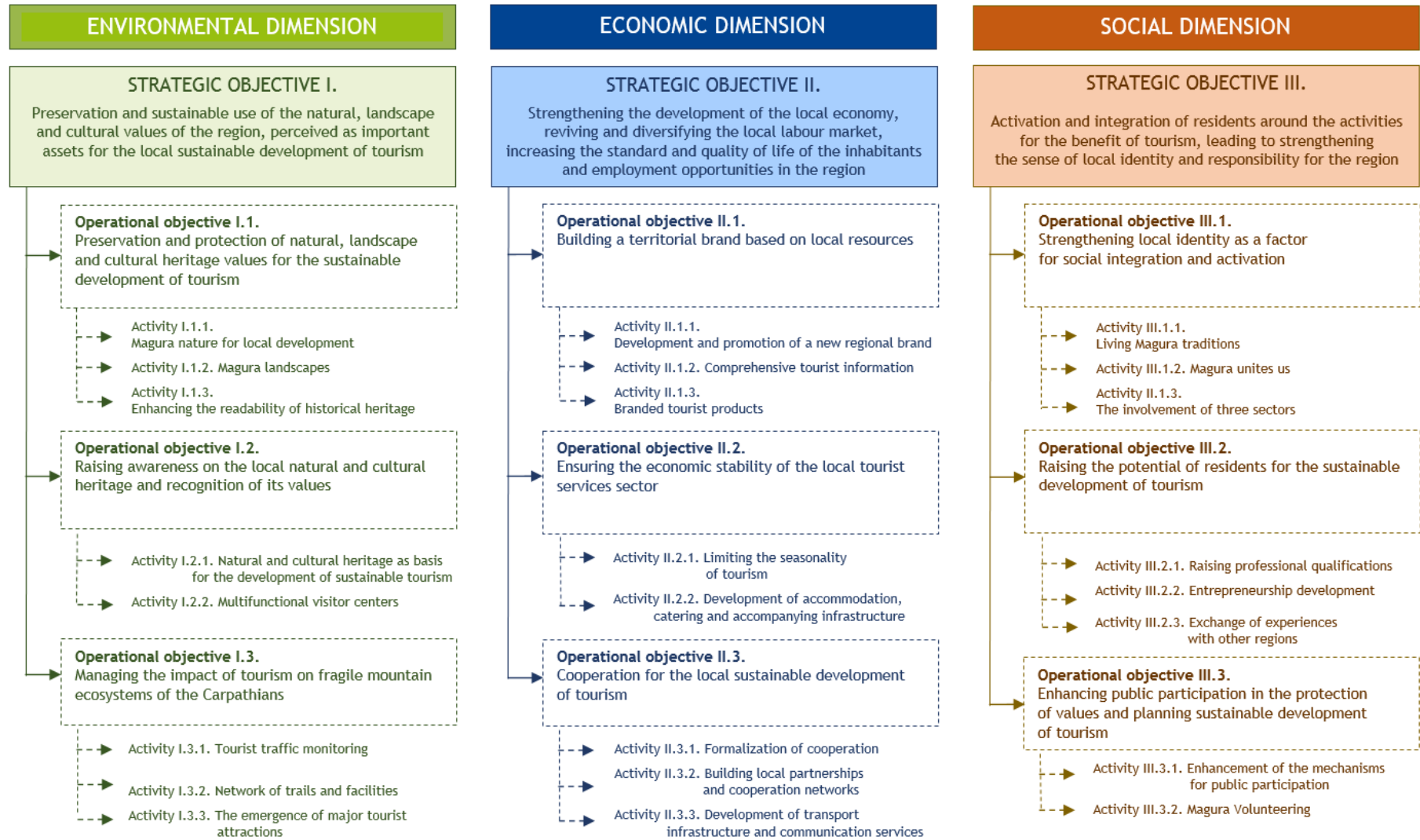

Figure 3. Strategic and operational objectives with corresponding activities

O projekcie CENTRALPARKS

Projekt „Centralparks – Wzmocnienie zdolności zarządzania karpackimi obszarami chronionymi na rzecz integracji i harmonizacji ochrony różnorodności biologicznej i lokalnego rozwoju społeczno-gospodarczego” (CE1359) realizowany w latach 2019-2022, w ramach Programu Interreg EUROPA ŚRODKOWA jest współfinansowany przez Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego (całkowity budżet 1.599.440,00 EUR, w tym finansowanie z EFRR 1.331.134,67 EUR).

Głównymi celami projektu Centralparks są:

- wspieranie i ułatwianie współpracy transgranicznej w regionie karpackim,
- poprawa zdolności zarządzania karpackimi obszarami chronionymi dla wdrażania „Ramowej Konwencji o ochronie i zrównoważonym rozwoju Karpat” (Kijów, 2003),
- harmonizowanie działań podejmowanych na rzecz ochrony różnorodności biologicznej z lokalnym rozwojem społeczno-gospodarczym.

Projekt Centralparks jest realizowany przez konsorcjum projektowe z udziałem ośmiu partnerów projektu z siedmiu krajów europejskich:

- Akademia Europejska w Bolzano/Bozen – Eurac Research (Włochy),
- Państwowa Służba Ochrony Przyrody Republiki Słowackiej (Słowacja),
- NFA-Romsilva – Administracja Parku Narodowego Piatra Craiului (Rumunia),
- **Stowarzyszenie Ekopsychologia (Polska),**
- Dyrekcja Parku Narodowego Duna – Ipoly (Węgry),
- Stowarzyszenie Obywatelskie Pronatur (Słowacja),
- European Wilderness Society (Austria),
- Centrum Edukacji i Informacji Obszaru Chronionego Krajobrazu Białe Karpaty (Republika Czeska).

Stowarzyszenie Ekopsychologia uczestniczy w realizacji wszystkich pakietów roboczych (WP) projektu, a ponadto odpowiada za koordynację działań w ramach tematycznego pakietu roboczego Nr 1 „Integracja ochrony różnorodności biologicznej i zrównoważonego rozwoju w regionie karpackim”, którego głównym celem jest wdrażanie Konwencji Karpackiej oraz jej dwóch wybranych, obowiązujących już we wszystkich państwach karpackich, protokołów tematycznych:

- Protokołu o ochronie i zrównoważonym użytkowaniu różnorodności biologicznej i krajobrazowej (Bukareszt, 2008),
- **Protokołu o zrównoważonej turystyce (Bratysława, 2011),**

na szczeblu lokalnym i regionalnym, zgodnie z jednym z dwóch priorytetów trzyletniej (2020–2023) polskiej Prezydencji w Konwencji Karpackiej.

Zgodnie z podstawowym założeniem tematycznego pakietu roboczego Nr 1, pogodzenie i powiązanie ochrony różnorodności biologicznej i krajobrazowej ze zrównoważonym lokalnym rozwojem społeczno-gospodarczym oraz wzrost poparcia społeczności lokalnych dla działań podejmowanych w obszarach chronionych będą możliwe, jeżeli:

- dobrze zachowane i skutecznie chronione walory przyrodnicze i krajobrazowe
- będą odpowiednio wykorzystywane jako czynniki i atuty na rzecz lokalnego rozwoju gospodarczego (w szczególności dla lokalnego zrównoważonego rozwoju turystyki),
- cele ochrony i korzyści wynikające z powyższej synergii działań będą skutecznie komunikowane lokalnym interesariuszom.

Dlatego zadaniem utworzonych w ramach tematycznego pakietu roboczego Nr 1 trzech międzynarodowych tematycznych grup roboczych, które działały w latach 2019–2020, było opracowanie trzech wynikających z powyższego założenia wzajemnie uzupełniających się dokumentów:

- „Karpackiej strategii wzmocnienia ochrony różnorodności biologicznej i krajobrazowej na zewnątrz i wewnątrz obszarów chronionych” – mającej wspierać wdrażanie Protokołu o ochronie i zrównoważonym użytkowaniu różnorodności biologicznej i krajobrazowej (Bukareszt, 2008) na szczeblu lokalnym i regionalnym, projekt tej Strategii został przedłożony w lipcu 2021 r. do oficjalnej akceptacji przez Strony Konwencji Karpackiej,
- „Strategii lokalnego zrównoważonego rozwoju turystyki opartej na dziedzictwie przyrodniczym i kulturowym Karpat” – mającej wspierać wdrażanie Protokołu o zrównoważonej turystyce (Bratysława, 2011) na szczeblu lokalnym, projekt tej Strategii został przedłożony w czerwcu 2021 r. do oficjalnej akceptacji przez Strony Konwencji Karpackiej,
- wytycznych dotyczących komunikacji między obszarami chronionymi a społecznościami lokalnymi w Karpatach.

Przydatność ww. strategii jest w 2021 r. testowana i oceniana w ramach akcji pilotażowych. Strategia lokalnego zrównoważonego rozwoju turystyki jest testowana w ramach czterech akcji pilotażowych tematycznego pakietu roboczego Nr 1: w Polsce (otulina i otoczenie Magurskiego Parku Narodowego), w Republice Czeskiej (Obszar Chronionego Krajobrazu Bílé Karpaty), w Republice Słowackiej (region Gemer) oraz na pograniczu czesko-słowackim (transgraniczna akcja pilotażowa).

Celami akcji pilotażowej tematycznego pakietu roboczego Nr 1 w otulinie i otoczeniu Magurskiego Parku Narodowego są:

- testowanie przydatności rozwiązań, które zostały zaproponowane w strategii lokalnego zrównoważonego rozwoju turystyki, opracowanej w fazie koncepcyjnej projektu Centralparks,
- opracowanie lokalnej strategii zrównoważonego rozwoju turystyki opartej na przyrodniczym i kulturowym bogactwie Magurskiego Parku Narodowego i jego otoczenia.

Więcej informacji o celach projektu Centralparks, realizujących go organizacjach partnerskich oraz jego poszczególnych pakietach roboczych (WP) i ważniejszych wydarzeniach (a zatem również o warsztatach i spotkaniach w Magurskim Parku Narodowym i jego otoczeniu) znaleźć można na stronach internetowych projektu:

- <https://www.interreg-central.eu/Content.Node/Centralparks.html>,
- <https://centralparks.eu/>.

Fot. Sławomir Basista

